

T.C.

YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

MİLLİ GÜVENLİK STRATEJİSİ AÇISINDAN

HAFİZ ESAD DÖNEMİ

TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

(1970-2000)

MEHMET ÇİMEN

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

İSTANBUL 2016

T.C.

YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

MİLLİ GÜVENLİK STRATEJİSİ AÇISINDAN

HAFİZ ESAD DÖNEMİ

TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

(1970-2000)

MEHMET ÇİMEN

DANIŞMAN

YRD. DOÇ. DR. YUNUS EMRE TANSÜ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

İSTANBUL 2016

MİLLİ GÜVENLİK STRATEJİSİ AÇISINDAN

HAFIZ ESAD DÖNEMİ

TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

(1970-2000)

Mehmet ÇİMEN

PROF. DR. TÜLAY ALİM BARAN

.....

PROF. DR. AHMET TAŞAĞIL

.....

YRD. DOÇ. DR. YUNUS EMRE TANSÜ (DANIŞMAN)

.....

ÖZET

Son yüzyılda en önemli ekonomik ve siyasal olgu olan küreselleşmenin bütün dünya ülkelerini etkilediği görülmektedir. Bu etki Milli Güvenlik Stratejilerini sürekli olarak şekillendirmiştir. Ortadoğu bölgesi uzun yıllar Osmanlı Devleti yönetiminde kaldıktan sonra, Batılı ülkelerin sömürgeci durumuna düşmüş ve daha sonra bu sömürgeci devletlerin çizmiş olduğu sınırlar sonucunda yeni devletler türemiştir. Bu yeni devletlerden birisi de Suriye'dir. Suriye ile Türkiye arasında en önemli ve temel uyuşmazlık noktaları strateji açısından ve sınır güvenliği bakımından Hatay Sorunu, Su Sorunu, Suriye'deki Türk nüfusunun varlığı ve Terör sorunudur. Bu ana başlıklardaki konular genel hatlarıyla bu tezin ana inceleme konularını oluşturmuştur.

Yukarıda bahsedilen konuları anlama açısından Suriye'nin tarihi, etnik ve ekonomik yapısı Suriye Lideri Hafız Esad'ın özgeçmişi, iktidara gelişi, yönetim anlayışı, Baas Partisi İdeolojisi, Jeopolitik ve Milli Güvenlik Stratejisi gibi ayrıntılara hâkim olduktan sonra ortaya çıkmış ve süregelen, devam etmesi olası su sorunu, sınır sorunu, terör sorunu gibi konular hakkında analiz yapmak mümkün olacaktır. 1970'li yıllardan itibaren Suriye'nin uyguladığı ve destek verdiği terör kozu ile iki ülke defalarca savaşın eşiğine gelmiştir. Kısaca bu çalışma Türkiye-Suriye ilişkilerini çeşitli değerlendirmeler üzerinden 2000 yılına kadar olan siyasi, sosyal ve ekonomik ilişkileri analiz etmek amacıyla yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hafız Esad, Hatay Sorunu, Su Sorunu, Sınır Sorunu, Baas Partisi, Milli Güvenlik Stratejisi.

ABSTRACT

In the last century it has been recognized that globalisation, which is the most important economic and political case, has affected all the countries. This effect has constantly been giving shape to National Security Strategies. After it was under domination of the Otoman Empire for a long time, the middle east became colonies of the western countries and afterwards, as a result of the boundries that those colonial powers charted, new states came out. One of those is Syria. Between Turkey and Syria, the leading and basic disagreements, through the viewof strategies and boundary disputes, are the disagreements on the issues of Hatay Province, wather, the existence of the Turkish minority in Syria and terrorism.

These main subjects mostly make up the basic titles of the thesis. In order to understand the issues mentioned above, after the history of Syria, the ethnic and economic structure, curriculum vitae of Hafez Essad, his taking over the Office, his view on administration, the ideology of Baas Party, Geopolitics and National Security Strategies have been dealt with, it is possible to analyse on the matter of water, boundary and terrorism. The terrorism trump that Syria has been using and supporting since 1970s has many times put the two countries on the brink of war. Until 2000, lack of confidence between the two countries continually led to conflicts. This study has been carried out for the purpose of researching the matters between Turkey and Syria in the view of Geopolitics and Geostrategy and analysing regional events.

Key words : Hafez Al Assad, The issue of Hatay, Matter of water, Boundary dispute, Baas Party, National Security Strategies.

ÖNSÖZ

Bu çalışma ile Hafız Esad liderliği dönemindeki Suriye ve Türkiye ilişkilerini siyasal olgu olan küreselleşmenin bütün dünya ülkelerini etkilediği gibi bu iki ülke ilişkilerini de etkilediği görülmektedir. Bu etki Milli Güvenlik Stratejilerini sürekli olarak şekillendirmiştir. Ortadoğu bölgesi uzun yıllar Osmanlı Devleti yönetiminde kaldıktan sonra, Batılı ülkelerin sömürgeci durumuna düşmüş ve daha sonra bu sömürgeci devletlerin çizmiş olduğu sınırlar sonucunda yeni devletler türemiştir. Bu yeni devletlerden biriside Suriye'dir. Suriye ile Türkiye arasında en önemli ve temel uyuşmazlık noktaları Strateji açısından ve sınır güvenliği bakımından Hatay sorunu, Su sorunu, Suriye'deki Türk nüfusunun varlığı ve Terör sorunudur. Bu ana başlıklardaki konular genel hatlarıyla bu tezin ana inceleme konularını oluşturmuştur.

Bu çalışmamda yardımlarını esirgemeyen ve bu konuda en yoğun zamanlarında dahi destek olmaya sürdüren tez danışmanım Gaziantep Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Sn. Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre Tansu'ya, Enstitümüz Müdürü E. Or-general Sn. Dr. Halit Edip Başer'e, Sn. Prof. Dr. Tülay Alim Baran'a teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Ayrıca yıllarca Enstitü ile ilgili sorunlarımızda yardımcı olan Enstitü Sekreteri Sn. Neslihan Demirci'ye ve her zaman destek olan Enstitü sınıf arkadaşım Sn. Aslı Kurtoğlu'na teşekkür ederim.

Mehmet ÇİMEN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
1. TEMEL KAVRAMLAR.....	1
1.1. Güvenlik.....	1
1.2. Uluslararası Güvenlik	2
1.3. Milli Güvenlik	3
1.4 Strateji	5
1.5. Jeopolitik	7
1.6. Jeostrateji	9
İKİNCİ BÖLÜM	11
2. BAAS PARTİSİ ve HAFIZ ESAD DÖNEMİ SURİYE'Sİ.....	11
2.1. Baas Partisi.....	11
2.1.1. Baas Partisi'nin İdeolojisi	13
2.1.1.1. Birlik.....	14
2.1.1.2. Özgürlük.....	14
2.1.1.3. Sosyalizm.....	15
2.1.2. 1946-1970 Arası Baas Partisi	15
2.1.3. Baas Partisi'nin Suriye Dışında Örgütlenmesi.....	18
2.1.4. Arap Milliyetçiliği ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu.....	20
2.2. HAFIZ ESAD DÖNEMİ SURİYESİ	24
2.2.1. Hafız Esad.....	24
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	31
3. SURİYE-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN ANA SORUNLARI ve 1970 - 2000 YILLARI.....	31

3.1. HATAY SORUNU	31
3.1.1. 1923-1936 Arası Hatay Sorunu	33
3.1.2. 1936 Sonrası Hatay Sorunu.....	35
3.1.3. 1939 Sonrası Hatay Sorunu ve Suriye'nin Yaklaşımı.....	42
3.1.4. Suriye'nin Hatay Tezi ve Yaklaşımı	44
3.1.5. Türkiye'nin Hatay Tezi ve Yaklaşımı	46
3.2. TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE SURİYE TÜRKMENLERİ.....	49
3.2.1. Suriye Tarihi.....	49
3.2.2. Suriye Türkmenlerinin Tarihi	49
3.2.2. Suriye Türkmenlerinin Durumu	52
3.2.4. Suriye Türkmenlerinin Bulunduğu Bölgeler.....	53
3.2.4.1. Halep Türkleri	54
3.2.4.1.1. Kurtdağı Kazası	54
3.2.4.1.2. Azaz Kazası	55
3.2.4.1.3. Bab Kazası	55
3.2.4.1.4. Münbiç Kazası	56
3.2.4.1.5. Carablus Kazası	56
3.2.4.2. Lazkiye Bölgesi Türkmenleri	57
3.2.4.2.1. Kesep Kazası	57
3.2.4.2.2. Bucak Kazası.....	57
3.2.4.3. Suriye'deki Dağınık Türkmen Grupları	58
3.2.5. Suriye Yönetiminin Türkmenlere Yönelik Politikaları.....	59
3.3. TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE SU SORUNU	62
3.3.1. Dünyadaki Su Potansiyeli ve Suyun Önemi	62
3.3.2. Türkiye'nin Su Potansiyeli.....	65
3.3.2.1. Türkiye'nin Su Projeleri.....	66
3.3.3. Suriye'nin Su Potansiyeli.....	68
3.3.4. Türkiye-Suriye İlişkilerinde Su Stratejisi.....	70
3.3.5. Suriye-PKK İlişkisi ve Su Sorunu	72
3.3.6. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)	73
3.3.7. Suriye'nin İleri Sürdüğü Tezler.....	76
3.3.8. Türkiye'nin İleri Sürdüğü Tezler	77

3.3.9. Türkiye'nin Oluşturmak İstedığı Su Projeleri.....	79
3.3.9.1. Barış Suyu Projesi:	79
3.3.9.2. Manavgat Çayı Projesi.....	80
3.3.10. Bölgesel Sorun Olarak Fırat, Dicle ve Asi Nehirleri.....	82
3.3.10.1. Fırat Nehri.....	82
3.3.10.2. Dicle Nehri.....	83
3.3.10.3. Asi Nehri.....	85
3.4. TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE TERÖR FAALİYETLERİNİN ROLÜ.....	87
3.4.1. Kavram Olarak Terörizm	87
3.4.2. Terör ve Terörizm.....	87
3.4.3. Terörizmin Nedenleri	88
3.4.3.1. Siyasal İstikrarsızlık.....	89
3.4.3.2. Eğitim Seviyesi.....	89
3.4.3.3. Dini-Kültürel Birikim	90
3.4.3.4. Ekonomik Sebepler	90
3.4.3.5. Medya Etkisi	91
3.4.4. Terörizmin Amaçları	91
3.4.5. Uluslararası Terörizm	92
3.4.6. Türkiye'de Yaşanan Terör faaliyetlerinin Sebepleri.....	94
3.4.6.1. Türkiye'nin Jeopolitik Konumu	94
3.4.6.2. Devletlerin Tarihi Geçmişinden Kaynaklanan Sebepler	97
3.4.6.2.1. İran.....	97
3.4.6.2.2. Yunanistan.....	99
3.4.6.2.3. Ermenistan	101
3.4.7. Suriye'nin Uluslararası Terörizm Faaliyetlerindeki Rolü	105
3.4.7.1. Suriye-ASALA İlişkisi.....	108
3.4.7.2. Suriye- PKK İlişkisi.....	109
3.4.8. Türkiye'nin Suriye-PKK İlişkisini Kırmaya Yönelik Girişimleri....	111
3.4.9. Suriye- PKK İlişkisi Kriz Dönemi (Gergin Diplomasi)	112
3.4.10. Krizin Sona Ermesi ve 1998 Adana Mutabakatı.....	114
SONUÇ	120

KAYNAKÇA	123
KİTAPLAR	123
MAKALELER	126
TEZLER	129
İNTERNET SİTELERİ.....	131
ÖZGEÇMİŞ	133
VİTAE	133

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TEMEL KAVRAMLAR

1.1. Güvenlik

Güvenlik, insanlığın doğuşundan itibaren her bireysel ve toplumsal evresinde kullandığı bir terimdir. Bu güvenlik algısı bireyin doğumundan itibaren başlayarak çocuğun güvenliği, ailenin güvenliği, evin güvenliği, cemiyetin güvenliği vs. derken ulusun, devletin ve uluslararası güvenlik şekline bürünmüştür. Güvenlik terimi varlığı koruma ve sürdürme amacı taşıyan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Güvenlik kişi, kurum ve kuruluşların içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehdit, taciz, sabotaj vs. olaylara karşı varlığını koruma ve sürdürme amacı taşıyan her türlü savunma tedbiridir. Güvenlik, birey ya da toplumun huzur içinde yaşaması, yasal düzenin aksa-madan sürdürülmesi, iç ve dış tehditlere karşı korunabilme yeteneği ve kapasitesidir. Bu kapasiteye sahip toplum güvenli toplum, birey ise güvenli bireydir. Bununla birlikte tehdit kavramı güvenlik kavramının karşıtı olarak zamana, mekâna ve duruma bağlı olarak sürekli değişmektedir. Dış ülkelerin tehdidi, devletin varlığına yönelik tehditler, ulusal ekonomiye, toprak bütünlüğümüze yönelik tehditler genel ve ulusal güvenlik kapsamında değerlendirilmektedir. Bireyin, toplumun veya devletin varlığına tehdit oluşturan, iç ve dış tehdit algılanmasında güvenlik arayışları doğmaktadır¹.

Güvenlik, gerek uluslararası ilişkilerde gerekse siyaset bilimi literatüründe sıklıkla ele alınan konulardan biridir. Özellikle XX. yüzyılda kaydettiği tarihsel değişimler itibariyle, güvenlik konusu kavramsal ve reel olarak hedeflenen, uygulanan ve

¹ Beril Dedeoğlu, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, Derin Yayınları, İstanbul 2003, s. 9 - 11.

modellendirilen bir yöntem olarak farklı yaklaşımlara konu olmuştur. Güvenliğin teorik bağlamda kurgulanması ile birlikte pratikte uygulanabilirlik arasında sürekli bir etkileşim olduğu söylenebilmektedir².

XX. yüzyılda Ulusal Güvenlik, kavramı İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Herry S. Truman döneminde kongre tarafından Ulusal Güvenlik Yasası ile uluslararası politikada kullanılan bir kavram olarak hızla yayılmaya başlamıştır. Ulusal Güvenlik kavramı İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren devletlerin ve kurumların sıklıkla kullandığı bir kavram olarak literatürdeki yerini almıştır³.

Günümüzde oluşturulmaya çalışılan güvenlik ortamına karşın uluslararası toplumun modern sınamalara mukabele yöntemleri sürekli olarak gözden geçirilmektedir. Uluslar arası barış ve huzurun korunması ve sürdürülebilir kalkınma için ihtiyaç duyulan güvenlik ortamının tesis edilmesi devletlerin genel hedeflerini oluşturmaktadır.

1.2. Uluslararası Güvenlik

Uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramı, devletin güvenliği, toplumun güvenliği, bölgesel güvenlik, askeri güvenlik ve ekonomik güvenlik başlıkları altında uluslararası konjonktür de çıkar ortaklığına karşı oluşabilecek tehditlere karşı kurumlar veya devletlerarasında iş birliğidir. Devletlerin veya uluslar arası kuruluşların karşılıklı koruma ve güvenliği sağlamak amacıyla oluşturduğu önlemleri oluşturmaktadır. Bu önlemler diplomatik anlaşmalar ve askeri müdahaleleri içermektedir. Literatürde sıklıkla tartışılan güvenlik algısı ülkelerin kendi güvenliği ile bu ülkelerin bölgesel ve uluslararası boyutlarda güvenlik veya güvensizlik ihracı arasında güvenlik-demokrasi ve güvenlik-istikrar ilişkileri arasında doğrudan bağlantı bulunmaktadır. Uluslar arası barış ve istikrarın korunması, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması ve insan gelişimi için ihtiyaç duyulan güvenlik ve huzur ortamının tesis edilmesi amacıyla devletlerarası işbirliği ve ittifaklar söz konusu olmaktadır. Öte yandan, te-

² Bülent Aras-Şule Tokta, **Güvenlik, Demokrasi ve İstikrar Sarmalında Suriye ve Afganistan**, Pelin Ofset, 1. Baskı, Ankara 2008, s.17.

³ Fikret Birdişli, 2011, "Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 150.

rörizm, insan kaçakçılığı, silah kaçakçılığı, organize suçlar, temel kaynakların azalması veya tehdit edilmesi, silahlı çatışmalar ve siber saldırılar gibi saldırılar 21. yüzyılda uluslar arası güvenlik konusunda ortak çabaları zorunlu kılmaktadır.

Uluslararası sistemde yer alan tüm aktörler, büyüklük ve amaçlarına göre farklı güvenlik anlayışlarına ve arayışlarına sahiptirler. Var olma ve varlığı sürdürme ile doğrudan alakalı olan güvenlik, bunun sağlanması yönünden de strateji kavramına dayanmaktadır. Ülkelerin amaçları doğrultusunda yaptıklarını da iyi saptamak gerekmektedir. Aynı zamanda ülkelerin amaçları yeni güvenlik arayışları için bir belirleyici olduğu göstergesinin yanında, sistemin yapısının da amaçları belirlemede etkili olduğunu söylemek gerekmektedir. Uluslararası ilişkilerde sistemin yapısına baktığımızda, sistemin anarşik olduğunu görmektedir⁴.

Bu bağlamda çalışmanın konusunu teşkil eden Türkiye-Suriye ilişkilerinde iki ülke arasındaki güvenlik algısı, bölgesel ve uluslararası güçlerin müdahalesi ve etkileri dolayısı ile her iki ülkenin de Milli Güvenliğini tehdit edecek durumlara gelmiştir.

1.3. Milli Güvenlik

Devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, uluslararası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik bütün menfaatlerinin ve akdi hukukunun her türlü iç ve dış tehditlere karşı korunması ve kollanması Milli Güvenlik kavramının tanımını oluşturmaktadır. Milli Güvenlik kavramının kapsamında anayasal düzen, devletin milli varlığı, milletin milli bütünlüğü, uluslararası siyasi, sosyal kültürel ve ekonomik menfaatler ve akdi hukukun korunması yer almaktadır. Anayasal düzen ile devletin anayasası ile belirlenen rejiminin ve her türlü hak ve menfaatlerinin korunması, devletin milli varlığı ile fertlerin ait olduğu millet şuurunu benimsemesi, milletin milli bütünlüğü ile milli sınırlar içinde kederde ve sevinçte bir bütün olma uluslararası siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik menfaatler ile devletin diğer devletlerle uluslararası alanda yer alan yüksek menfaatleri, devletin akdi hukuku ile devle-

⁴ Karabulut, Andaç - Değer, Filiz., 2015 “Uluslar arası İlişkilerde Güvenlik Kavramı ve Realist Yaklaşımla Genel Bakış”, *Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, İstanbul, s. 72.

tin diğ er devletlerle yaptı ğı anlaşmalarla teminat altına aldı ğı bütün hakları anlaşılmalıdır. Aynı zamanda Milli Güvenlik, devletin ve milletin bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, bireylerin ve toplumun korunması, halkın refahı, huzuru ve mutluluğu olarak ifade edilmektedir. Daha kısa bir tanımla Milli Güvenlik, devleti yıpratmak isteyen iç ve dış tehditlere karşı her türlü askeri, siyasi, ekonomik, psikolojik ve sosyolojik önlemlerin alınmasıdır⁵.

Milli Güvenlik Siyaseti ise; Milli Güvenliğin sağlanması ve milli hedeflere ulaşılması amacı ile Milli Güvenlik Kurulu'nun belirlediği görüşler dâhilinde, Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen iç ve dış savunma harekât tarzlarına ait esasları kapsayan bir devlet politikasını ifade etmektedir⁶. Milli Güvenlik Siyaseti, milli siyasetin bir parçası ve gereği olarak iç ve dış tehdit müdahalelere karşı alınması gereken tedbirleri ve harekât tarzlarını belirlemektedir. Milli hedefler uzun vadeli dir. Milli hedefler, iç ve dış tehditlere göre şekillenir ve iç ve dış tehditler değişmedikçe yeniden tespiti gerekmemektedir⁷. Milli Güvenlik Stratejisinin belirlenmesi ulusal, bölgesel ve uluslararası tehdidin kapsamı ve genişliğine göre hazırlanışı, ülkenin tarihine ve geleceğine yönelik politikalar, devletin bünyesindeki yetkili organlar tarafından tahliller, müzakereler ve istihbarat verileri değerlendirilerek itina ile oluşturulmaktadır. Devletlerin coğrafi sınırı, jeopolitik konumu, anayasal düzeni, sosyal yapıları ile tehdit algılamaları Milli Güvenlik kuruluşlarının teşkilat yapısını, görev ve fonksiyonlarını etkileyen faktörler olarak değerlendirilmektedir⁸.

Milli Güvenlik Siyaset belgesinde, dış politika, uluslararası alanda yeni bir siyasi, askeri, ekonomik gelişmelerde, gruplaşmalarda ve organizasyonlarda milli güvenliği tehdit edecek oluşumlar olmadığı durumlarda, milli siyaset ve milli güvenlik stratejisinde değişmeler yaşanmamaktadır. Zamanın ihtiyaca uygun yenilenmeye gidilebilir, tehdidin boyutuna göre tedbirler alınabilmektedir. Milli Güvenlik Siyaseti, değiştirilmedikçe iktidara gelen her hükümeti bağlamaktadır. Devletin bekası ve

⁵ Nurullah Aydın, **Türkiye'nin Milli Güvenlik Stratejisi**, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2008, 377.

⁶ Yılmaz Tezkan, **Siyaset, Strateji ve Milli Güvenlik**, Ülke Kitapları, İstanbul 2000, 20.

⁷ Aydın, a.g.e., s. 373.

⁸ Aynı eser, 377.

uluslararası ilişkilerdeki güvenliği, uzun vadeli Milli Güvenlik Siyasetindeki kararların uygulanışındaki kararlılığına bağlıdır⁹.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Milli Güvenlik Siyaseti'nde sınır komşuları arasında yer alan Suriye ayrı bir yer tutmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren iki ülke arasındaki dört temel sorun olan Hatay Meselesi, Suriye'deki Türkmenlerin varlığı, Güneydoğu Anadolu Projesi ile başlayan Su Sorunu ve Su sorununa bağlı olarak Suriye'nin Türkiye'yi yıpratmaya ve kazanım sağlamaya yönelik olarak terör faaliyetlerine destek vermesi, Türkiye'nin Suriye'ye yönelik Milli Güvenlik Siyasetini belirlemesinde etkili olmuştur. Türkiye'nin siyasetini belirlemesinde Suriye Yönetiminin dış ilişkilerde takınmış olduğu tavır, komşularıyla olan ilişkileri ve Sovyet Rusya ile olan yakınlığı son derece etkili olmuştur.

1.4 Strateji

Strateji genel olarak askeri bir kavram olarak algılanmaktadır. Yakın zamana kadar harbin sevk ve idaresi ile ilgili kavramlar için kullanılmaktadır. Kavramın kökenini oluşturan “strategos”, Eski Mısır ve Eski Yunan medeniyetlerinde yüksek askeri ve sivil memurları ifade etmek için kullanılmaktadır¹⁰.

Strateji, bir kurumun veya devletin güttüğü siyasete uygun olarak seçtiği hedeflere ulaşmak üzere aldığı her türlü tedbirler ve her türlü aracın kullanılması olarak ifade edilir. Günümüzde genel strateji kavramının, sadece savunma içerisinde kalmayacağı, ülkenin ya da kurumun genel siyasetinden ayırt edilemeyeceği kolaylıkla anlaşılmaktadır. Her türlü siyasi ve ekonomik faaliyetler toplumun refahına, talebine ve eğilimine yöneldiği için stratejinin bugünkü alanı psikolojik, sosyal, iktisadi, ideolojik, askeri ve idari konularda kapsamaktadır. Dayandığı ilkeler ve kapsadığı alanlar ne olursa olsun “strateji”, gelişmesi önceden kestirilebilecek bir bilim değildir. Strateji, akıl, plan ve sezgi işidir. Yönetim açısından düşünüldüğünde strateji, seçilen ve belirlenen amaçlara ulaşmak için yönetimin hareket planı olarak bilinmektedir. Strateji, kurumu istenilen hedeflere yaklaştıracak yaklaşımların ve faaliyetlerin belirlenmesi, kurum tarafından bu faaliyetlerin nasıl yürütüleceğinin önceden öngörülmesidir. Stratejik plan, kurumun gelişim hedeflerini belirleyen, bu hedeflere ulaşmada

⁹ Tezkan, a.g.e., s. 21.

¹⁰ Dedeoğlu, a.g.e., s. 56-62.

izlenecek stratejileri ortaya koyan ve kuruma geniş görüşlülük kazandıran bir plan-
dır¹¹.

Strateji kendi varlığını sürdürme ve daha ileri götürme ile karşı tarafın varlığını koruma ve sürdürme olgularını tehdit edenin, bertaraf edilmesine yönelik eylem ve uygulamaları ifade etmektedir. Strateji, karşı tarafın belli bir konjonktürdeki davranış varsayımlarına göre fonksiyonlar bütünü oluşturmaktadır. Varlığını korumak ve sürdürme konusunda endişeye düşen her birey veya aktör, öncelikle kendi varlık özelliklerini ve kendi varlığını sürdürme kapasitesini değerlendirmektedir. Akabinde, amaçlarını ve engelleri tanımlamaktadır. Amaçları için uygun stratejiler geliştirir, amaçlarının önünde engel olduğunda ise bu tehditlerin bertaraf edilmesi yönünde stratejiler geliştirmektedir.

Ulusal ve uluslararası strateji genel olarak iki ana eksen üzerinde değerlendirilmektedir. Birincisi kısa ve orta vadeli stratejilerdir. Bu kısa vadeli stratejiler varlığını sürdürmeye yarayan etmenlerin olduğu gibi sürdürülmesi yönünde geliştirilen stratejilerdir. İkincisi ise uzun vadeli stratejilerdir. Uzun vadeli stratejilerde aktörler elindekini arttırmaya yönelerek elindekilerle yetinmez ve amaçlanan çitasını yukarılara taşımaktadır. Uluslararası ilişkilerde taraftar ve değişkenlikleri sürekli olarak zaman ve mekân olarak değişmektedir. Uluslararası politikaların arasındaki değişkenler aktörlerin güçlerine ve stratejilerine göre değişmekte, uluslararası sistemde yer alan aktörler veya devletler benzer amaçlar taşıyabilirler bile farklı stratejiler uygulayabilmektedir. Bazen benzer stratejiler uygulayabilirler bile farklı amaçlar doğrultusunda hareket edebilmektedirler. Günümüzde güvenlik ve strateji kavramlarının birlikte kullanımı söz konusudur. Uygulanan her strateji bir güvenlik anlayışını temsil etmektedir. Var olma ve varlığını sürdürme ile doğrudan ilgili olan güvenlik anlayışı da bir strateji içermektedir¹².

Günümüzde güvenlikle ilgili olarak temel stratejiler arasında ittifaklar ile bölgesel işbirlikleri içerisinde yer alma, çok uluslu askeri harekâtlarda yer alma, kitle imha

¹¹ Aydın, a.g.e., s. 455.

¹² Dedeoğlu, a.g.e., s. 105.

silahlarıyla caydırıcılık sağlama, uzay teknolojisinde ileride olma ve psikolojik ve sosyolojik unsurları kullanabilme gibi yakından ilgili olduğu söylenebilmektedir¹³.

1.5. Jeopolitik

Jeopolitik kavramı köken olarak Yunanca toprak anlamına gelen “geo” ile “politika” anlamındaki politeia kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelmektedir. Politik siyaset ve dünya siyaseti kavramlarını ifade etmek için bu kelime (geopolitik) kullanılmaktadır. Jeopolitik, ülke, bölge ve evrensel coğrafyanın, coğrafi yapı ve uluslararası değerlerini araştırarak, dünya, bölge ve ülke bazında bir ulusun veya uluslararası bir topluluğun ve bölgesel ve ulusal unsurlarını dikkate alarak jeopolitiğin değişen ve değişmeyen unsurlarını hesaplayarak o günün güç merkezlerini araştıran, inceleyen ve değerlendirmeler yapan bir bilim dalıdır¹⁴.

Jeopolitik kavramı, ilk defa İsveçli siyaset bilim adamı Rudolf Kjellen (1864-1922) tarafından 1899 yılında “Ymer” dergisinde kullanılmıştır. Kjellen tarafından 1916 yılında yayımlanan “Bir Organizma Olarak Devlet” (Staten Som Lifsfrım) adlı eserinde jeopolitik üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur¹⁵. Jeopolitik alanında birçok düşünür ve bilim adamı yetişmiştir. Bunlardan bazıları A. Thayer Mahan (1840-1914), Frederik Ratzel (1844-1904), Karl Ernst Haushofer (1869-1946), Sir Halford Mackinder (1861-1947), Nicholas J. Spykman (1893-1944) gibi siyasi coğrafyacılar¹⁶.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra siyasi coğrafya üzerine yapılan çalışmalar giderek artmıştır. Siyasal coğrafya sahasının esas unsuru, bir bütün olarak dünyadaki siyasal güç merkezlerinin dağılışıdır. Jeopolitik kavramının ortaya çıkması, dünya üzerinde geçtiğimiz yüzyıllarda ortaya çıkan gelişmelerle ilgilidir. Dünya güç merkezlerinin yerine göre, dünya politikası da belirlenmektedir. Dünyadaki güç merkezleri de, tarihin çeşitli dönemlerinde ve farklı sebeplerden değişik göstermektedir.

¹³ Aynı eser, s. 111.

¹⁴ Tezkan, a.g.e., s. 73.

¹⁵ Ramazan Özey, **Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Türkiye**, Marifet Yayınları, İstanbul 1998, s. 12.

¹⁶ Suat İlhan, **Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık**, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2005, s. 29

Jeopolitik, dünya üzerindeki güç merkezlerini temel alarak, bugünkü ve gelecekteki politik düzlemde güç ve amaç ilişkilerini fiziki ve siyasi coğrafyayı esas olarak incelemektedir. Jeopolitik, güç merkezlerini coğrafi tabanda ele almaktadır. Elde edilen coğrafik veriler politikaya kaynak oluşturmakta ve yön vermektedir. Bu yüzyıldaki ulaşım ve haberleşme alanındaki gelişmeler, jeopolitik etmenlerin milli politikalar üzerindeki etkisini azaltmışsa da, ülkelerin milli politikalarında coğrafi özelliklerin baskısı halen devam etmektedir¹⁷.

Jeopolitik özünü yaşanan coğrafyanın özellikleri oluşturmaktadır. Jeopolitik unsurlar değişen ve değişmeyen olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunlara kısaca değinecek olursak değişmeyen unsurlar:

- ✓ Ülkenin dünya üzerindeki konumu, sınırları
- ✓ Sahip olduğu coğrafi özellikler (göl, nehir, boğaz)
- ✓ Stratejik kaynaklar
- ✓ Saha genişliği
- ✓ Coğrafi karakteri (ada devleti, kıta devleti ya da kıta içi devleti).

Jeopolitiğin değişen unsurları:

- ✓ Ekonomik özellikler
- ✓ Politik özellikler
- ✓ Sosyal değerler ve kültürel yapı
- ✓ Nüfus yapısı
- ✓ Askeri özellikleri¹⁸.

Jeopolitiğin bu özellikleri zaman içerisinde buldukları coğrafyadaki güçler için önemli sayılabilecek fırsatları ve riskleri de beraberinde getirmektedir. Devlet yönetiminin kadroları içerisinde yer alan sivil veya askeri bürokratın bu gibi temel özellikleri her zaman göz önünde bulundurması, siyasal ilişkilerdeki kırılma noktalarını önceden görebilmesi, tedbirler alması ve fırsatları değerlendirebilecek beceriyi ve kudreti göstermesi gerekmektedir. Jeopolitik hâkimiyet sadece çevre koşullarını iyi değerlendirme, insan ve maddi kaynaklar üzerinde güç kurma değil; aynı zaman-

¹⁷ Özey, a.g.e., s. 13.

¹⁸ İlhan, a.g.e., s. 31-32.

da bu olanakları devletin milli menfaatleri doğrultusunda doğru kullanmaktır. Coğrafya ve coğrafi yapılar, maddi kaynaklar ve askeri güç politika üreticiler ve politikacılar için imkân sunmaktadır¹⁹.

1.6. Jeostrateji

Jeostrateji kavramı “geo” ve “strateji” terimlerinin birleşmesinden meydana gelmektedir. Burada geo; yer, toprak, dünya demektir. Strateji ise izlenecek yol anlamında kullanılmaktadır. Coğrafi etmenlerin stratejik açıdan incelenmesi jeostratejinin ana konusunu teşkil etmektedir²⁰. Jeostrateji, coğrafya ile strateji etmenlerin ülkelerin askeri stratejileri üzerindeki etkilerinin incelenmesidir. Jeostratejik konum, bir ülkenin veya bölgenin dünya üzerinde askeri açıdan taşıdığı önem demektir. Anadolu'nun jeostratejik konumu, üç kıtayı birleştiren bir kavşak noktası olması, kuzey-güney ve doğu-batı ekseninde kesişme yolları üzerinde yer alması jeostratejik açıdan durumunu güçlendirmektedir.

Bir devletin, devletler grubunun, bölgesel veya devletlerarası mevcut coğrafi platformlar üzerinden güç merkezlerinin değerlendirilmesini yapan, etkisi altında kaldığı o günkü dünya görüşü ve dünya güç merkezlerini inceleyen, değerlendiren, hedefleri ve bu hedeflere ulaşma şartları ve aşamalarını araştıran, ortaya koyan bir ilimdir. Coğrafi, ekonomik, sosyal, siyasal ve stratejik faktörlerin bir devletin dış politikasına etkisinin incelenmesidir. 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında yeryüzünün coğrafya ilminin bilinen yöntemlerinden daha başka bir şekilde incelenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Böyle bir ihtiyacı karşılamak üzere giderek bilimsel bir disiplin haline alacak olan jeopolitik kavramı oluşmuştur. Esasen coğrafyanın siyasi olarak yorumlanması ve bunun bilimsel bir disiplin altında yapılması ihtiyacı Halford Mackinder²¹ tarafından 1887'de ileri sürülmüşse de dış politik yazılarını

¹⁹ Geoffrey Sloan - Colin S. Gray, C., 2003, “Neden jeopolitik?”, (Ed., Geoffrey Sloan, Colin S. Gray), Jeopolitik, *Strateji ve Coğrafya, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları*, Ankara, s. 2-4.

²⁰ Özey, a.g.e., s.11.

²¹ Halford John Mackinder, 15 Şubat 1861'de İngiltere'nin Gainsborough şehrinde doğmuştur. 1880 yılında Oxford Üniversitesi'nde fizikî bilimler alanında öğrenime başlamıştır. 1886'da Kraliyet Coğrafya Derneği'ne üye olmuştur. Mackinder 6 Mart 1947'de ölmüştür.

coğrafi yorumlara dayandıran ve jeopolitik kavramını ilk kez kullanan İsveçli siyaset bilimcisi Rudolf Kjellen²² olmuştur.

Jeopolitiğin statik unsurları (fiziki coğrafya unsurları), jeostratejinin temelini teşkil etmektedir. Ulaşım ve haberleşme alanındaki gelişmeler ülkelerin jeopolitik ve jeostratejik açıdan ulusal politikalarını etkilemişse yüzey şekilleri, iklim, bitki örtüsü, göller, akarsular vs. ülkelerin ulusal politikalarında ağır basmaya devam etmektedir²³. Bir devlet, ülkesinin ve çevresinin üzerinde bulunduğu fiziki coğrafyasının özellik ve imkânlarını ulusal, siyasi, ekonomik vs. hedeflerine ulaşmak amacıyla ortaya koyduğu ve askeri unsurlarla desteklenen ülke politikasıdır.

²² Rudolf Kjellen, 13 Haziran 1864'te İsveç'in Torsoe adasında doğmuştur. Mayıs 1891'de siyaset bilimi diploması almış ve Göttingen Üniversitesi'nde hocalık yapmıştır başlamıştır. 14 Kasım 1922'de Stockholm'de hayata veda etmiştir.

²³ Özey, a.g.e., s. 13.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BAAS PARTİSİ ve HAFIZ ESAD DÖNEMİ SURIYE'Sİ

2.1. Baas Partisi

Baas Partisi, Suriye'de 1943 yılında Mişel Eflak, Salah Bitar, Mithat Bitar, Abdullah Abdul Daim, Vahip el Ganim, Cemal Atasi, Musa Rizik, Badi el Kasm, Sami el Durabi gibi isimlerden oluşan küçük bir aydın kesim tarafından kurulmuş olmakla birlikte, bu partinin kurulmasındaki en önemli rolü Mişel Eflak ve Salah Bitar ortaya koymaktadır²⁴. Baas Partisi'nin kurulmasında ve ideolojisinin ortaya çıkmasında etkili olan Arap milliyetçiliği ve Marksist düşünce Mişel Eflak²⁵ ve Salah Bitar²⁶ ön plana çıkartılarak partinin temelleri atılmıştır.

Mişel Eflak ve Salah Bitar'ın siyasi faaliyetleri, 1942 yılında bağlı buldukları okullardan istifa etmeleriyle aktif olarak başlamaktadır. Bu bağlamda üniversite ve orta öğretim kurumlarındaki gençlere propaganda yoluna başvurarak Arap mille-

²⁴ Yasin Athloğlu, Beşşar Esad Suriye'sinde Reform: Demokratikleşme-Güvenlik İkilemi, Tasam Yayınları, İstanbul 2007, s. 41; Sabahattin Şen, Ortadoğu'da İdeolojik Bulanım Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi, Birey Yayıncılık, İstanbul 2004, 115.

²⁵ Mişel Eflak (1910-1989), Arap milliyetçi hareketinde önemli rol oynayan Suriyeli devlet adamıdır. Suriye'de orta sınıfa mensup Rum Ortodoks bir aileye mensup olarak dünyaya gelmiştir. Fransa'nın Sorbon Üniversitesi'nde Tarih ve Sanat Tarihi eğitimi almıştır. Sorbon Üniversitesi'nde 1929 yılında Arap Öğrenciler Derneğini kurmuştur. 1932 yılında ülkelerine dönerek on yıl sürecek bir öğretmenlik sürecine başlamıştır. Mişel Eflak, 1943 yılında küçük bir aydın grubuyla Baas Partisi'nin temellerini atmıştır. Siyasi görüşünü birlik, bağımsızlık ve özgürlük temeline dayanmaktadır.

²⁶ Salah Bitar (1912-1980), Arap milliyetçi hareketinde rol oynayan Suriyeli devlet adamıdır. Suriye'de varlıklı Sünni bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Sorbon Üniversitesi'nde Mişel Eflakla tanışmış ve onunla birlikte hareket ederek Suriye'de Baas Partisi'ni kurulmasında önemli rol oynamıştır. Tek bir Arap toplumu oluşturmayı hedefleyen Baas Partisi'nin fikir babaları arasındadır.

tinin Rönesansını gerçekleştirmek amacıyla 24 Temmuz 1943'te küçük bir öğrenci grubuyla birlikte Baas Partisi'nin temelleri atılmıştır²⁷.

Baas sözcüğü diriliş, yeniden doğuş ve Rönesans anlamına gelmektedir. Baas fikri esas olarak Marksizm ideolojisine dayanmakta, bu hareketin tek amacı ise birleşik Arap ulusunu yaratmak, Arapları yabancıların sömürgesinden kurtarmak ve sosyalizmi ülkelerine getirmek şeklinde özetlenebilmektedir²⁸.

Baas hareketi, ilk yıllarda entellektüel bir çizgide hareket etmekte, yolsuzlukların ve siyasi hayatın karmaşasından uzak durmakla birlikte, Mişel Eflak 1943 seçimlerine katılmıştır. Baas hareketi 1945'te siyasi bir parti olmak için başvuruda bulunmuş; fakat bu başvuruları kabul edilmemiştir. Baas Partisi, 3 Temmuz 1946'da Baas isimli bir gazete çıkartarak Mişel Eflak burada görüşlerini ve Baas Partisi'nin ideolojisini anlatmıştır²⁹. Baas Partisi'nin anayasal zeminde meşru bir parti haline dönüşmesi Fransa'nın 1946 yılında Suriye'yi tamamen terk etmesiyle olmuştur.

Baas Partisi, ilk başlarda Suriye milliyetçisi bir parti olarak kurulmakla beraber Arap milliyetçisi bir parti olarak programını devam ettirmemiştir. Parti programında Suriye, Ürdün, Irak, Mısır'ı birleştirmeyi amaçlayan Bereketli Hilal olarak tasarladıkları "Büyük Suriye" projesi bulunmaktadır. Araplığı ve Arap milliyetçiliğini esas alan Baas Partisi, parti programında milli, sosyalist, devrimci ve halkçı bir parti olduğunu, Arap sınırlarının Toros dağlarından Basra Körfez'ine, Akdeniz'den Hint Okyanusuna kadar uzandığından bahsetmektedir. Baas Partisi bu bağlamda Hayat sorunu ile özellikle ilgilenmiştir³⁰.

Baas Partisi ilk ulusal kongresini 4-6 Nisan 1947 tarihlerinde Şam'da gerçekleştirmiştir. Büyük çoğunluğunu öğretmen ve öğrencilerin oluşturduğu delegelerin katılımıyla Mişel Eflak Baas Partisi'nin Genel Sekreterliğine seçilmiştir. Ayrıca bu kongrede partinin ismi Arap Baas Partisi olarak belirlenmiştir³¹. Birlik, özgürlük ve

²⁷ Şentürk, D, Ortadoğu'da **Arap Birliği Rüyası Saddam'ın Baas'ı**, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 49.

²⁸ Amanov, Ş., 2004, "Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası", (Ed, Türel Yılmaz, Mehmet Şahin), *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Platin Yayınları, Ankara, s. 195.

²⁹ Şen, a.g.e., s. 118.

³⁰ Tayyar Arı, **Geçmişten günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, I. Cilt, 5. Baskı, MKM Yayınları, Bursa 2012, s. 141.

³¹ Şentürk, a.g.e., 52.

sosyalizm ilkeleri üzerine kurulan Baas Partisi kısa sürede Suriyeli öğrenciler içerisinde ve ordu mensupları arasında büyük bir taraftar kitlesi oluşmuştur. Baas Partisi birlik, özgürlük ve sosyalizm sloganlarıyla şehirlerden çok kırsal kesimlerde, sosyal eşitlik fikirleriyle de azınlıklar üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Kısa zaman zarfında sol partiler içerisinde üstünlüğünü ispatlayan Baas Partisi, 1953 yılında Ekrem Hurani'nin³² Arap Sosyalist Partisi ile birleşmiş ve partinin yeni adı Arap Baas Sosyalist Partisi olmuştur³³.

Mişel Eflâk'ın Avrupa'daki öğrencilik yıllarında etkilendiği sosyalist ve milliyetçi eserler Baas Partinin ideolojisinde önemli yer tutmuştur. Arap dünyasında sosyalizm ve milliyetçilik halkası içinde bir birliği içeren ideoloji, Suriye ve komşusu olan ülkelerin siyasi hayatını yakından etkilemiştir. Baas Partisi, zamanla Lübnan, Filistin, Ürdün ve Irak'ta da yayılmış, ancak Suriye ile eş zamanlı olmakla beraber sadece Irak'ta iktidara gelmiştir³⁴.

2.1.1. Baas Partisi'nin İdeolojisi

Baas Partisi'nin ideolojik yapılanması Mişel Eflâk'ın düşünceleri etrafında şekillenmiş ve bu ideoloji Suriye siyasi hayatında önemli bir yer edinmiştir. Baas Partisi'nin ideolojini şekillendiren üç temel ilke bulunmaktadır: “Birlik”, “Özgürlük” ve “Sosyalizm”dir³⁵. Mişel Eflak, Baas Partisi'nin ideolojisini öğrencilik yıllarında etkilendiği Marksizm ve Alman Milliyetçilik Teorisi'nin etkisiyle Arap dünyasında “Arap Birliğini” göz önünde bulundurarak oluşturmuştur³⁶.

Partinin ideolojisini oluşturan bu üç ilke arasında belirli bir hiyerarşi ilişkisi bulunmaktadır. Bu hiyerarşiye göre her şeyden evvel birlik ve beraberliğin (Arap

³² Ekram Hurani (1910-1996) Suriyeli devlet adamı. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki 20 yıllık dönemde Suriye'nin siyasal gelişmelerinde belirleyici rol oynamıştır. 1952 sonlarında, Arap birliğini ve Sosyalizmi benimseyen Baas Partisi'nin önderi Mişel Eflak ile birlikte Lübnan'a kaçmış ve yurtdışında da onunla işbirliğine girerek 1953'te Arap Sosyalist Partisi Baas Partisi ile birleşmiştir. Bu ikili Şubat 1954'te Çiçekli'nin devrilmesinde önemli bir rol oynamışlarsa da Baas Partisi, onların etkisi altında giderek gerek Suriye'nin, gerek Arap dünyasının siyasal yaşamında etkin bir öge duruma gelmiştir.

³³ Şen, a.g.e., s. 162.

³⁴ Canan Derupoğulları, Suriye'nin İç Politika-Dış Politika İlişkisi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2012, s. 45.

³⁵ Fatih Kuras, “Suriye’de Baas Hareketi”, (Ed. Ümit Özdağ), *Küçük Ortadoğu Suriye*, Kripto Yayınevi, Ankara 2012. s. 48.

³⁶ Derupoğulları, a.g.t, s. 45-46.

Birliği) sağlanması gerekmektedir. Bu birlik sağlandıktan sonra özgürlüğe ulaşılabilmektedir. Araplar arasında birlik ve özgürlük sağlandıktan sonra gerçek eşitliği sağlayacak sosyalist bir düzen kurulabilecektir³⁷.

2.1.1.1. Birlik

Baas Partisi'ne göre "Arap Birliği" yani "Tek ve Bölünmez" bir Arap ulusu inşası partinin ideolojik temelini oluşturmaktadır³⁸. Baas Partisi, Arap birliğine birincede derecede önem vererek, bunu da gerçekleştirmenin yolu olarak toplumu ekonomik olarak kalkındırmak ve Arapların coğrafi sınırlar içerisinde (Atlas Okyanusu'ndan Basra Körfezi'ne kadar) devletlerini birleştirmekten geçmektedir³⁹.

Baas Partisi, Arap Milliyetçiliği üzerinden yürütmüş olduğu siyaset ve toplumdaki mezhepsel farklılıkları gözetmeksizin toplumun her kesimine açık oluşu nedeniyle, Suriye'deki azınlıkları ve farklı mezhepten olanları bir araya getirmiştir. Böylelikle tüm Arap ulusunun eşit olduğu, birleşik ve laik bir Arap toplumu kurmayı amaçlamaktadırlar⁴⁰.

2.1.1.2. Özgürlük

Baas Partisi'nin ikinci önemli ideolojisi özgürlüktür. Baas Partisi'nin özgürlük ideolojisi, bağımsızlık sonrasında Suriye'de ve Arap dünyasında hâkim olan Arap milliyetçiliği düşüncesi ile birleşik bir Arap devletinin kurulmasıdır⁴¹.

Özgürlük yabancı egemenliğine (emperyalizm) ve iç sömürüye karşı verilen mücadeledir⁴². Arap dünyasının iki büyük düşmanı vardır: Sömürgecilik ve İsrail. Arap toplumunun ilerlemesinin önünde emperyalizm büyük bir engel, İsrail'i ise güvenliğini tehdit eden büyük bir unsur olarak görmüştür⁴³. Birleşik Arap devletinin kurulmasıyla birlikte sömürgeci müdahalelerden, Suriye içerisindeki feodal kalıntı-

³⁷ Kuras, a.g.m., s. 48.

³⁸ Amanov, a.g.m., s. 197.

³⁹ Mustafa Balbay, **Suriye Raporu**, Cumhuriyet Kitapları Yayınları, İstanbul 2006, s. 69.

⁴⁰ M. Hüseyin Mercan, **Suriye Rejim ve Dış Politika**, Açılım Kitap, İstanbul 2012, s. 59.

⁴¹ Özge Özkoç, **Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943–1991)**, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara 2008, s. 46.

⁴² Şen, a.g.e., s. 161.

⁴³ Derupoğulları, a.g.t., s.47.

lardan ve iş birlikçilerinden kurtarılmış olunacak; böylelikle Arap coğrafyasına özgürlük sağlanarak Arap sosyalizmi ile birlikte gerçek adalet sağlanacaktır⁴⁴.

2.1.1.3. Sosyalizm

Baas Partisi'nin üçüncü önemli ideolojisi Sosyalizm'dir. Baas Partisi'nin Suriye'ye uygulamaya çalıştığı sosyalizm anlayışı, Avrupa sosyalizminden ve Komünizm anlayışından oldukça farklıdır⁴⁵. Mişel Eflak'a göre sosyalizm, tek tek Arap Devletleri'nde uygulandığı takdirde başarı şansı yoktur; ona göre sosyalist bir düzen tam anlamıyla bağımsız ve birleşik bir Arap devleti uygulandığı takdirde gerçekleşecektir⁴⁶. Mişel Eflak, Sosyalizmi Arap milliyetçiliği ile özdeşleştirmiş ve Baas Partisi'nin Sosyalizm anlayışını, Arap toplumunda güçlü bir işçi sınıfı ve bilinçli bir köylü topluluğu bulunmadığı için Marksist ve Komünist ideolojilerden ayırmıştır. Sosyalizm, birliğin ve özgürlüğün sağlanmasından sonra gerçekleşebilecektir. Mişel Eflak için Sosyalizm, gelir paylaşımı ve sosyal adaletin sağlanmasına aracılık edecektir⁴⁷.

2.1.2. 1946-1970 Arası Baas Partisi

Baas Partisi kurulduktan kısa bir süre sonra birlik, özgürlük ve sosyalizm ilkeleri üzerine oturttuğu ideolojisi ile Suriyeli öğrenciler içerisinde ve ordu mensupları arasında büyük bir taraftar kitlesi oluşturmuştur. Baas Partisi, 1953 yılında Ekrem Hurani'nin "Arap Sosyalist Partisi" ile birleşerek "Arap Sosyalist Baas Partisi" adını almıştır⁴⁸. Bu birleşmeyle birlikte parti ideolojisindeki devrimci söylem ön plana çıkmıştır. 1954 yılında yapılan seçimlerde Baas Partisi önemli bir başarı elde ederek 142 sandalyeli Suriye Meclis'ine 22 milletvekili sokmuştur⁴⁹. 1954-1958 arasında Baas Partisi'nden Salah Bitar Suriye Dışişleri Bakanı, Ekrem Hurani ise Meclis Başkanı olarak atanmıştır. Bu yıllarda Baas Partisi Lübnan, Ürdün ve Irak gibi Arap devletlerinde de büyük yankı uyandırmıştır⁵⁰.

⁴⁴ Özkoç, a.g.e., s. 46.

⁴⁵ Şen, a.g.e., s. 162.

⁴⁶ Kuras, a.g.m., s. 49.

⁴⁷ Derupoğulları, a.g.t., s. 47-48.

⁴⁸ Athoğlu, a.g.e., s. 41.

⁴⁹ Şen, a.g.e., 194.

⁵⁰ Kuras, a.g.m., s. 51.

1954 yılındaki seçimlerde Suriye Komünist Partisi sürpriz yaparak, sol eğilim yükselişe geçmiş ve Marksist Halid Bektaş⁵¹ meclise girmeyi başarmıştır⁵². 1957 yılında Suriye Genelkurmay Başkanlığı'na Marksist bir generalin getirilmesi, Baas Partisi içerisinde büyük bir tedirginliğe neden olmuştur⁵³. Suriye yönetiminin bu yıllarda SSCB ile iyi ilişkiler kurması ve Batı karşıtı bir politika sergilemesi sonucu Türkiye ile “1957 Krizi” nin ortaya çıkmasına sebep olmuştur⁵⁴.

Bu dönemde Baas Partisi Mısır'da etkinliğini arttırarak güçlenmiştir. Mısır'da Abdülnasır'ın uluslararası arenada güçlü bir figür olarak ortaya çıkması, Baas Partisi'ne Arap Birliği için uygun zemini vermiştir. Abdülnasır'ın Arap milliyetçiliği düşünceleri, Batı karşıtı politikaları, Suriye gibi Mısır'ın da Bağdat Paktı'na⁵⁵ karşı takındığı tavır Baas'ı Mısır'a yaklaştırmıştır⁵⁶. Baas Partisi, ülkede artan Komünizm tehdidine karşı Abdülnasır'ı bir kurtarıcı gibi görmüşlerdir. Baas önderleri, Abdülnasır'ın çok fazla Suriye'ye müdahale edemeyeceğini ve yeni kurulacak Arap Sosyalist Partisi'nde üst düzey yer elde edeceklerini düşünerek Abdülnasır'ın isteklerine tamam diyerek birleşmeyi kabul etmişlerdir. Böylelikle 1 Şubat 1958'de Mısır ve Suriye arasında Birleşik Arap Cumhuriyeti kurulmuştur⁵⁷.

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasından bir süre sonra Baas Partisi'nin önderleri, Suriye orta sınıfı, aydın, tüccar ve subaylar büyük hayal kırıklığına uğramışlardır⁵⁸. Aslında Abdülnasır, Suriye'de tam bir mutlak hâkimiyet kurma yoluna gitmiştir. 1959'da yakın adamlarından Abdülkerim Âmir'i Suriye valisi olarak atamış ve birçok önemli göreve Mısırlı üst düzey isimleri getirmiştir⁵⁹. Suriye ordusundaki önemli konumdaki pek çok subayı uzaklaştırarak yerlerine Mısırlı subayları

⁵¹ Halid Bektaş (1912-1955), Suriyeli siyaset adamıdır. 1954 yılında Suriye Parlamentosu'na seçilerek Arap dünyasının ilk Komünist milletvekili olmuştur.

⁵² Şen, a.g.e., s. 195.

⁵³ Kuras, a.g.m., s. 52.

⁵⁴ Poyraz Gürson, **Suriye**, Atılım Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 44.

⁵⁵ Türkiye, Irak, İngiltere, İran ve Pakistan arasında kurulan Ortak Savunma ve Bölgesel İşbirliği Teşkilatı'dır. 2 Nisan 1954'te Türkiye ile Pakistan arasında imzalanan güvenlik işbirliği antlaşmasıyla Bağdat Paktı'nın kuruluşuna ilk adım atılmıştır. 24 Şubat 1955'te Türkiye-İrak arasında bölgesel işbirliği anlaşması imzalanmış, 4 Nisan 1955'te İngiltere, 23 Eylül 1955'te Pakistan, 3 Kasım 1955'te İran pakta katılmışlardır. Amerika Birleşik Devletleri pakta gözlemci göndermiştir. Böylece Türkiye, Pakistan, Irak, İran ve İngiltere'den meydana gelen Savunma İşbirliği Antlaşması Teşkilatı meydana gelmiştir.

⁵⁶ Şen, a.g.e., s. 204-205.

⁵⁷ Kuras, a.g.m., s. 52.

⁵⁸ Ahmet Ayhan Koyuncu, **Arap Baharında Suriye**, Altınpost Yayınları, Ankara 2013, s. 116.

⁵⁹ Kuras, a.g.m., s. 52.

getirmiştir⁶⁰. Bazı Suriyeli yöneticiler ve askeri görevliler merkezi Kahire'deki Parlamento'da görevlendirilmiştir⁶¹. Bu sırada Abdülnasır ülkedeki ekonomik beklentilere de cevap vermemiştir. Abdülnasır'ın bu uygulamaları başta Baasçılarda, toplum içerisinde ve ordu mensupları arasında hoşnutsuzluklara neden olmuştur. Abdülnasır'ın uygulamalarından rahatsız olan bir grup Suriyeli subay, 1959 yılında gizli bir "Askeri Komite" kurmuşlardır⁶². Bu komite üyeleri ilerleyen yıllarda Baas Partisi'nin askeri kanadını oluşturacak kadrodur.

Birleşik Arap Cumhuriyeti, 28 Eylül 1961'de Abdülkerim Nahlavi önderliğinde bir grup Suriyeli birlik karşıtı subayın askeri darbesiyle sona ermiştir⁶³. Bu üç yıllık zaman zarfında ülke içerisinde Komünist tehdidi ortadan kalkmış ve içerideki problemler kısmen biterek Baas Partisi güç kazanmıştır. Baas Partisi, darbeden sonra Beyrut'ta yeni bir kongre yaparak yol haritası belirlemeye çalışmıştır. Bu dönemde hem parti içerisinde hem de Suriye içerisinde karışıklık söz konusudur. Ürdün ve Irak'taki Baas Partisi komutanlıkları da bu ayrılmadan memnun olmadıklarını belirterek bir bildiri yayınlamışlardır⁶⁴.

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin yıkılmasından sonra büyük bir kargaşa içerisine sürüklenen Suriye'de, 1959 yılında Mısır'da Abdülnasır'a karşı kurulmuş olan Askeri Komite üyesi Baasçı subaylar, Ziad Hariri önderliğinde 8 Mart 1963'te askeri bir darbe yaparak Suriye'de yeni bir dönemi başlatmışlardır⁶⁵.

Böylece Suriye'de Baas Partisi iktidara gelirken, 1963 darbesi ile birlikte Baas Partisi içerisinde de dengeler değişmeye başlamıştır⁶⁶. Sivil kanat zayıflamaya başlarken parti içerisinde Alevi kökenli subayların partide etkinlikleri artmış ve konumları güçlenmiştir⁶⁷.

Darbenin akabinde partiler üstü Ulusal Devrim Komuta Konseyi kurulmuştur. General Emin Hafız Devlet Başkanı, Salah Bitar Başbakan oldu ve kısa bir süre içe-

⁶⁰ Koyuncu, a.g.e., s. 116-117.

⁶¹ Özkoç, a.g.e., s. 89.

⁶² Şen, a.g.e., s. 221.

⁶³ Özkoç, a.g.e., s. 97.

⁶⁴ Şen, a.g.e., s. 223.

⁶⁵ Şen, a.g.e., s. 231.

⁶⁶ İbas, S., 2004, "Türkiye Suriye İlişkilerinin Tarihi", (Ed, Türel Yılmaz, Mehmet Şahin), *Ortadoğu siyasetinde Suriye*, Platin Yayınları, Ankara, s. 49.

⁶⁷ Kuras, a.g.m., s. 55

risinde Suriye'deki tüm kurumlar Baas Partisi'nin denetimine geçmiştir. Baas Partisi 1966 yılına kadar iktidarda kalmış olmasına rağmen parti içerisinde gruplaşmalar ve çekişmeler baş göstermiş, ordu içerisinde Sünni subaylara yönelik tasfiyeler başlamıştır⁶⁸.

Salah Cedit ve Hafız Esad etrafında örgütlenmiş olan Alevi subaylar 23 Şubat 1966'da gerçekleştirilen kanlı bir askeri darbe ile Nusayri azınlığın iktidara gelmesini sağlamışlardır⁶⁹. "Neo-Baas" olarak nitelendirilen 1966 askeri darbesiyle geleneksel Baas Partisi kadroları tasfiye edilirken parti içerisinde Alevilerin egemenlikleri güçlenmiştir. 1966'daki darbe ile birlikte Hafız Esad, Salah Cedit'ten sonra Suriye'nin ikinci önemli adamı konumuna gelmiş, aynı anda Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı görevlerini üstlenmiştir⁷⁰.

1967 Arap-İsrail Savaşı'nda Suriye'nin almış olduğu yenilgi, 1966 darbesini yapan Salah Cedit hükümetinin sonunu hazırlamış ve yeni bir iktidar zemininin doğmasına neden olmuştur. 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda Suriye'nin İsrail'e karşı en stratejik bölgesi olan Golan Tepeleri, bu savaşta İsrail orduları tarafından işgal edilmiştir⁷¹. Bu yenilginin sonucu üzerine 1968 yılında Şam'da gerçekleştirilen Baas Partisi'nin Ulusal ve Bölgesel Kongresinde parti içinde farklı siyasi eğilimler ortaya çıkmış ve Salah Cedit ile Hafız Esad'ın arasındaki politik rekabet gün yüzüne çıkmıştır. Baas Partisi'nin askeri kanadının desteğini alan Hafız Esad, 1970 yılında Salah Cedit ve diğer muhaliflerine karşı gerçekleştirdiği askeri darbe ile Suriye yönetimine el koymuş ve böylece Baas Partisi Genel Sekreterliği üzerinden 2000 yılına kadar sürecek olan modern Suriye'nin temellerini atmıştır⁷².

2.1.3. Baas Partisi'nin Suriye Dışında Örgütlenmesi

Baas Partisi, Mişel Eflak ve Salah Bitar tarafından ilk olarak Suriye'de kurulduktan sonra kısa süre içerisinde teşkilatlanarak parti ideolojisinde yer alan Ortadoğu'daki tüm Arap Devletlerini tek bir Arap milleti olarak birleştirmek üzere Suriye sınırları dışındaki Arap devletlerde de örgütlenmeye başlamıştır. Bu birleşmede,

⁶⁸ Koyuncu, a.g.e., s. 120.

⁶⁹ Şen, a.g.e., s. 251.

⁷⁰ Kuras, a.g.m., s. 55.

⁷¹ Kuras, a.g.m., s. 56.

⁷² Mercan, a.g.e., s. 64-65.

Arapların 1948 yılındaki İsrail yenilgisi, İsrail devletinin kurulması ve bu yenilginin sebebi olarak Arap devletlerinin birlik içerisinde olmayışı etkili olmuştur⁷³.

Baas Partisi'nin Suriye dışındaki ilk örgütlenmesi Şam Üniversitesi'nde okuyan öğrenciler tarafından Ürdün'de gerçekleştirilmiştir. Baas Partisi'nin kurucularından Mişel Eflak "Arap Baasçıların Sözcüleri", diğeri ise Salah Bitar tarafından "Arap Siyaseti Üzerine" adlı iki broşür 1948 yılından itibaren Irak'ta yayınlanarak Baas Partisi'nin tanıtımı yapılmış, Suriye ve Filistin'de okuyan Iraklı öğrenciler Baas Partisi'nin fikirlerini ülkelerine taşımışlardır⁷⁴. Irak Baas Partisi 1951 yılında kurulmuş ve partinin gelecekteki liderlerinden Saddam Hüseyin 1956 yılında partiye katılmıştır⁷⁵. Irak Baas Partisi 1954 yılına kadar bünyesine Suriye'deki gibi tüm kesimleri kabul etmemiş ve ülkedeki sol partilere karşı cephe alarak sert bir tutum izlemiştir⁷⁶.

14 Temmuz 1958'de General Abdülkerim Kasım tarafından düzenlenen bir darbe ile Kral II. Faysal⁷⁷, Prens Abdullah ve Başbakan Nuri Said'in öldürülmesiyle birlikte Irak'ta monarşi yıkılarak cumhuriyet ilan edilmiştir⁷⁸. Irak'ta Abdülnasır ve Baas Partisi'nin etkisi her geçen gün artarken, ülkede içerisinde Sovyet Rusya'nın etkisi de hissedilmeye başlanmıştır.

1958 askeri darbesinden sonra Irak'ta gücünü arttıran Baas Partisi, 8 Şubat 1963'te Abdüsselam Arif önderliğinde yeni bir askeri darbe ile yönetimi ele geçirmiştir. Bundan sonraki süreçte parti içi iktidar mücadelelerinin başlaması üzerine Baas Partisi'nin iktidarı uzun sürmeyererek yine bir darbe ile devrilmiştir⁷⁹.

Irak Baas Partisi öncülüğünde 1968 yılında Tümgeneral Ahmet Hasani'li Bekr tarafından Saddam Hüseyin⁸⁰'in de dâhil olduğu bir askeri darbe ile tekrardan Baas

⁷³ Topur, T., **Dipsiz Kuyu Ortadoğu ve Türkiye**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 250.

⁷⁴ Şen, a.g.e., s. 133.

⁷⁵ Topur, a.g.e., s. 251.

⁷⁶ Şentürk, a.g.e., s. 182.

⁷⁷ Kral II. Faysal (1935-1958) 1935-1958 yılları arasında Irak Kralı'dır. Henüz dört yaşındayken tahta çıkmıştır.

⁷⁸ Topur, a.g.e., s. 251.

⁷⁹ Arı, a.g.e., s. 451.

⁸⁰ Saddam Hüseyin (1937-2006) Irak'ın 5'inci Cumhurbaşkanı. Arap milliyetçiliği ile Arap Sosyalizminin bir karışımı olan Baasçılığı benimsemiş ve 1968 askeri darbesinde aktif rol alarak Irak Baas Partisi'ni iktidara taşımıştır. 1979 yılında Irak'ın Devlet Başkanlığı'na seçilmiş ve 2003 yılına kadar bu görevde kalmıştır.

iktidarı sağlanmışır⁸¹. Saddam Hüseyin, 1979 yılında Irak Devlet Başkanlığı görevini alarak parti ve devleti bütünleştirerek yeni bir dönemi başlatmışır⁸².

2.1.4. Arap Milliyetçiliği ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu

Osmanlı Devleti'nin, Arap coğrafyası üzerindeki hâkimiyeti XVI. yüzyılda Yavuz Sultan Selim'in 1516 Mercidabık ve 1517 Ridaniye Savaşı ile başlamış ve Arap toplumu dört asır boyunca Osmanlı hâkimiyeti altında kalarak Türklerle birlik ve beraberlik içerisinde yaşamışlardır⁸³.

Araplar arasında milliyetçilik fikirlerinin filizlenmeye başladığı sürece göz atacak olursak Fransız Devrimi'nden sonra, ilk olarak Lübnan asıllı Hıristiyan Araplarda Arap milliyetçiliği fikirleri görülmektedir⁸⁴.

Osmanlı Devlet'i tarafından özerkliği sağlanan Lübnan, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ayrılıkçı fikirlere beşiklik etmeye başlamaktadır⁸⁵. Bunda Lübnan'ın Batı Avrupa ülkeleri ile ticaret ve eğitim vasıtası ile yakın ilişkiler kurması ve onlardan milliyetçilik fikirlerini almış olması yer almaktadır⁸⁶. XIX. yüzyılda Araplar arasında milliyetçilik fikirlerinin doğmasının başında Osmanlı idari yapısının zayıflaması, buna bağlı olarak Batılı devletlerin Osmanlı'yı parçalama planları doğrultusunda Araplarla iletişime geçmeleri ve onları Osmanlı yönetimine karşı kışkırtmaları etkili olmaktadır. Ayrıca Araplar arasında milliyetçilik fikirlerinin gelişmesinde kavim, asabiyet ve lisanın da önemli etkisi bulunmaktadır.

XIX. yüzyılda Arap milliyetçiliğinin doğuşunda Arap milliyetçisi fikrini ilk işleyen Hıristiyan Arap aydınlarının başında Lübnanlı yazar el-Bustani⁸⁷ gelmekte-

⁸¹ Şentürk, a.g.e., s. 121.

⁸² Topur, a.g.e., s. 251.

⁸³ Zekeriya Kurşun, **Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri**, İrfan Yayınevi, İstanbul 1992, s. 18.

⁸⁴ Koyuncu, a.g.e., s. 63-64.

⁸⁵ Zeine N. Z., **Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu**, (Çev: Emrah Akbaş), Gelenek Yayınevi, İstanbul 2003, s. 34.

⁸⁶ Fatih Korbaş, **Türkiye'de Toplumsal Yapının Dönüşümü ve Arap Milliyetçiliğinin Gelişimi 1860-2000**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları, İstanbul 2009, s. 9.

⁸⁷ el Bustani (1856-1925) Lübnanlı politikacı, gazeteci yazar. Beyrut'un Dibbiye kasabası yakınlarındaki Bikiştin'de doğmuştur. Okul çağında Arapça ve Süryanice'yi, özel gayretiyle de Türkçe, İngilizce, Fransızca, Yunanca, Almanca, İtalyanca, Farsça, Rusça, Latince, İbranice ve Sanskritçe'yi öğrenmiştir. Dairet-ül Maarif adı altında Arapça'da hazırlanmış ilk ansiklopediyi yayınlamıştır. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine kurulan 1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusan'na Beyrut üyesi olarak katıldı. 1911 yılında da Osmanlı Ayan Meclisi üyeliğine getirilmiştir. 4 Haziran 1913 tarihinde

dir⁸⁸. Arap toplumu içersinde Arap milliyetçiliği fikrini ele alıp işleyen ve Araplar arasında yayan diğer Hıristiyan Arap milliyetçisi aydınları ise İbrahim Yazıcı, Necip Aruzi, Mihail Şuhade, Sem'an Kulhun, Satı el- Hüsri gibi isimler Arap ulusal bilincini uyandırmaya çalışmışlardır⁸⁹. Suriyeli ve Lübnanlı Arap milliyetçiler dönemin egemen gücüne karşı birleşmeyi ve bağımsızlığı savunmuşlardır.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar küçük bir grup tarafından savunulmuş olan Arap milliyetçiliğinde, Arapların çoğunluğu, sadık birer Osman tebaası olarak kalmıştır. Arap milliyetçileri, özellikle Jön Türklerin döneminde önemli gelişme kaydetmişti. Arap milliyetçileri, dönemin konjonktürel gelişmelerinden faydalanarak seslerini duyurma imkânı elde etmişlerdir. Jön Türkleri, Türk milliyetçisi olmaları, Siyonizmi desteklemeleri gibi pek çok gerekçeyle eleştiren Arap milliyetçileri, kendilerine taraftar toplamaya çalıştılar. Sonuç olarak gerek Sultan II. Abdülhamid döneminde gerekse Jön Türklerin siyasi faaliyetleri neticesinde Arap aydınları ve Arap gençleri arasında, Arap davasını müdafaa etmek ve Arap halkının haklarını korumak için birtakım cemiyetler ve siyasi partiler kurmuşlardır⁹⁰.

Birinci Dünya Savaşı'nda batılı devletlerin askeri ve siyasi desteğini alan Arap milliyetçisi konumundaki Mekke Emiri Hüseyin İbn-i Ali⁹¹ 1916 ilkbaharında "Büyük Arap İsyanı"nı başlatarak Arap milliyetçiliğinin ateşini körüklemiştir⁹². Bi-

Ticaret ve Ziraat Nazırlığına atanmıştır. Bu görevi 23 Ekim 1914 tarihine kadar sürdürmüştür. Ancak I. Dünya Savaşı'nın başladığı günlerde Almanya'nın yanında savaşa girmek konusunda İttihat ve Terakki Partisi'yle anlaşmazlığa düşerek Osmanlı hükümetinden ayrılmıştır.

⁸⁸ M. Derviş Kılınçkaya, **Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004.

⁸⁹ Koyuncu, a.g.e., s. 74.

⁹⁰ Zeme, a.g.e., s. 74-85.

⁹¹ Hüseyin bin Ali, (d. 1852 - ö. 1931) 1908 - 1916 yılları arasında Mekke Şerifi 1916 - 1924 arası Hicaz Kralıdır. 1852 yılında İstanbul'da doğmuş; 1908'de Mekke Şerifi oldu. I. Dünya Savaşı sırasında İngilizlerden destek görerek İttihad ve Terakki'nin Türkçülük politikasını bahane ederek Arap İsyanı'nı başlatmıştır. 1916 yılında bağımsızlığını ilan ederek kendini Hicaz Kralı ilan etmiştir. Hüseyin bin Ali savaştan sonra kurulan İngiliz ve Fransız Manda yönetimlerini kabul etmeyerek, kendisini tüm Arap ulusunun Kralı ilan etmiştir. 3 Mart 1924'te Halifeliğin TBMM tarafından kaldırılmasından sonra, Mekke ve Medine'nin elinde olmasına dayanarak kendisini yeni halife ilan etmiştir. İngilizlerle arasının açık olmasından dolayı Suudilerin desteklediği İhvan tarafından Taif'te yakalanmış ve İngilizler tarafından Kıbrıs adasına sürgün edilmiştir. Daha sonra oradan ayrılarak, Ürdün Kralı olan oğlu I. Abdullah'ın yanına yerleştir ve orada 1931 yılında ölmüştür.

⁹² Adid Davışa, **Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa**, (Çev. Lütfi Yalçın), Literatür Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 57.

rinci Dünya Savaşı'ndan sonra hayal kırıklığına uğrayan Araplarda Batı karşıtı bir Arap milliyetçiliği ideolojisi ortaya çıkmaya başlamıştır⁹³.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Arap milliyetçiliği ideolojinin öncüsü Satı el-Husri ve onun takipçileridir. el Husri, XX. yüzyılda vücut bulan Arap milliyetçiliği düşüncesinin fikir babalığını yapmış ve Araplar arasında Müslümanlığı ikinci plana alarak “Arapların yaşadığı coğrafya ve Arapça'nın konuşulduğu her yeri Arap ülkesi” olarak tanımlamıştır. el-Husri, Arap dilini konuşan herkesi ister Mısırlı, Kuveytli, Faslı, Cezayirli, Suriyeli isterse Müslüman, Hıristiyan herkesi Arap olarak nitelendirmiş ve Arap milliyetçiliğine yeni bir ideoloji kazandırmıştır⁹⁴. Milliyet temelinden hareket etmekte ve bu milliyet ise ortak dil ve geçmişten dayanmaktadır. el-Hursi'nin bu görüşleri Suriye Baas Partisi'nin ve Mısır lideri Abdülnasır'ın Pan-Arabizm ideolojisinin temelini oluşturmaktadır.

Arap milliyetçiliğinin Satı el-Hursi'den sonra, bir diğer önemli temsilcisi Suriyeli Hıristiyan bir aileden gelen Mişel Eflâk'tır. Mişel Eflak öncülüğünde Baas Partisi'nde birlik, beraberlik ve sosyalizm temaları üzerinden Arapları yabancı boyunduruğundan kurtarmayı ve tek bir devlet çatısı altında birleşmeyi ön görmektedir⁹⁵. İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte Arap milliyetçiliğinin arkasında kitlesel bir destek bulunmamaktadır. Sokaklarda sıradan gösteri ve ayaklanmalar düzenlenmekle beraber, batıda olduğu gibi güçlü bir işçi sınıfı ve köylü hareketlerine rastlanmamaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Arap dünyası ulusal bağımsızlığını kazanmış olmakla birlikte, Araplar arasında birlik ve beraberlik duygusu hâkim değildir. Bunun en somut örneği olarak Filistin topraklarında 14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti'nin kurulması gelmektedir⁹⁶. 1948'de kurulan İsrail Devleti'ne karşı birleşen Arap Devletleri, İsrail karşısında hiç beklemedikleri bir yenilgiye uğramışlardır. Bu durum yeni tip siyasi aktivitelerin doğmasına katkıda bulunmuştur. Birçok siyasi parti ve organizasyon, anti-emperyalizm, anti-Siyonizm, Arap dayanışması ve Arap birliği

⁹³ Şen, a.g.e., s. 147.

⁹⁴ Koyuncu, a.g.e., s. 83.

⁹⁵ Şen, a.g.e., s. 153.

⁹⁶ Koyuncu, a.g.e., s. 98.

sloganları doğrultusunda hareket etmeye başlamışlardır⁹⁷. Bu yenilgi ile birlikte Arapların itibarı sarsılırken, radikal Arap milliyetçiliği güçlenmeye başlamıştır⁹⁸. Aynı zamanda Filistin’de Arapların mağlup olması Suriye’deki Baas Partisi’nin güçlenmesine olanak sağlamıştır.

Suriye, bağımsızlığından sonraki süreçte, Suriye milliyetçiliği, Büyük Suriye milliyetçiliği ve Pan-Arabizm gibi milliyetçi kimlik arayışlarıyla uğraşmıştır⁹⁹. 1952 yılında Mısır’da gerçekleşen “Hür Subaylar” darbesi ile Arap milliyetçiliği Suriye dışına taşmıştır. Bu dönemde Arap milliyetçiliğinin yükselişi olarak 1958 yılında Suriye ve Mısır’ın “Birleşik Arap Cumhuriyeti” adıyla birleşmesi olmuştur. Suriye Baas Partisi tarafından organize edilen bu birleşme kısa süreli olmuş ve Suriye Eylül 1961 yılında gerçekleşen bir askeri darbe ile birlikten çekilmiştir¹⁰⁰.

1967 yılında yapılan “Altı Gün Savaşı” da Mısır, Suriye ve Ürdün’ün İsrail’e yenilmesi, Abdülnasır liderliğindeki Arap milliyetçilerini büyük hayal kırıklığına uğratmış ve bu yenilgi Arap milliyetçiliğinin çöküşünü hızlandırmıştır.

Arap milliyetçiliğinin çöküşü 1973 Arap-İsrail Savaşı’ndan sonra Mısır ile İsrail arasında imzalanan 1978 Camp-David¹⁰¹ anlaşması ile birlikte ortaya çıkmaktadır. Dönemin Mısır lideri Enver Sedat, Camp-David Anlaşması ile savaflara son vermiş, yüzünü batıya çevirerek Arap milliyetçiliği fikrinden vazgeçmiştir. Ancak bu anlaşmaya Arap Devletleri ve Sovyetler Birliği sert tepki göstermişler, Mısır’ı kendi topraklarını kurtarma adına İsrail ile anlaşma imzaladığı şeklinde yorumlamışlardır¹⁰².

⁹⁷ Şentürk, a.g.e., s. 83.

⁹⁸ Koyuncu, a.g.e., s. 98.

⁹⁹ Şen, a.g.e., s. 110.

¹⁰⁰ Şen, a.g.e., s. 223.

¹⁰¹ Camp David; Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat ile İsrail Başbakanı Menahem Begin arasında 12 gün süren gizli pazarlıkların ardından Camp David’de 17 Eylül 1978’de imzalanan ve ABD başkanı Jimmy Carter’in gözetiminde gerçekleşen bir sözleşmedir. Sözleşme, altı ay sonra (26 Mart 1979) imzalanacak olan barış antlaşmasının temelini oluşturmaktadır. Buna göre İsrail, askeri birliklerini Sina Yarımadasından çekecek ve Mısır ile diplomatik ilişkilerini normalleştirecektir. İki ülke arasında diplomatik ilişkiler 1980’de normale dönmüş, İsrail’in umduğundan daha az olmakla birlikte ticari ilişkiler canlanmıştır. Mart 1980’de havayolu taşımacılığı başlanmış ve Mısır, İsrail’e petrol satışına izin vermiştir. Bu sözleşme ile İsrail tarafından Altı Gün Savaşı’nda ele geçirilen Sina Yarımadası, Mısır’a geri verilmiştir. Barış çabalarının sonucu olarak, Menahem Beginn ve Enver Sedat, 1978’deki Nobel Barış Ödülünü birlikte almışlardır.

¹⁰² Arı, a.g.e., s. 330-333.

2.2. HAFIZ ESAD DÖNEMİ SURIYESİ

2.2.1. Hafız Esad

Hafız Esad, 6 Ekim 1930'da Nusayrilerin (Suriye Alevileri) yaşadığı bölge olan Lazkiye'de, Kardaha'da Matavirah isimli Nusayri kabilesinin Numaylatiya koluna mensup köylü bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir¹⁰³. Hafız Esad'ın dünyaya geldiği dönemde Suriye siyasi ve sosyal hayatında değişimler başlamış, Alevi topluluğunda zıt akımlar gelişmeye başlamıştır. Bir yanda Sünni taraflarla karşı karşıya gelinirken, diğer taraftan sosyal yabancılaşma, siyasi özerklik, yeni siyasi ve kültürel bir değişim vardır. Bu ortam içerisinde ilk ve orta öğrenimini Lazkiye'de bitiren Hafız Esad, daha on altı yaşındayken Baas Partisi içinde yer alarak aktif bir parti üyesi haline gelmiştir¹⁰⁴. Fransızların Suriye'deki manda döneminde Fransız karşıtı bir tutum içerisindeydi. Baas Partisi'nin laik ve milliyetçi görüşleri onda çekici geldiği için bu partiye 1947 yılında üye olmuştur. Hafız Esad eğitimini 1951 yılında Humus'taki Askeri Akademi'ye girerek devam etmiş ve 1955'te buradan hava subayı olarak mezun olmuştur. Hafız Esad, 1958 yılında Sovyet Rusya'ya giderek burada 11 ay uçuş eğitimi almıştır¹⁰⁵.

Hafız Esad, 1958 yılında Suriye-Mısır arasında Birleşik Arap Cumhuriyeti¹⁰⁶ kurulunca görevli olarak Mısır'a gönderilmiştir. Hafız Esad'ın, bir Abdülnasır hayranı olması, Arap Birliği ve Arap Milliyetçiliği fikirlerini desteklemesine karşılık, Birleşik Arap Cumhuriyeti döneminde Abdülnasır'ın Mısır'da Baas Partisi'ni kapatması ve Suriye'yi de yönetmeye kalkışmasından dolayı Abdülnasır'ın politikalarını eleştirmiş, Kahire'de görev yaptığı yıllarda (1959) yakın arkadaşlarıyla birlikte Askeri Komite adıyla bir cemiyet kurmuşlardır¹⁰⁷. Abdülnasır'ın Suriye ordusunda bazı subayları görevlerinden kısmen uzaklaştırması o dönemde Hafız Esad gibi birçok kı-

¹⁰³ Şen, a.g.e., s. 272.

¹⁰⁴ Koyuncu, a.g.e., s. 133.

¹⁰⁵ Şen, a.g.e., s. 272.

¹⁰⁶ Birleşik Arap Cumhuriyeti, Mısır ve Suriye arasında 1 Şubat 1958'de ilan edilen ve her iki ülkede referandum ile onaylanan siyasi birleşme sonucu kurulan devlettir. Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır'dır. Bir askeri darbenin ardından Suriye'nin Mısır'dan bağımsızlığını ilan etmesiyle, 28 Eylül 1961'de birlik son bulmuştur. Birliğin dağılmasına karşın Mısır, Birleşik Arap Cumhuriyeti adını 2 Eylül 1971'e değin korumuştur.

¹⁰⁷ Şen, a.g.e., s. 272.

demsiz subayın yükselmesini sağlamıştır. Hafız Esad, Kahire’de görev yaptığı süre içerisinde Abdülnasır hükümetine karşı potansiyel bir tehlike haline dönüşmüştür¹⁰⁸. Suriye 1961 yılında bir hükümet darbesi ile birlikten ayrılmıştır. Aynı zamanda Hafız Esad, 1961’de Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin dağılmasıyla birlikte altı aylık bir süre zarfında ordudan atılmıştır. Bu arada Baas Partisi’nin askeri kanadı içerisinde yer almaya devam ederek 1963 Martında Hafız Esad ve arkadaşlarının etkin rol aldığı hükümet darbesi sonucu Baas Partisi’nin iktidara gelmesi sağlanmıştır¹⁰⁹. Bu tarihten itibaren Alevilerin devlet yönetimindeki etkileri hissedilir derecede artmaya başlamıştır. 1963 hükümet darbesiyle birlikte Hafız Esad, Hava Kuvvetleri Komutan yardımcılığına getirilmiş ve bir buçuk yıl sonra ise Tuğgeneral rütbesi ile Hava Kuvvetleri Komutanı olarak atanmıştır¹¹⁰.

Hafız Esad, Birleşik Arap Cumhuriyeti ve sonrasındaki süreçte genç yaşına rağmen Baas Partisi’nin çekirdek kadrosu arasına girmiş ve ordu içerisinde son derece önemli bir mevki elde etmiştir. 23 Şubat 1966’da düzenlenen parti içi darbede Hafız Esad Devlet Başkanı Emin el-Hafız’a karşı, Salah Cedit¹¹¹’i desteklemiş, Devlet Başkanı Emin el-Hafız’ın¹¹² yanı sıra Baas Partisi’nin kurucularından Salah Bitar ve Mişel Eflak da iktidardan uzaklaştırılmıştır. Baas Partisi’ndeki iktidar değişikliği ile birlikte “Neo-Baas” olarak nitelendirilen yeni bir dönem başlamış ve “Pan-Arabizm” milliyetçilerin tasfiyesi ile sonuçlanmıştır¹¹³. Baas Partisi’nin yönetim kadrosunda Nusayrilerin lehine olarak değişikliklerle birlikte yönetim kademelerindeki Sünni ağır-

¹⁰⁸ Arı, a.g.e., s. 144.

¹⁰⁹ Koyuncu, a.g.e., s. 136.

¹¹⁰ Balbay, a.g.e., s. 96; Koyuncu, a.g.e., s. 136; Arı, a.g.e., s. 144-145.

¹¹¹ Salah Cedit (1926-1993), Suriyeli general ve politikacı, Baas Partisi’nin önemli isimlerinden biridir. 1966’dan 1970’e kadar, Suriye siyasetinde aktif rol oynamıştır. İktidara geldiğinde, Baas Partisi’nin kurucuları Mişel Eflak ve Selahaddin el Bitar’ı Suriye’den sürerek Doğu Bloğuyla ittifaka girmiştir. Cedit, iktidarı boyunca sosyalist bir politika yürütmüş ve aralarında toprak reformunun da bulunduğu birçok reform gerçekleştirmiştir. Fakat Altı Gün Savaşı sonrasında, Golan Tepeleri’nin İsrail ordusu tarafından ele geçirilmesiyle popülerliği hızlı bir şekilde düşmüştür. Savunma Bakanı Hafız Esad tarafından gerçekleştirilen darbe sonucu iktidardan uzaklaştırılmıştır.

¹¹² Emin el-Hafız (d. 1911) Suriyeli asker ve devlet adamı. Baas Partisi’nin iktidarı ele geçirmesinden (Mart 1963) sonra, Eflak ve Bitar ile birlikte bu partinin geleneksel şefi olan Hafız, Selah el-Bitar yönetimindeki hükümette Başbakan Yardımcılığı, Savunma Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı yaptı. Yeni rejimin en güçlü adamıydı ve iki kez Başbakan (Kasım 1963 - Mayıs 1964; Ekim 1964 - Eylül 1965) ve 1964’ten 1966’ya kadar Cumhurbaşkanı oldu. Şubat 1966’da, bir hükümet darbesi sonucunda görevinden alınmış ve tutuklanmıştır. Haziran 1967 Savaşı’ndan sonra serbest bırakılınca Lübnan’a yerleşmiştir. Eflak ve Bitar ile İşbirliği yaparak Irak’ın desteğiyle yeni Suriye rejimine karşı muhalefet oluşturmaya girişmiştir. 1971’de yokluğunda ölümüne mahkûm edilmiştir.

¹¹³ Koyuncu, a.g.e., s. 137.

lığını ortadan kaldırmak için tasfiyeler başlamış ve çoğunluğunu Alevilerin oluşturduğu Baas Partisi üyeleri yönetim kadrolarına yerleştirilmiştir¹¹⁴.

1966 darbesi hem yönetime karşı gerçekleşmiş hem de parti içinde gerçekleşmiştir. Böylelikle hem parti yönetimi hem de devlet yönetimi Alevi kökenli liderlerin eline geçmiştir. Bu dönemle birlikte Türkiye-Suriye ilişkilerinde Hatay sorunu daha ciddi bir şekilde gündeme taşınmasına yol açmıştır¹¹⁵.

1966 darbesinin ardından Hava Kuvvetleri Komutanlığının yanında Savunma Bakanlığı görevini de üstlenmiş olan Hafız Esad, Salah Cedidle birlikte ülke yönetimindeki iki önemli isimden biri haline gelmektedir¹¹⁶. 1966 darbesinden bir yıl sonra, İsrail ile yapılan “Altı Gün Savaşı”nda Suriye ve Mısır büyük yenilgiye uğramış, savaş sonucunda Suriye toprakları içerisinde stratejik öneme sahip olan Golan Tepeleri İsrail’in eline geçmiştir¹¹⁷. İsrail karşısında alınan yenilgi ve Golan Tepeleri’nin kaybedilmesi Suriye iktidarında değişiklikler yaşanmasına neden olmuştur. Suriye’de iktidarda olan Salah Cedid ve sivil yönetimi İsrail yenilgisi ile birlikte itibar kaybederken, Savunma Bakanı ve Hava Kuvvetleri Komutanı olan Hafız Esad güçlenerek ön plana çıkmaya başlamıştır¹¹⁸.

İsrail Savaşı’nın ardından parti içi istikrarsızlığın baş gösterdiği Suriye’de Savunma Bakanı Hafız Esad’ın başını çektiği muhalefet, Salah Cedid yönetimine karşı ciddi bir tavır almaya başlamaktadır. Salah Cedid ile Hafız Esad arasındaki siyasi çekişme 1968 yılında Şam’da gerçekleştirilen Baas Partis’nin Ulusal Kongresi’nde daha da belirginleşti¹¹⁹. Hafız Esad, 1970 yılının Kasım ayında başta siyasi rakibi Salah Cedid olmak üzere pek çok hükümet üyesinin tutuklanmasını sağlayarak tüm yetkileri kendinde toplamıştır¹²⁰.

Hafız Esad, eski darbe dönemlerinin tecrübeleri doğrultusunda devletin denetimini eline alır almaz içeride iktidarın siyasal alt yapısında düzenlemelere gitmiş-

¹¹⁴ Arı, a.g.e., s. 145.

¹¹⁵ Tayyar Arı, **Yükselen Güç: Türkiye-ABD İlişkileri ve Ortadoğu**, MKM Yayıncılık, Bursa 2010, s. 149.

¹¹⁶ Şen, a.g.e., s. 273; Koyuncu, a.g.e., s. 137.

¹¹⁷ Arı, a.g.e., s. 293.

¹¹⁸ Nevin Yazıcı, 2012, “Suriye Siyasi Tarihi”, (Ed. Ümit Özdağ), *Küçük Ortadoğu Suriye*, Kripto Yayınları, Ankara, s. 26-27.

¹¹⁹ Mercan, a.g.e., s. 64.

¹²⁰ Arı, a.g.e., s. 145; Yazıcı, a.g.m., s. 31.

tir¹²¹. 1971 Şubatında 173 sandalyeli Halk Meclisi'ni kurarak 87 sandalyeyi Baas Partisi üyelerine ayırarak geri kalanı ülkedeki diğer küçük gruplara ve siyasi partilere vermiştir¹²².

Hafız Esad, 1971 Martında yapılan referandumla yedi yıllığına Suriye'nin Alevi kökenli ilk devlet başkanı olmuştur¹²³. Rejimi güçlendirmek ve ülkedeki potansiyel muhalefeti etkisiz kılmak üzere Baas Partisi dışında kalan dört siyasi partiyi tek elde birleştirmek üzere 7 Mart 1972'de "Ulusal İlerici Cephe" adında yeni bir teşkilatlanmaya gitmiştir¹²⁴. Hafız Esad'ın başkanlığında kurulan ve toplamda on sekiz üyeli Ulusal Cephe'nin dokuz üyesi Baasçılardan oluşmakta, aynı zamanda Suriye'deki en yüksek otorite merci olmaktadır¹²⁵.

1973 yılında hazırlanan yeni anayasa ile bütün yetkiler devlet başkanında toplanmış, Baas Partisi'nden ziyade Hafız Esad'ın hâkim olduğu bir rejimin tesisi meydana getirilmiştir. Hafız Esad, devlet başkanlığı, parti genel sekreterliği ve silahlı kuvvetlerin başkomutanı olarak ülkede kişi merkezli tek adamlı bir merkezi otorite tesisi gerçekleştirmiştir¹²⁶. Yasama, yürütme, yargı ve güvenlik alanındaki tüm yetkileri kendi elinde toplayarak devletin, Baas Partisi'nin ve ordunun başında yer alıp, gücün tamamını kendinde toparlayan Hafız Esad, devlet içerisinde tüm önemli mevkilere yakın akrabalarını, güvendiği kimseleri ve adamlarını getirerek kendisine karşı bir muhalefetin oluşmasını önlemiştir¹²⁷. Hafız Esad, geçmiş darbe dönemlerinin tecrübelerinin etkisiyle orduyu bizzat elinde tutarak silahlı kuvvetlerin komutanlığını kendi şahsında bütünleştirerek toplumsal ve kamusal alana dair her türlü görevi kendi üstüne almış, ülkede kişi merkezli bir yönetim anlayışı ortaya çıkarmıştır¹²⁸.

Hafız Esad'ın Suriye'de inşa ettiği sistem, Nusayrilik ve Baas Partisi üzerinden kurduğu otoriter yapı onu Suriye'de tek kişilik diktatörlüğe götürmüş, tarih boyunca Sünni kesim tarafından siyasi ve dini olarak dışlanmış, ekonomik olarak geri bırakılmış bir dini azınlığın temsilcisi olarak Suriye'yi demir yumrukla yönetmeye

¹²¹ Gürson, a.g.e., s. 68.

¹²² Arı, a.g.e., s. 145-146.

¹²³ Şen, a.g.e., s. 273.

¹²⁴ Yazıcı, a.g.m., s. 31.

¹²⁵ Arı, a.g.e., s. 146; Şen, a.g.e., s. 274.

¹²⁶ Mercan, a.g.e., s. 71; Gürson, a.g.e., s. 68.

¹²⁷ Arı, a.g.e., s. 147.

¹²⁸ Mercan, a.g.e., s. 71; Gürson, a.g.e., s. 68.

başlamıştır¹²⁹. Hafız Esad ülke içerisinde rejimini güçlendirirken dikkat ettiği önemli hususlardan biride kendi meşruiyetini güçlendirmesidir. Bu çerçevede Suriye toplumu için önem arz eden Arap milliyetçiliğini ve İslam'ı ön plana alarak anayasaya koydurmaktadır¹³⁰.

1971 yılında Suriye'nin ilk Nusayri kökenli Devlet Başkanı Hafız Esad ile birlikte iktidara gelen Nusayri azınlık Suriye'de gücü elinde tutan ve perde arkasında siyaseti yönlendiren güç olarak ortaya çıkmıştır. Suriye'de darbeler döneminin başlaması ile birlikte Baas Partisi içerisinde güçlenmeye başlayan Nusayri azınlığının varlığı, 1963 ve 1966 askeri darbeleri ile daha da atmış, 1970 Hafız Esad darbesi ile de Suriye'de Baas Partisi iktidarı ile birlikte Nusayrilerin iktidarı ve yükselişi başlamıştır¹³¹.

Hafız Esad, iktidarını devam ettirmek için ülke içerisinde önemli mevkilere akrabalarını ve yakın adamlarını yerleştirmiş, kendisine muhalif olabilecek kişileri partiden ve yönetimden uzaklaştırmış ya da pasif görevlere almıştır. Bu yolla Sünni kesimi kilit olmayan noktalara alarak onların parti içerisinde kalmasını sağlamış ve aynı zamanda kendisine karşı oluşabilecek tepkileri önlemeye çalışmıştır¹³². Hafız Esad, aynı zamanda iktidardaki Nusayri azınlığa yönelik güvensizliği azaltmaya yönelik olarak da güvendiği bazı Sünni kökenli subayları ve bürokratları önemli görevlere atamıştır¹³³.

Hafız Esad, Suriye'de iktidara geldiği andan itibaren rejimin güvenliği ve sürekliliğinin sağlanmasını esas olan politikalar üretmiş, rejime karşı oluşabilecek her türlü muhalif oluşumu engellemeye çalışmıştır. Esad, 1970'lerde artan ve 1980'lerde rejimi tehdit eden Müslüman Kardeşlere yönelik olağanüstü tedbirler almış ve bu oluşumu bastırmak için baskı ve şiddet uygulamıştır¹³⁴. 1978'de yapılan seçimlerde Hafız Esad'ın tekrardan devlet başkanı seçilmesi Suriye'de Müslüman Kardeşlerin ağır muhalefetine sahne olmuş ve rejim ile Müslüman kardeşler örgütü arasında kanlı

¹²⁹ Atlioğlu, a.g.e., s. 39.

¹³⁰ Mercan, a.g.e., s. 71.

¹³¹ Nevin Yazıcı, 2012, "Suriye'de Azınlık İktidarı: Nusayriler", (Ed. Ümit Özdağ), *Küçük Ortadoğu Suriye*, Kripto Yayınları, Ankara, s. 278-380.

¹³² Arı, a.g.e., s. 147.

¹³³ Şen, a.g.e., s. 276.

¹³⁴ Mercan, a.g.e., s. 71.

çatışmalar yaşanmıştır. Müslüman Kardeşler örgütü, 1979'da Halep'teki akademi baskını ve Hafız Esad'a 1980'deki suikast girişiminden sorumlu tutulmuş ve rejim tarafından yasa dışı ilan edilerek faaliyetleri yasaklanmıştır¹³⁵. Müslüman Kardeşler ile Baas rejimi arasındaki en kanlı çarpışmalar Şubat 1982'de Hama kentinde yaşanmış ve binlerce Müslüman Kardeş örgütüne mensup Sünni rejim tarafından katledilmiştir¹³⁶.

Hafız Esad, Türkiye ile olan ilişkilerinde terör örgütlerini Türkiye'yi istikrar-sızlaştırma aracı olarak kullanmayı tercih ederek ASALA ve PKK gibi örgütleri desteklemiş, Bekaa Vadisi'nde eğitim olanakları sağlamıştır. Ayrıca Türkiye karşıtı ayrılıkçı Kürt unsurları da destekleyerek Türkiye'yi yıpratma yoluna gitmiştir. Suriye hükümeti, Türkiye ile 1987 ve 1992 yıllarında PKK'ya ülkesindeki faaliyetlerine izin vermeyeceğini ön gören protokoller imzalamış; ancak uygulama aşamasında isteksiz davranmıştır. Hafız Esad yönetimi, Fırat ve Dicle Nehirleri'nin kullanımından kaynaklanan konularda Türkiye'ye suçlayarak terör örgütlerini bu konuda kullanarak yıpratma hareketlerinde bulunmuştur¹³⁷.

Hafız Esad'ın 1970 yılında Suriye'de iktidara gelmesi sadece Suriye'nin siyasi hayatında değil, aynı zamanda ekonomik ve toplumsal hayatında da değişimleri beraberinde getirmiştir. Ülke içerisinde darbeler ve dışarıda ise İsrail yenilgileri devletin ciddi ekonomik sorunlar yaşamasına neden olmuştur. Baas Partisi'nin iktidara geldiği 1960'larda Suriye ekonomisi özel sektörün serbest faaliyet gösterdiği bir ekonomiye sahipken, Hafız Esad dönemi ile birlikte devletin ekonomideki ağırlığı hissedilmeye başlanmıştır¹³⁸.

Hafız Esad, 1977'de tekrarlanan parlamento seçimlerinden bir yıl sonra tekrar yedi yıllığına Suriye Devlet başkanlığına seçilmiştir. Hafız Esad, kurduğu tek adam görüntüsü ile 1985, 1991 ve 1999 seçimlerinden de galibiyetle çıkmıştır. 10 Haziran 2000 tarihinde akciğer kanserinden hayatını kaybetmiştir.

¹³⁵ Yazıcı, a.g.m., s. 389.

¹³⁶ Şen, a.g.e., s. 279.

¹³⁷ Arı 2010, a.g.e., s. 149-153.

¹³⁸ Arı, a.g.e., s. 148.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SURİYE-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN ANA SORUNLARI ve 1970 - 2000 YILLARI

3.1. HATAY SORUNU

Birinci Dünya Savaşı devam ettiği sırada Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu toprakları, İngiltere ve Fransa'nın 16 Mayıs 1916'da aralarında gizli olarak imzaladıkları Sykes-Picot Anlaşması ile paylaşılmaktadır¹³⁹. Bu anlaşmaya göre İngiltere Irak, Ürdün, Hayfa ve Akka'yı alırken Fransa Lübnan, Suriye ve Kilikya'yı almaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nın sonralarına doğru Suriye cephesinde İngiliz ilerleyişi durdurulamamış ve Şam İngiliz birliklerinin kontrolüne geçmiştir¹⁴⁰. Bu sırada Yıldırım Orduları Grup Komutanlarından VII. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa Türk ordusunu Halep'in kuzeyine çekerek savunma düzeni aldirmiş; fakat çok geçmeden Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Anlaşması imzalanmıştır. İtilaf Devletleri, Mondros Ateşkes Anlaşması'nın yedinci maddesi uyarınca kendi güvenliklerini tehdit edebilecek bir durum oluştuğunda oraya asker çıkarıp işgal edebileceklerdir. Fransız hükümeti bu maddeye dayanarak stratejik bir öneme sahip olan İskenderun limanına asker çıkararak bölgeyi işgal etmiştir¹⁴¹.

Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan Fransa, Suriye'de milliyetçiliğin oluşmaması ve ileride problem yaşamamak için Suriye'yi dört etnik gruba ayrılacak

¹³⁹ Pehlivalı, vd., **Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2001, s. 31.

¹⁴⁰ Mustafa Bıyıklı, **Batı İşgalleri Karşısında Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları (Atatürk Dönemi)**, Gökkuşbu Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007, s. 118.

¹⁴¹ Akşin, S., 2013, "Siyasal Tarih 1908-1923", (Ed., Sina Akşin), Çağdaş Türkiye 1908-1980, *Türkiye Tarihi*, IV. Cilt, Cem Yayınevi, İstanbul, s. 69.

şekilde Şam, Halep, Lazkiye ve İskenderun sancaklarını oluşturmuştur¹⁴². Bu sancakların yönetimi, merkezi Beyrut'ta bulunan Fransız Yüksek Komiserliği tarafından yapılacaktır. İskenderun Sancağı merkez olmak üzere Reyhanîye, Antakya ve Belen'i kapsamaktadır. İskenderun Sancağı, 1920 yılında Fransız Yüksek Komiserliği tarafından bölgedeki yoğun Türk nüfusunda dolayı özerk yapısı korunmak kaydıyla Halep Sancağına bağlanmıştır¹⁴³.

Milli Mücadele'nin hukuki dayanak noktası olan Sivas Kongresi'nde kabul edilen ve daha sonra Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde onaylanan "Misak-ı Milli"¹⁴⁴ kararlarıyla Türk vatanının sınırları belirlenmektedir. Buna göre; Arap kökenli halkın oturduğu aynı zamanda Mondros Mütarekesi imzalandığı tarihte yabancı devletlerin işgal ettikleri bölgelerin geleceklere, halkın serbest ve kendi oyları ile belirlenecektir. Mütareke sınırları içerisinde Türk-İslam çoğunluğunun yerleşmiş bulunduğu toprakların tümü, gerçekte ya da hükmen hiç bir neden ile birbirinden ayrılmayacak bir bütündürler. Misak-ı Milliye göre İskenderun Sancağı milli sınırlar içerisinde kalmaktadır¹⁴⁵.

TBMM'nin Yunanlılara karşı Sakarya Meydan Muharebesi'ni kazanması ve ardından da Sovyet Rusya ile Moskova Anlaşmasını imzalaması Türk-Fransız ilişkilerini olumlu yönde etkilemiştir. Mustafa Kemal Paşa, 18 Ekim 1921 tarihinde TBMM'de yaptığı bir konuşmasında İskenderun Sancağı ile ilgili şunları söylemişti: "Bir takım hukukumuz vardır ve bugün biz bu hukukumuzdan vazgeçmiş değiliz... Hukukumuz saklıdır. Suriye üzerindeki hukukumuzdan asla vazgeçmiş değiliz. İskenderun ve Antakya'da özel bir idare oluşturulacaktır... Resmi dili Türkçe olacak. Mektepleri ise Türk mektebi olacak. Yapılmış olan şey budur..."¹⁴⁶. Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Fransa ile gerçekleştirdiği temas ve görüşmeler 20 Ekim 1921 Ankara Anlaşması ile sonuçlanmıştır¹⁴⁷.

¹⁴² Şentürk, a.g.e., s. 12; Gürson, a.g.e., s. 37.

¹⁴³ Pehlivanlı vd. a.g.e., s. 33.

¹⁴⁴ Misak-ı Milli (Milli Ant), Türk Kurtuluş Savaşı'nın siyasi manifestosu olan altı maddelik bildirinin adıdır. İstanbul'da toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından 28 Ocak 1920'de oy birliği ile kabul edilmiş ve 17 Şubat'ta kamuoyuna açıklanmıştır. Bildiri, I.Dünya Savaşı'nı sona erdirecek olan barış antlaşmasında Türkiye'nin kabul ettiği asgari barış şartlarını içermektedir.

¹⁴⁵ Akşin, a.g.m., s. 86-87.

¹⁴⁶ Şen, a.g.e., 12.

¹⁴⁷ Atatürk, **Nutuk**, Cilt II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1961, s. 620.

Bu anlaşma Fransa ile savaş dönemini bitirirken Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer alan İskenderun Sancağı Fransız yönetimine bırakılarak Türkiye sınırları dışında kalmıştır¹⁴⁸. Ankara Anlaşması ile Suriye sınırı belirlenmiş ve İskenderun'da özel bir yönetim kurulması, Türk halkının kendi kültürlerinin geliştirilmesine izin verilmesi ve Türkçenin resmi dil olması ve İskenderun'a özerklik sağlanması anlaşmanın yedinci maddesiyle güvence altına alınmıştır¹⁴⁹.

3.1.1. 1923-1936 Arası Hatay Sorunu

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere tüm Türk yetkilileri Lozan'dan arta kalan sorunları çözmek ve Misak-ı Milli'de tam olarak gerçekleştirilemeyen sorunları çözmek için politik çalışmalara hız vermişlerdir. Bu dönemde Türkiye için hayati önem taşıyan ve stratejik olarak büyük bir önem arz eden Hatay konusu Türkiye'nin öncelikli dış politika konusu olmuştur. Mustafa Kemal, Ankara Anlaşması'ndan sonra, 2 Kasım 1921'de Tayfur Sökmenle¹⁵⁰ olan görüşmesinde: “Memleketimizin içinde didiği davaları biliyorsunuz, dünya bizimle muhassama halinde. Böyle bir zamanda Avrupa'nın büyük devletlerinden birisi olan Fransa ile bir anlaşma yaptık. İşgal ettikleri Adana, Mersin, Osmaniye, Kilis, Antep'i tahliye edecek ve bize harp malzemesi verecekler. En mühimi Mersin limanını bize

¹⁴⁸ Erdem Erciyes, **Türkiye-Suriye İlişkileri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 69.

¹⁴⁹ Serhan Ada, **Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2013, s. 51.

¹⁵⁰ Hatay Cumhuriyeti'nin ilk ve tek Cumhurbaşkanı'dır. 1892 yılında Gaziantep'te doğmuştur. Kırıkkhan Rüştüyesi'ni bitirdikten sonra özel eğitim görmüş ve I. Dünya Savaşı'nda istihbarat görevlerinde çalışmıştır. İskenderun Sancağındaki Fransız işgaline karşı direniş hareketinin örgütlenmesinde öncülük yapmıştır. 20 Ekim 1921'de TBMM Hükümeti ile Fransa arasında imzalanan Ankara Antlaşması'yla İskenderun Sancağı, Fransız mandası altındaki Suriye'ye özerk bir yönetim birimi olarak bağlanmıştır. Fransız manda yönetimi Arapları ve Hıristiyanları kayıran bir tutum izleyince direniş yeniden başlamıştır. Tayfur Sökmen, gıyabında ölüm cezasına çarptırılınca Adana'ya kaçmış ve 1924-1926 yılları arasında Viyana'da kalan Tayfur Sökmen, Hariciye Vekaleti'nin girişimiyle Fransa'dan İskenderun sancağına giriş izni almıştır. Buna rağmen baskıya uğramış ve 1927'den sonra Gaziantep, Adana ve İstanbul'da yaşamak zorunda kalmıştır. 1935'te Antalya bağımsız milletvekili seçilerek TBMM'ye girmiştir. 1936'da Fransa'nın Suriye ve Lübnan'a bağımsızlık vermesi üzerine, Türkiye, İskenderun Sancağını da bağımsızlığa kavuşturmak için girişimlere başlamıştır. Ocak 1937'de İskenderun Sancağına, Dışişlerinde Suriye'ye bağlı, ama kendi anayasasıyla yönetilen yarı bir sancak statüsü tanınmış ve Sancağın adı da Hatay olarak değiştirilmiştir. Aynı yıl Türkiye'nin verdiği nota üzerine Fransa sorunun Milletler Cemiyeti'nde çözümlenmesini istemiştir. Uluslararası koşulların da dayatması sonucunda varılan anlaşmayla, Milletler Cemiyeti 19 Mayıs 1937'de Hatay için bir anayasa kabul edilmiştir. Uzun süren görüşmelerden sonra, Türk ve Fransızlardan oluşan bir kurulun gözetiminde Hatay Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan edilmiştir. Cumhurbaşkanlığına da Tayfur Sökmen'i seçilmiştir. Hatay Cumhuriyeti, 29 Haziran 1939'da Millet Meclisi kararıyla Türkiye Cumhuriyetine katılmıştır. Cumhurbaşkanlığı görevi sona eren Sökmen, 1950'ye kadar Antalya, 1950-54'de Hatay milletvekili olarak TBMM'de yer almıştır. 1969'da kontenjan senatörü olarak Cumhuriyet Senatosu'na girmiş ve 1975'te siyasi hayattan çekilmiştir. Tayfur Sökmen, 1980 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

iade edecekler. Bu arada İskenderun Sancağı ve havalisinin de tahliyesi üzerinde büyük gayret sarf ettikse de şimdilik bir şey yapamadık. Ancak orası için hususi bir idare tatbik edeceklerini taahhüt altına alabildik. İnşallah ileride sizleri de kurtaracağız. Şimdi memleketinize giderek çalışırsınız...”¹⁵¹ demiştir.

İskenderun Sancağı, 20 Ekim 1921 Ankara Anlaşmasıyla her ne kadar Misak-ı Milli sınırları dışında kalmış olsa da Mustafa Kemal Paşa tarafından hiçbir zaman burası gözden çıkarılmamıştır. 15 Mart 1923’te Adana’yı ziyaret eden Mustafa Kemal Paşa burada Hataylılara hitaben yaptığı bir konuşmasında “Kırk yıllık Türk yurdu düşman elinde esir kalmaz. Günü gelecek siz de kurtulacaksınız”¹⁵² diyerek Hatay konusunda sabırlı olunmasını vurgulamıştır. Ayrıca Tayfur Sökmen Antalya milletvekili seçtirilerek bu konudaki çalışmalarını Mustafa Kemal Paşa tarafından desteklenmiştir.

1925 yılında Halep ve Şam vilayetleri Suriye Devleti adı altında birleştirilmiş ve İskenderun Sancağı da özel yapısı korunarak bu yeni devlete bağlanmıştır¹⁵³. Bu yeni gelişmeler üzerine İskenderun Sancağı, Suriye’den ayrılarak doğrudan Fransa’ya bağlanmayı istemiş, anayasa hazırlanarak bağımsızlık ilan edilmiştir. Aynı yıl içerisinde İskenderun Sancağı’nın bağımsızlık kararına Suriye’den tepki gelmesi üzerine İskenderun Sancağı tekrardan Suriye yönetimine özerk olarak bağlılığını sürdürmüştür¹⁵⁴.

İskenderun Sancağı, Ankara Anlaşması’nın imzalandığı dönemde doğrudan Beyrut’taki Fransız Yüksek Komiserliğine bağlı bulunmaktadır. Fransa tarafından 1922 yılında Suriye Devletler Federasyonu kurulunca özerk yapısı korunarak Halep devleti sınırları içerisinde yer almıştır. Yine bu dönemde Suriye üzerindeki Fransız manda yönetimi, Milletler Cemiyeti tarafından 23 Mayıs 1923’te onaylanmıştır. Fransız manda yönetimi, İskenderun Sancağında Türklerin çoğunlukta olmasından rahatsızlık duyarak, sancağın sınırlarını güneye doğru genişleterek bölgedeki Arap

¹⁵¹ Tayfur Sökmen, **Hatay’ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1978, 63.

¹⁵² Pehlivanlı vd. a.g.e., s. 39.

¹⁵³ İdris Demir, “Hatay Sorunu”, (Ed, Türel Yılmaz, Mehmet Şahin), *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Platin Yayınları, Ankara 2004, s. 344.

¹⁵⁴ Bıyıklı, a.g.e., s. 286.

nüfusu arttırmaya çalışmış ve bölgedeki Türklerin eğitim-sağlık gibi temel haklarının kullanılmasını engellemeye çalışmış ve Arapları kısıktarak göçe zorlamıştır¹⁵⁵.

Lozan Anlaşması'nda Hataylılara sunulan devlet seçme hakkında bölgede yaşayan Türk çoğunluk kendi istekleri doğrultusunda Türkiye'ye göç etmek istemişler; fakat ileride Hatay davasına sahip çıkma kararlılığında olan Türkiye, bölgeye yönelik stratejisini zayıflatıcı hareketlerden kaçınarak bölgedeki Türklere Halep'teki Türkiye Konsoloslugu aracılığı ile propaganda yaparak Türklerin göçlerini büyük oranda engellemiştir¹⁵⁶.

Mustafa Kemal Paşa, Ankara Anlaşması'nın kendilerine tanıdığı imkânlar doğrultusunda Fransız yetkililerle görüşerek, 1933 yılında yüz yetmiş beş Türk öğrenciyi Hatay'dan getirterek burslu okumalarını sağlamış ve eğitimlerinin ardından tekrar Hatay'a dönmelerini sağlayarak bu konudaki kararlılığını bir kez daha göstermiştir¹⁵⁷.

Hatay'da Türklere karşı uygulanan yıldırma politikaları karşısında Türkler de, Halkevleri adı altında pek çok dernek kurmuşlardır. Bunlar arasında Antakya- İskenderun Derneği kurulmuş ve başkanlığına da Tayfur Sökmen getirilmiştir¹⁵⁸.

Mustafa Kemal Paşa, 1936 yılında verdiği bir emirle İskenderun-Antakya ve bölgenin adını Türk kimliğine vurgu yapmak maksadıyla Hatay olarak değiştirilmesini istemiştir.

3.1.2. 1936 Sonrası Hatay Sorunu

9 Eylül 1936 tarihinde Fransa ile Suriye arasında yapılan ve 25 yıl geçerliliği olan anlaşma ile Suriye 3 yıl sonra bağımsız olacaktır. Fransa, Suriye'nin bağımsızlığının tanındığı bu anlaşmada, Suriye üzerindeki tüm hak ve yetkilerini yeni Suriye yönetimine devretmiş ve anlaşma metninde İskenderun Sancağı hakkında açık hiçbir

¹⁵⁵ Erciyes, a.g.e., s. 71

¹⁵⁶ Abdurrahman Melek, **Hatay Nasıl Kurtuldu**, Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 10.

¹⁵⁷ Erciyes, a.g.e., 71.

¹⁵⁸ Aynı eser, 78.

maddeye yer vermeyerek İskenderun doğrudan Suriye yönetimine bağlanmış olmaktadır¹⁵⁹.

Türkiye, yaşanan bu gelişmeleri yakından takip ederek 9 Ekim 1936'da Fransa'ya bir nota vererek 9 Eylül 1936'da Suriye'ye tanınan bağımsızlığın İskenderun'a da tanınmasını talep etmiş ve İskenderun Sancağı ile ilgili alınan kararların Türkiye tarafından onaylanmayacağı bildirilmiştir¹⁶⁰. Mustafa Kemal Paşa o yılki Türkiye Büyük Millet Meclis açılış konuşmasında İskenderun Sancağı ile ilgili şunları söylemiştir:

“Bu sırada, ulusumuzu gece gündüz uğraştıran başlıca büyük bir mesele, hakiki sahibi öz Türk olan İskenderun-Antakya ve bölgesinin geleceğidir. Bunun üzerinde, ciddiyet ve önemle durmak zorundayız. Daima kendisi ile dostluğuna çok önem verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük sorun budur. Bu konunun gerçek ayrıntılarını bilenler ve hakka inananlar, ilgimizin gücünü ve içtenliğini iyi anlar ve doğal bulurlar”¹⁶¹.

Fransa, Türkiye'nin verdiği nota ve Mustafa Kemal Paşa'nın meclis konuşması üzerine 10 Kasım 1936 tarihinde İskenderun Sancağına bağımsızlık vermenin Suriye'yi parçalamak anlamına geldiğini, mandater devlet olarak buna haklarının olmadığını bildirmiş ve meselenin Milletler Cemiyeti'ne görüşülmesini teklif ederek bu sorunu uluslararası bir boyuta taşımak istemiştir¹⁶². Nitekim Türkiye, İskenderun Sancağı sorununu Fransa ile ikili görüşmelerle çözme amacıyla olmasına rağmen, Fransa'nın bu teklifini kabul etmektedir. Taraflar tarafından, 10 Aralık 1936'da Milletler Cemiyeti'ne başvurularak, İskenderun Sancağı konusundaki ihtilafın giderilmesi için olağanüstü bir toplantı talep edilmiştir¹⁶³.

İskenderun sorunu üzerine toplanan Milletler Cemiyeti, 14-16 Aralık 1936 tarihleri arasında konuyu görüşmüş, Türkiye'nin ve Fransa'nın konu ile ilgili görüşlerini dinlemiş ve İsveçli temsilcisi Sandler'i Sancakla ilgili rapor hazırlamak üzere görevlendirmiştir. Sandler'in hazırladığı ön rapora göre Türkiye ve Fransa'nın soru-

¹⁵⁹ Bıyıklı, a.g.e., s. 310.

¹⁶⁰ Erciyes, a.g.e., s. 73.

¹⁶¹ Sökmen, a.g.e., s. 6.

¹⁶² Şentürk, a.g.e., s. 20.

¹⁶³ Erciyes, a.g.e., s. 74.

nu görüşmeler yolu ile sürdürmesi, olayı yerinde incelemek üzere üç kişilik bir gözlemci heyetinin Hatay'a gönderilmesi ve Fransa'nın Suriye Bağımsızlık Anlaşması'nın ertelenmesini talep etmiştir¹⁶⁴.

Bu esnada da Türk-Fransız görüşmelerinin devamı istenmiştir. Türkiye bu görüşmelerde; Hatay'ın bağımsız bir devlet statüsünde olmasını, Suriye ve Lübnan'ı içine alan bağımsız bir konfederasyon oluşturulmasını teklif etmiş; fakat bu önerisi Fransa tarafından kabul edilmemiştir¹⁶⁵.

Türkiye ve Fransa arasındaki Hatay sorunu hızla çözümsüzlüğe doğru sürüklenirken, Mustafa Kemal Paşa'nın 6 Ocak 1937'de beklenmedik bir kararla askeri birlikleri denetleme kararı Hatay sorununu farklı bir boyuta taşımıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın bu girişimi Ankara'da Başbakan İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak arasında yapılan görüşmeler sonrasında Hatay'a yönelik bir askeri müdahale girişimi önlenmiştir. Bu görüşmelerden sonra, Mustafa Kemal Paşa Ulukışla'ya giderek buradaki askeri birlikleri denetlemiş ve ardından da İstanbul'a geri dönmüştür¹⁶⁶. Mustafa Kemal Paşa'nın Hatay sorunun çözümünde ne kadar kararlı olduğunu şu ifadelerinden anlamak mümkündür;

“Hatay benim şahsi meselemdir. Keyfiyeti Fransız büyükelçisine ta bidayette açıkça ifade ettim. Dünyanın bu durumunda böyle bir meselenin Türkiye ile Fransa arasında müşellah bir ihtilafa müncer olması katiyen varid değildir. Fakat ben, bunu da hesaba kattım ve kararımı vermiş bulunuyorum. Şayet ufukta bu yolda binde bir ihtimal belirse, Türkiye Cumhuriyeti Reisliğinden ve hatta Büyük Millet Meclisi azalığımdan da çekileceğim. Ve bir fert olarak bana iltihak edecek birkaç arkadaşla beraber Hatay'a gireceğim. Oradakilerle el ele verip mücadeleye devam edeceğim”¹⁶⁷.

Türkiye'nin kararlı tutumu, gerekirse askeri müdahaleden kaçınılmayacağı mesajının verilmesi ve Hatay'ın bir oldubittiye getirilmesine müsaade edilmeyeceği-

¹⁶⁴ Ada, a.g.e., s. 122.

¹⁶⁵ Ada, a.g.e., s. 123.

¹⁶⁶ Aynı eser, s. 125.

¹⁶⁷ Sökmen, a.g.e., s. 9.

nin Fransa tarafından anlaşılması üzerine 27 Ocak 1937’de yapılan Türk-Fransız görüşmelerinde ilke bakımından anlaşmış oldukları metin, İngiliz Dışişleri Bakanı Anthoy Eden’in arabuluculuğu ve Milletler Cemiyeti’nin raportörü Sandler’in hazırladığı rapor dâhilinde Türkiye ve Fransa tarafından prensipte anlaşmaya varılmıştır¹⁶⁸. Bu anlaşmaya göre İskenderun Sancağı iç işlerinde tamamen bağımsız, dış işlerinde Suriye’ye bağlı yarı özerk bir statüye kavuşmaktadır¹⁶⁹.

Sancağın resmi dili Türkçe ve Arapça olacak, ordusu bulunmayacaktır. Sancak için bir anayasa ve statü hazırlanacak, bunlar Milletler Cemiyeti Konseyi’nin kararı ile yürürlüğe girecek ve uygulamasını Fransız vatandaşı bir delege temin edecektir. İskenderun Sancağı’nın toprak bütünlüğü Türkiye ile Fransa arasında yapılacak bir anlaşma ile teminat altına alınacaktır¹⁷⁰. İskenderun Sancağı, bu anlaşma ile Mustafa Kemal Paşa’nın verdiği “Hatay” adını alacaktır.

İskenderun Sancağı Raportörü Sandler’in raporu doğrultusunda Milletler Cemiyet Konseyi 20 Şubat 1937’de tekrar toparlanarak İskenderun Sancağı Statüsü ve Anayasası’nı hazırlamak üzere Türkiye, Fransa, İngiltere, Belçika ve Hollanda temsilcilerinin katılımıyla beş kişilik bir uzmanlar komitesinin kurulmasını kararlaştırmıştır¹⁷¹. 29 Mayıs 1937 tarihinde Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından kabul edilen rapor doğrultusunda İskenderun Sancağı “ayrı bir varlık” statüsünde kabul edilmiş ve sancağın Anayasası onaylamıştır¹⁷². Milletler Cemiyeti Konseyi bunun 27 Kasım tarihinde uygulanmasına karar vermiştir. Bu sırada Türkiye ile Fransa arasında bir takım anlaşmalar yapılmış, Sancak’ın toprak bütünlüğü ve Türkiye-Suriye sınırını teminat altına alan anlaşma imzalanmıştır¹⁷³.

Bu anlaşmaya göre Türklerin yoğun olarak yaşadığı Bayır, Bucak ve Hazine gibi yerleşim bölgeleri Fransız yetkililer tarafından bilinçli olarak Hatay Devleti’nin sınırları dışında bırakılmıştır¹⁷⁴. Ayrıca Türkçenin yanında Arapçada resmi dil olarak kabul edilmiştir. Anayasaya göre yasama organı ülkedeki çeşitli topluluklar dikkate

¹⁶⁸ Melek, a.g.e., s. 37; Sökmen, a.g.e., s. 10.

¹⁶⁹ Sökmen, a.g.e., s. 10.

¹⁷⁰ Erciyes, a.g.e., s. 77.

¹⁷¹ Melek, a.g.e., s. 38.

¹⁷² Erciyes, a.g.e., s. 77.

¹⁷³ Ada, a.g.e., s. 137.

¹⁷⁴ Erciyes, a.g.e., s. 77.

alınarak hazırlanacak, iki dereceli seçim sistemi ile kırk milletvekilinden oluşacak bir meclis tarafından kullanılacaktır. Seçim sonucu ne olursa olsun, en az 8 Türk, 6 Alevi, 2 Arap, 2 Ermeni ve 1 Ortodoks-Rum milletvekili seçilecektir. Meclis cumhurbaşkanını seçecek, o da başbakanı atayacaktır. Kurulacak hükümet beş üyeden oluşacak ve yargı bağımsız olacaktır. Sancak statüsünün ve Anayasanın 29 Kasım 1937’de yürürlüğe girmesi planlanmaktadır¹⁷⁵.

Milletler Cemiyeti’nin kararı ve Türk-Fransız Anlaşması İskenderun Sancağı sorununu temelinden çözememiştir. Türkiye, Sancak’ta yeni devletin derhal kurulmasını isterken, Suriyeli Arapların protesto ve isyan hareketleri ve Sancak’taki Fransız valisinin koordinatörlüğünde yapılmakta olan bağımsızlık girişimleri pek başarılı olamamıştır. Hatay’daki Fransız temsilcisinin Türklere karşı olumsuz tavırları ve bölgedeki Arapları ve Ermenileri Türklere karşı kışkırtmaları ortamı daha sertleştirmiştir¹⁷⁶. Bu sırada Suriye’de iktidarda olan Vatan Partisi, Arap bağımsızlığını tehlikeye düşürmemek ve Büyük Suriye’yi kurmak için Hatay’ın Suriye’ye dâhil olmasını gerekli görmektedir. Yaşanan bu olaylar planlanan seçimleri geciktirmiştir. Bu durum Türkiye tarafından Milletler Cemiyeti nezdinde protesto edilmiş. Bu durum üzerine Milletler Cemiyeti yeni bir seçim tüzüğü hazırlamış ve seçimlerin 15 Temmuz 1938’e kadar yapılmasını istemiştir.

Bu gelişmelere rağmen Fransız manda yönetimi Hatay’daki Ermenilere silah dağıtarak Türklere karşı kışkırtmışlar ve Türkler tarafında Antakya’da açılan bir halkevinin basılarak burada bir Türk gencinin öldürülmesi Türk-Fransız ilişkilerini yeniden gerginleştirmiştir. Türkiye, verdiği notalarla durumu protesto etmiş ve 1930 tarihli Türk-Fransız Dostluk Anlaşmasını feshetmiş ve Bakanlar Kurulu kararı ile bölgeye 30.000 asker sevk etmiştir¹⁷⁷.

Bu sırada Avrupa konjonktüründe meydana gelen Almanya’nın Avusturya’yı işgal etmesi Avrupa’da dengelerin değişmesine neden olurken bu durum Fransa’nın

¹⁷⁵ Demir, a.g.m., s. 352.

¹⁷⁶ Erciyes, a.g.e., s. 78.

¹⁷⁷ İlter Türkmen, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Ortadoğu Politikası”, (Ed.,Atilla Sandıklı, Erdem Kaya), *Ortadoğu’da Değişim ve Türkiye*, Bilgesam Yayınları, İstanbul 2014, s. 4-5.

İskenderun Sancağı konusunda yumuşamasına ve Hatay'ın bağımsızlığına onay vermesiyle sonuçlanmıştır¹⁷⁸.

Fransa, Avrupa'da giderek artan Almanya tehdidini göz önüne alarak, Türkiye ile dostluğunu yeniden kurmak istediğinden dolayı Fransız hükümeti geri adım atarak Hatay'dan kendi valisini çekerek yerine Türk vali Abdurrahman Melek¹⁷⁹ atanmıştır¹⁸⁰. Fransız-Türk delegeleri arasında yapılan görüşmeler sonucunda 3 Temmuz 1938'de Hatay'ın toprak bütünlüğünün ve statüsünün ortaklaşa korunması hakkında bir askeri anlaşma yapılmıştır¹⁸¹. Bu anlaşma dâhilinde Türk birlikleri 4-5 Temmuz tarihinde Kurmay Albay Şükrü Kanatlı komutasında Hatay'a girdiler ve yerel halk tarafından coşku ile karşılandılar¹⁸².

Oluşturulan yeni seçim komisyonu ile seçim listeleri işlemleri 22 Temmuz'da başlamıştır. Türkiye, Hatay davasında büyük hizmetler yapmış olan Tayfur Sökmen'i kurulacak yeni devlette önemli bir konumda görmek için Hatay'a göndererek milletvekili olmasını istemektedir. 21 Ağustos'ta seçim listeleri ilan edilmiş, 24 Ağustos'ta da milletvekili seçimleri yapılmıştır.

24 Ağustos 1938 seçimlerinde Antakya, Kırıkhan ve İskenderun bölgelerinden meclise 22 Türk, 9 Alevi, 5 Ermeni, 2 Arap, 2 Ortodoks-Rum milletvekili seçilmiştir¹⁸³.

¹⁷⁸ Erciyas, a.g.e., s. 78.

¹⁷⁹ Abdurrahman Melek, 1896 yılında Antakya'da doğmuştur. Halep Sultaniyesi ve Beyrut Üniversitesi'nde okuduktan sonra İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun oldu ve doktora başlanmıştır. Hatay'ın Türkiye'ye katılması mücadelesinin önde gelen liderlerinden biri olmuştur. Hatay Erginlik Cemiyeti'nin İstanbul Şubesi başkanlığını yapmıştır. Cenevre'de Fransızlarla yapılan Hatay müzakerelerine katılan Türk Heyetinde yer almıştır. Hatay Devleti'nin kuruluşundan önceki dönemde Hatay Valiliği'ne atanarak Hatay Devleti'nin kuruluşunun hazırlıklarını yürütmüş, Hatay Devleti kurulunca Mustafa Kemal Paşa'nın onayıyla bu devletin başbakanlığına tayin edilmiştir. Hatay Devleti Başbakanı ve Hatay henüz Türkiye'ye iltihak edilmemişken, aynı zamanda yürütmek üzere Gaziantep milletvekilliğine seçilmiştir (Mart 1939). TBMM'de 6. 7. ve 8. dönem Gaziantep, 9. dönem Hatay milletvekilliği yapmıştır. Daha sonraki yıllarda (1958-1961) T.C. Merkez Bankası Yönetim Kurulu üyeliği ve bir dönem başkan vekilliği görevlerinde de bulunmuştur. Hatay'ın Fransızlardan geri alınması için verilen mücadelenin başından sonuna kadar içinde olmuş ve çalışmış bir kimse olarak anılarını "Hatay Nasıl Kurtuldu" adlı kitabında toplamış ve bu eser Türk Tarih Kurumu tarafından 1966'da basılmıştır. Dr. Abdurrahman Melek 13 Ocak 1978 tarihinde Ankara'da vefat etmiştir.

¹⁸⁰ Ada, a.g.e., s. 170.

¹⁸¹ Bıyıklı, a.g.e., s. 320-321.

¹⁸² Demir, a.g.e., s. 357.

¹⁸³ Baybay, a.g.e., s. 249.

Hatay Millet Meclisi 2 Eylül 1938 tarihinde toplanarak Hatay Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmiştir. Hatay Millet Meclisi, Mustafa Kemal Paşa'nın adayı olarak Cumhurbaşkanlığına Tayfur Sökmen'i seçmiştir¹⁸⁴. Meclis Başkanlığına Abdülğani Türkmen, başbakanlığa Abdurrahman Melek seçilmiştir. Hatay Cumhuriyeti'nin bayrağı bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından belirlenen al zemin üzerinde beyaz ay ve içi kırmızı yıldızdır. Devletin resmi dili Türkçe, ikinci dili ise Fransızca olmuştur. Para birimi olarak Suriye Lirası kullanılacak ve iç işlerinde serbest olmakla birlikte dış ilişkilerinde Suriye yönetimine bağlı olacaktır¹⁸⁵.

2 Eylül 1938'de bağımsızlığını ilan eden Hatay Devleti bir yıl kadar bağımsız kalmıştır. Bu süre içerisinde devlet yöneticileri Türkiye ile yakın iş birliği yapmış ve her fırsatta Türkiye'ye katılma taleplerini dile getirmişlerdir.

Bu bağımsızlık sürecinde Hatay Devleti'nin işleyişinde önemli sıkıntılar meydana gelmiştir. Ülkenin içişlerinde serbest olmasının yanında dış ilişkilerinde Suriye'ye bağlı olması, Fransız ve Suriyeli yöneticilerin Hatay Devleti'ni baskı yolu ile kontrol altına almak istemeleri önemli sorunlara neden olmuştur. Fransız yetkililer, Hatay'ın Suriye tarafındaki sınırını kapatmıştır¹⁸⁶. Suriyeli yetkililer ise Hatay'a pul vermede sıkıntılar yaşattılar. Hatay'ı ekonomik olarak kendilerine mecbur bırakmak için ulaştırma, ticaret ve alışverişe sınırlama getirerek Suriye'ye girişleri engellemişlerdir.

Bu bağlamda Türkiye, Hatay'da yaşanan bu durum üzerine Hatayla sınırı kaldırarak pasaportla geçişi kaldırarak sadece kimlikle geçişe onay vermiştir. Hatay mallarının Türkiye'ye geçişindeki gümrük duvarlarını kaldırarak gümrük vergisinin %99 indirilmiştir. Hatay'da para birimi olarak Türk lirasına dönmüştür ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası İskenderun'da bir şube açmıştır¹⁸⁷.

1939 Martında Türkiye'de yapılacak milletvekili seçimlerinde Hatay Devlet Başkanı Tayfur Sökmen'in Antalya'dan, Başbakan Abdurrahman Melek'in Gazian-

¹⁸⁴ Sökmen, a.g.e., s. 108.

¹⁸⁵ Erciyas, a.g.e., s. 79.

¹⁸⁶ Sökmen, a.g.e., s. 113.

¹⁸⁷ Ada, a.g.e., s. 190.

tep'ten aday gösterilmeleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne seçilmeleri Hatay'ın Türkiye'ye katılmak üzere olduğunu ortaya çıkarmıştır¹⁸⁸.

Almanya'nın 15 Mart 1939'da Çekoslovakya'yı işgali ve İtalya'nın 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgali etmesi Avrupa konjonktürünün bir anda değişmesine neden olmuş ve yeni bir dünya savaşının yakın olduğunu hissettirmiştir¹⁸⁹. Fransa, Avrupa'daki Alman ilerleyişi karşısında Türk-İngiliz ittifak görüşmelerine dâhil olmak istemiş; fakat Türkiye, Hatay sorunundan dolayı Fransa ile ittifak yapmayacağını bildirmiştir¹⁹⁰.

Bu durum karşısında çaresiz kalan Fransa, Türkiye ve Hatay'ın isteklerini kabul etmek zorunda kalmıştır. Fransa ile Türkiye arasında 23 Haziran 1939'da Ankara'da imzalanan bir anlaşma ile Hatay'ın Türkiye'ye katılması kesinleşmiştir¹⁹¹. Aynı zamanda Hatay Millet Meclisi Anavatan Türkiye'ye katılmak için oybirliği ile karar almıştır¹⁹². Anlaşma Türkiye Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Ren Marsigly tarafından imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Milletler Cemiyeti'nin 19 Mayıs 1939'da belirlediği Hatay Devleti sınırları Türkiye-Suriye sınırı olarak kabul edilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi 30 Haziran 1939'da toplanarak Hatay'ın Türkiye'ye katılma kararını onaylamıştır. 7 Temmuz 1939 tarihli ve 3711 sayılı yasa ile Antakya merkez olmak üzere Hatay, Türkiye'nin altmış üçüncü ili olmuş, şehrin valiliğine Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer atanmıştır¹⁹³.

3.1.3. 1939 Sonrası Hatay Sorunu ve Suriye'nin Yaklaşımı

Suriye, Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla birlikte Fransız manda yönetiminin altına girmiş ve Fransa'dan bağımsızlığını ancak 17 Nisan 1946 tarihinde kazanmıştır¹⁹⁴. Suriye, Fransız manda yönetimi altındayken 1930'lu yıllardan itibaren Hatay konusunun gündeme gelmesi, Türkiye-Suriye arasındaki çekişmeler iki devlet ara-

¹⁸⁸ Balbay, a.g.e., s. 250.

¹⁸⁹ Erciyes, a.g.e., s. 80.

¹⁹⁰ Ada, a.g.e., s. 209.

¹⁹¹ Erciyes, a.g.e., s. 80.

¹⁹² Sökmen, a.g.e., s. 117.

¹⁹³ Erciyes, a.g.e., s. 81.

¹⁹⁴ Yazıcı, a.g.m., s. 22.

sındaki ilişkilerin bozulmalara sebep olmuştur. Suriye'nin, 1939 yılında Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla birlikte Türkiye'ye karşı takınmış olduğu sert ve katı tutumu ve Hatay üzerinde hak iddia etmesi iki ülke arasındaki ilişkilerin inişli-çıkışlı bir seyir izlemesine neden olmuştur. 1946 yılında bağımsızlığını kazanan Suriye, ilk olarak Hatay'ın Suriye sınırları içerisinde olduğunu iddia etmiş ve bu konuda hem ulusal hem de uluslararası arenada propaganda yapmıştır.

1939 yılından beri Hatay sorunu nedeniyle gergin olan Türkiye-Suriye ilişkileri, ilk olarak Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa'nın girişimleri sonucunda 1946 yılında taraflar arasında bir anlaşma yapılarak yumuşatılmaya çalışılmıştır¹⁹⁵. Bu anlaşmaya göre Türkiye, Hatay'ın kendi toprağı olduğunu Suriye'nin bunu resmen tanıması için ısrar etmemeyi, Suriye de bu sorunu her fırsatta ileri sürmemeyi kabul etmiştir. Suriye'nin yapmış olduğu politika değişikliği üzerine Türkiye 1946 yılında Suriye'yi tanıyarak Şam'da Büyükelçilik açmıştır. Suriye'de Baas Partisi'nin 1950 yılından itibaren iktidara gelmesiyle birlikte Hatay meselesi tekrardan gündeme gelmeye başlamış ve bu konu Suriye iktidarları tarafından milli bir dava haline getirilmiştir. Suriye yönetimi bu dönemde Hatay meselesini bir iç politika malzemesi yaparak Hatay'ın Suriye'den zorla alındığı yolunda propaganda yapmaya başlamıştır¹⁹⁶.

Lübnan, Ürdün ve Filistin gibi birçok Arap devletini içine alan “Büyük Suriye İdeali” sınırları içerisinde değerlendirilen Hatay, günümüze kadar Suriye-Türkiye ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen en önemli faktör olmuştur¹⁹⁷.

Hatay'ı Suriye topraklarının bir parçası olarak gören Baas Partisi, 1947 yılında kabul edilen tüzüğünde Büyük Suriye'nin sınırlarını Toros Dağları'ndan başlatarak Basra Körfezi, Arap Denizi, Büyük Sahra, Habeşistan, Atlantik Okyanusu ve Akdeniz'i içine alan bölge olarak göstermektedir. Baas Partisi, Büyük Arap Coğrafyası sınırları içerisinde yer alan Hatay'ın Türkiye'ye verilmesine karşı çıkmış ve yabancı sömürgesinden kurtarılması için kampanyalar düzenlemiştir¹⁹⁸.

¹⁹⁵ Şentürk, a.g.e., s. 162.

¹⁹⁶ Pehlivanlı vd., a.g.e., s. 136.

¹⁹⁷ İbaş, a.g.m., s. 5.

¹⁹⁸ Şen, a.g.e., s. 169.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes¹⁹⁹, Bağdat Paktı²⁰⁰ kurma çalışmaları doğrultusunda 1955 yılında önce Irak'a, ardından da Suriye ve Lübnan'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu Türkiye'den Suriye'ye ilk üst düzey ziyaret olması bakımında oldukça önemlidir. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı tarafından gerçekleştirilen bu ziyaretle, kurulmakta olan Bağdat Paktı'na Suriye dâhil edilmek istemiş; fakat Suriye Bağdat Paktı fikrine olumsuz yanıt vermiştir. Adnan Menderes'in Şam'ı ziyareti sırasında Baas Partisi'nin organize ettiği öğrenci gösterileriyle protesto edilmiştir²⁰¹.

Suriye'de Baas Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte Hatay'ın Türkiye tarafından ilhakı milli bir dava haline getirilmiş, Suriye'nin Hatay şehri üzerindeki iddiaları, bir devlet politikası olarak sürdürülüp, ulusal ve uluslararası camiada Arap vatanının bir parçasının Türkiye tarafından gasp edildiği ve er geç buraların Türklerden kurtarılacağı belirtilmiştir. Suriye'de 1970 yılında iktidara gelen Hafız Esad, Türkiye ile Suriye arasında yıllardır devam etmekte olan Hatay meselesi ve Türk düşmanlığı propagandalarına o dönemde Türkiye tarafından Keban Barajının gündeme getirilmesi ile birlikte Hatay meselesini yeni bir boyuta taşımıştır. Türkiye'nin bölgede güçlenmesini istemeyen Suriye, hem Hatay meselesi hem de nehirler üzerine kurulmaya başlanılan barajların etkisiyle Türkiye'yi yıpratıcı iç ve dış tehdit unsurlarına destek vermeye başlamış ve diplomatik ilişkilerini en alt düzeye indirme yoluna gitmiştir²⁰².

3.1.4. Suriye'nin Hatay Tezi ve Yaklaşımı

Yukarıda da bahsedildiği gibi Suriye, 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren Hatay konusunu yeniden gündeme getirmeye başlamıştır. Baas Partisi'nin iktida-

¹⁹⁹ Adnan Menderes (1899, Aydın – 17 Eylül 1961, Bursa), tam adı ile Ali Adnan Ertekin Menderes, 1950-60 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti'nin Başbakanlığını yapmış, İstiklal Madalyası sahibi Türk siyasetçi, devlet adamı ve hukukçudur. Serbest Cumhuriyet Fırkası, Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti'de siyaset yapan Menderes, 27 Mayıs darbesinin ardından, 17 Eylül 1961 tarihinde asılarak idam edilen tek Türkiye Başbakanı'dır. Türkiye Büyük Millet Meclisi 1990 yılında çıkardığı yasayla, Menderes ve onunla beraber idam edilenlere itibarlarını iade etti

²⁰⁰ Bağdat Paktı, Orta Doğu'da güvenliği sağlamak ve savunma oluşturmak amaçlarıyla Türkiye, Pakistan, Irak, İran ve İngiltere'nin katılımı ile Merkezi Bağdat'ta olmak üzere 1955'te kurulmuştur. 1959 yılında Irak'ın Paktan çekilmesi üzerine adı Merkez Antlaşma Teşkilatı (CENTO) olarak değişmiş ve merkezi Ankara'ya taşınmıştır.

²⁰¹ Şentürk, a.g.e., s. 162.

²⁰² Pehlivanlı vd., a.g.e., s. 136.

rı ele almasıyla birlikte Suriye yönetimi Hatay'ı daha çok iç politik malzemesi yaparak "Hatay'ın Suriye'den zorla alındığı" yolunda propagandalara başlamış, Hatay'ı Suriye sınırları içerisinde gösteren haritalar yayınlamış ve Türkiye-Suriye sınırını tanıma anlamına gelebilecek tüm davranış ve anlaşmalardan kaçınmışlardır.

"Büyük Suriye İdeali"ni gerçekleştirmek isteyen Suriye yönetimi, Hatay konusunu iç kamuoyunda sürekli canlı tutabilmek amacıyla "İskenderun'u Kurtarma Cemiyeti"ni kurmuştur. Genel merkezi Şam'ın Hassa bölgesinde olan bu cemiyet, Hafız Esad yönetimi tarafından aktif bir şekilde desteklenmiştir. Büyük Suriye ideali ve bu kapsamda yer alan Hatay üzerindeki talepler, Suriye rejiminin dayanaklarını oluşturması açısından önem taşımıştır. Aslında Hatay'ın elde edilmesi Suriye için gerçekleşmesi mümkün görülmeyen, ama vazgeçilmesi de mümkün olmayan bir amaç haline gelmiştir ²⁰³.

"Büyük Suriye İdeali" kapsamında Hatay'ı kendi topraklarına katmayı amaçlayan Suriye yönetimi, Suriye halkına ve Arap kamuoyuna yönelik olarak bu konuda yoğun bir propaganda faaliyeti yürüterek Hatay konusunda hem Suriye halkının hem de Arap-İslam ülkelerinin siyasi ve psikolojik desteğini sağlamaya çalışmıştır.

Suriye yönetiminin yürütmüş olduğu propaganda faaliyetleri;

- Lise coğrafya kitaplarında Hatay'ın Türkiye tarafından ilhak edildiği iddiası ile buranın Büyük Suriye sınırları içerisinde gösterilmesi,
- Hatay şehrini, yazılı belgelerde Suriye sınırları içerisinde göstererek konuyu ulus gündeminde tutması,
- Her derecedeki okul kitapları, basılı ve görsel yayınlar başta olmak üzere gazete, dergi, harita, televizyon, radyo vs. her türlü haberleşme ve iletişim aracını kullanarak Hatay konusundaki haklılığını ispatlamaya çalışmıştır.
- Hatay'da yaşayan Arap vatandaşların Türkiye ile kaynaşmasını önleme, bölgedeki Araplara Hatay'da toprak alımının teşvik edilmesi ve Suriye'den bölgeye göçün teşvik edilmesi,

²⁰³ Pehlivalı vd., a.g.e., s. 136.

- Hatay'da nüfus çoğunluğunun oluşturulması için gizli göçün desteklenmesi, Hatay'da yaşayan Arap kökenli vatandaşlara karşı Suriye vatandaşı muamele yapılması ve Suriye'de oturma izni, yüksek öğretim ve ticaretle kolaylık sağlanması ve teşvik edilmesi,
- Sınır bölgesinde illegal örgütlenmelere izin vermek, uyuşturucu ve kaçakçılığa göz yummak²⁰⁴.

Suriye yönetiminin Hatay üzerindeki politikaları ve uygulamaları dikkate alındığında, Suriye'nin Hatay'ı koşullar imkân verdiğinde geri alınmaya çalışılacak kaybedilmiş bir toprak parçası olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

3.1.5. Türkiye'nin Hatay Tezi ve Yaklaşımı

Birinci Dünya Savaşı'nın sonrasında Türk Kurtuluş Savaşı ile birlikte çok zor şartlar altında bağımsızlığını kazanan Türkiye Cumhuriyeti, kısa sürede uyguladığı siyasal, ekonomik ve sosyal politikalarla geri kalmışlığı üzerinden atarak uygar ve modern bir devlet olarak bölgesinin önemli devletlerinden biri olarak adından söz ettirmiştir²⁰⁵.

Sivas Kongresi tarafından ilan edilen ve son Osmanlı Meclisi tarafından kabul edilen "Misak-ı Milli" kararları doğrultusunda Türk sınırları içerisinde yer alan Hatay, 20 Ekim 1921 tarihinde Fransa ile TBMM arasında imzalanan Ankara Anlaşması ile Suriye sınırları içerisinde bırakılmıştır. Hatay konusunda taviz verilmesi günün koşulları gereği güney cephesinde Fransızlarla mücadeleyi durdurmak için gerekmektedir²⁰⁶. Fransa ile Ankara Anlaşması imzalanırken Hatay'daki Türklerin varlığı göz önünde bulundurulmuş ve zamanı geldiğinde buranın vatan topraklarına katılması için uygun maddelerin anlaşmada yer alması sağlanmıştır.

1923 yılında Adana'yı ziyarete gelen Mustafa Kemal Paşa, kendisini karşılayan Hataylılara "Kırk yıllık Türk yurdu düşman elinde esir kalmaz. Günü gelecek siz de kurtulacaksınız" diyerek Hatay konusunda sabırlı olunmasını vurgulamıştır.

²⁰⁴ Balbay, a.g.e., s. 79.

²⁰⁵ Kaan Gaytancıoğlu, Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2008, s. 62.

²⁰⁶ Erciyes, a.g.e., s. 2.

Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere Türk devlet adamları, İkinci Dünya Savaşı'nın eşiğinde, Ortadoğu ve Balkanlar'daki güç dengesinde Türkiye'nin jeopolitik önemini doğru kavramış, uyguladıkları doğru strateji ile birlikte yani jeopolitik bir savaşa yol açmadan Hatay'ı anavatanına katmayı başarmışlardır.

Milletler Cemiyeti çerçevesinde imzalanan anlaşma ve sancağın statüsü ve anayasasının uygulanmasında Fransız yetkililerin çıkarmış olduğu güçlüklerle rağmen Hatay meselesini bizzat yönlendiren Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'nin barışçı ve hukuka saygılı duruşunu bozmamıştır. Türkiye, Suriye'nin bağımsızlığını sürekli destekleyerek aynı hakkın Hatay'a da verilmesini savunmuştur.

Türkiye, Milletler Cemiyeti ve Fransa ile yapmış olduğu diplomatik müzakerelerin yanında Hatay'da yürüttüğü faaliyetlerle de davayı içten kazanma yoluna gitmiştir. Bu aşamada sancaktaki Türkler teşkilatlandırılmış, Türkiye'den bölgeye memurlar sevk edilmiş ve seçimleri Türklerin kazanması için Hatay doğumlular ile Hatay'daki Türk varlığı güçlendirilmiştir. Kazanılan başarılar sonucunda Hatay Türkiye Cumhuriyetine katılmış ve Türkiye'nin başından beri savunduğu "Hatay'ın büyük çoğunluğu Türk'tür" tezi hukuken taraflara tescil edilmiş olunmuştur²⁰⁷.

Türk yetkililer, Mustafa Kemal Paşa'nın vefatından sonraki dönemde de Hatay meselesine sahip çıkmış ve Suriye'nin Hatay'ı elde etmek için başvurduğu oyunlarına gelmemiştir. Türkiye her ortamda Hatay'ın, anavatanın ayrılmaz bir parçası olduğunu savunmuş ve Suriye'nin iddialarının asılsız olduğunu büyük bir kararlılıkla dile getirmiştir.

²⁰⁷ Pehlivanlı vd., a.g.e., s. 140.

3.2. TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE SURİYE TÜRKMENLERİ

3.2.1. Suriye Tarihi

Suriye, coğrafi konumu itibariyle tarih boyunca medeniyet ve kültürlerin keşiştiği, pek çok istilaların yaşandığı, kuzey-güney geçiş güzergâhında geçişlerin yaşandığı, uygarlığın ve yerleşik hayatın ilk izlerini taşıyan ve ticaret yolları üzerinde yer alması bakımında stratejik bir öneme sahiptir. Suriye eski çağlarında Akad, Amurri, Hitit, Mısır, Asur, Pers, İskender ve Roma gibi devletlerin hâkimiyetinde kalmıştır. M.Ö. 1286'da bölgenin kontrolünü ele geçirmek isteyen Hititler ile Mısırlılar arasında gerçekleşen savaşlar sonucunda, yine bu iki devlet arasında tarihin ilk yazılı anlaşması olan Kadeş Anlaşması imzalanmıştır²⁰⁸. Bu anlaşmayla Suriye'nin kuzeyi Hititlere, güneyi ise Mısırlılara bırakılmıştır. Sonraki yüzyıllarda bölgede Asurlular, Medler, Babiller, Perler, İskender ve Romalılar hâkimiyet kurmuşlardır.

Suriye'de Müslüman egemenliği, Halid bin Velid komutasındaki orduların 634 yılından itibaren başarılı şekilde yaptıkları fetihlerle başlamaktadır. Bu süreçle beraber Suriye Müslüman Arap kimliğine kavuşmaya başlamaktadır. Müslüman toplumun başına 660'dan itibaren Emevilerin geçmesiyle birlikte Şam Emevilerin devlet ve hilafet merkezi olmuştur. Emevi Devleti'nin yıkılmasında sonra bölgeye Abbasi Devleti hâkim oldu ve devlet merkezi Bağdat'a taşınarak Şam'ın stratejik önemine darbe vurulmuştur²⁰⁹.

3.2.2. Suriye Türkmenlerinin Tarihi

Abbasi Devleti'nin otoritesinin zayıflamasıyla birlikte Suriye'de Müslüman-Hıristiyan mücadelesi başlamaktadır. Aynı zamanda Mısır ve Suriye'de Türk devletlerinin kurulduğu ve Türk etkisinin hissedildiği dönemlerdir. Abbasi Devleti'nin komuta kademesinde yer alan Türk komutanlardan Tolunoğlu Ahmet (868-905) tarafından Mısır'da ilk Türk Devleti olan Tolunoğulları Devleti'ni 868 yılında kurmuş ve sınırlarını Suriye'ye kadar genişletmişlerdir. Yine Abbasilerin hizmetinde bulunmuş

²⁰⁸ Yazıcı, a.g.m., s. 14.

²⁰⁹ Aynı eser, s. 15.

olan Muhammed bin Tugç (935-969) Mısır ve Suriye toprakları üzerinde ikinci Türk devleti olan İhşidi Devleti'ni 939 yılında kurmaktadır²¹⁰.

Suriye'de, Büyük Selçuklu hâkimiyeti Melik Tutuş'un XI. yüzyıldaki fetihleriyle başlamaktadır. Türkmenlerin bölgeye kesin yerleşmeleri ise Büyük Selçuklu Devleti'nin Gazneliler'le yaptığı Dandanakan Savaşı sonrası olmuştur²¹¹. Özellikle Halep, Lazkiye, Trablus Şam, Hama ve Humus gibi şehirlere yerleşen Türkmenler, 1070 yılında Güney Suriye'yi tamamen ele geçirmiştir.²¹² 1078 yılında Selçuklu Hükümdarı Sultan Melikşah Suriye Selçuklu Devleti'ni kurma emrini Melik Tutuş'a vermiştir²¹³. Selçuklular döneminde Oğuzların Yıva Boyu, Bayat, Avşar, Beydilli, Döger ve Üçoklar Oymakları, Şam ve Halep şehrine yerleştirilmişlerdir²¹⁴. Bu bölgedeki Türk Boyları 1096 yılında Selahaddin Eyyübi komutasındaki Müslümanlarla birleşerek Haçlılara karşı bölgeyi korumuşlardır.

1128 yılında Selçuklu Emirlerinden Musul Atabeyi İmadeddin Zengi'nin Haçlı kuvvetlerini Halep'ten çıkarması üzerine, oğlu Nureddin Zengi Suriye'yi geri almıştır. 1171 yılında ise, Zengilerin komutanı olarak Mısır'a giren Selaheddin Eyyübi, Fatımi Devleti'ne son vererek, Suriye ve Mısır'ı içine alan güçlü bir devletin temellerini atmış ve bölgeden Haçlıları uzaklaştırmıştır²¹⁵. Eyyübi Devleti'nin yıkılmasından sonra, 1260 tarihinde Sultan Baybars komutasındaki Memlük ordusu, Ayn Calut Savaşı'nda Moğolları yenmiş ve Suriye'de hâkimiyeti sağlamıştır. Bu dönemde Suriye yeniden teşkilatlandırılarak en büyüğü Şam olmak üzere altı eyalete ayrılmıştır²¹⁶. Bu dönemde Suriye'nin yönetimi büyük ölçüde Suriyeli Arap ailelere bırakılmıştır. 1243 yılında Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğollara karşı Köseadağ Savaşı'nı kaybetmesiyle Kayseri ve Sivas yörelerinde yaşayan Türkmenler kitleler halinde Suriye'ye göç etmişlerdir²¹⁷.

²¹⁰ Erdoğan Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara 2006, s. 4-10.

²¹¹ Erciyas, a.g.e., s. 39.

²¹² Fatih Kirişçioğlu, "Suriye'de İç Savaş Süreken Suriye Türkleri", (Ed. Ümit Özdağ), *Küçük Orta-doğu Suriye*, Kripto Yayınları, Ankara 2012, s. 267-268.

²¹³ Merçil, a.g.e., s. 85.

²¹⁴ Kirişçioğlu, a.g.t., s. 268.

²¹⁵ Yazıcı, a.g.m., s. 16.

²¹⁶ İbaş, a.g.m., s. 43.

²¹⁷ Kirişçioğlu, a.g.t., s. 269.

Suriye’de yaklaşık dört asır sürecek olan Osmanlı hâkimiyeti Yavuz Sultan Selim’in 1516’daki Mercidabık Savaşı’nda Memlûk ordusunu bozguna uğratmasıyla başlamaktadır²¹⁸. Osmanlı hâkimiyetindeki Suriye siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan altın çağını yaşamış, bölgede merkezi denetim sağlanmakla birlikte yerel topluluklara da belirli ölçülerde yönetime katılma olanağı sunulmuştur. Bölgenin etnik ve dini yapısına bağlı olarak zaman içerisinde Şam ve Halep’in Avrupa Devletleri ile sıkı ticaret bağları oluşmuştur²¹⁹.

Osmanlı Devleti’nin dağılmasında önemli bir rol oynayan milliyetçilik akımı Balkan uluslarından sonra kısa sürede Arap toplumunda da kendini hissettirmiş, XVIII. ve XIX. yüzyılda bölgede milliyetçilik akımının etkisi meydana gelen isyanlar ile birlikte Avrupalı devletlerin siyasi destekleriyle Ümmet toplumundan yeni bir kimlik kazanma sürecine dâhil olmuşlardır.

Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’nda İttifak Devletleri’nin yanında yer almasıyla birlikte İngilizlerin desteği ile Şerif Hüseyin Osmanlı Devleti’ne karşı bağımsız bir Arap Devleti kurmak amacıyla isyan başlatmıştır²²⁰. Arap isyanının en ateşli döneminde İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti’nin Ortadoğu topraklarını kendi aralarında paylaşmak amacıyla 16 Mayıs 1916’da Sykes-Picot Anlaşması imzalandı²²¹. Bu anlaşma ile İngiltere; Ürdün, Irak ve Filistin üzerinde, Fransa ise Suriye, Lübnan ve Kilikya üzerinde hâkimiyet sağlamaktadır²²².

Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918’de İtilaf Devletleri ile Mondros Ateşkes Anlaşmasını imzalayarak Birinci Dünya Savaşı’ndan çekilmiştir. İtilaf Devletleri, Mondros Anlaşması’nın yedinci maddesine dayanarak güvenlikleri tehdit ettiği gerekçesi ile Osmanlı topraklarını işgale başlamıştır. Kurtuluş Savaşı yıllarında, Misak-ı Milli sınırları içerisine dâhil edilmesi düşünülen Halep’te Kuvay-i Milliye teşkilatı oluşturulmuş; ancak Sakarya Savaşı’nın kazanılmasıyla Fransa ile 20 Ekim 1921’de Ankara Anlaşması imzalanmış ve bu bağlamda Suriye (Hatay) Fransız mandasına bırakılmıştır. Bu anlaşma ile TBMM, hem Hatay hem de Suriye’nin diğer kesimle-

²¹⁸ Zeine, a.g.e., s. 18.

²¹⁹ Yazıcı, a.g.m., s. 16-17.

²²⁰ Aynı eser, s. 19.

²²¹ Ömer Faruk Abdullah, **Suriye Dosyası**, Akabe Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1988, s. 31.

²²² Topur, a.g.e., s. 97.

rinde yaşayan Türklerin haklarını korumayı sağlamıştır. Ankara Anlaşmasının yedinci maddesi ile İskenderun bölgesi için özel bir idare kurulması ve bu bölgede yaşayan Türkler kültürlerini geliştirmek için her türlü haktan yararlanabilecektir ve Türkçe resmi dil olacaktır. Bu madde ile Hatay'a özel bir yönetim hakkı tanınmış ve bölgenin Türk toprakları olduğu Fransa tarafından kabul edilmiştir. Suriye Fransız mandası altındayken bu bölgedeki Türklerin TBMM ile ilişkileri devam etmiş, 1922 yılında Halep'te "Doğru Yol" adında bir Türkçe gazete çıkarılmaya başlanmıştır. Yine Halep'te Türkler tarafından Vahdet, Yeni Mecmua ve Yeni Gün adlı gazeteler çıkartılmıştır. 1939'da Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından sonra, Halep Türkleri 1941'de ayaklanarak şehrin kalesine Türk bayrağı çekmişler ve Türkiye Cumhuriyetine katılma isteklerini dile getirmişlerdir²²³. Dolayısı ile Türkiye ile Suriye arasındaki en önemli konulardan biri Suriye'deki Türk nüfusedir.

3.2.2. Suriye Türkmenlerinin Durumu

Suriye Türkmenleri, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin Suriye topraklarını kaybetmesiyle günümüzde Suriye sınırları içerisinde yaşayan azınlıktır. Suriye Türkleri, tarihsel süreç içerisinde Selçuklu ve Osmanlı döneminde büyük görevler üstlenmişlerdir. Haçlılara karşı yapılan savaşlarda Müslüman ahaliyi korumuşlar ve kutsal topraklara yapılan yolculuklarda hac yollarını koruyarak ve bölgenin savunucuları olmuşlardır. 1921 Ankara Anlaşması ile çizilen Suriye sınırına göre nüfusunun tamamı Türklerden oluşan sayısız yerleşim yeri Suriye tarafında bırakılmıştır²²⁴.

Bugün Suriye sınırları içerisindeki Türk nüfusunun sayısı tam olarak bilinmemekle beraber 500.000-1.500.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir²²⁵. Suriye yönetimi tarafınca bir tehdit olarak algılanan etnik gruplara sistemli bir şekilde asimilasyon politikası uygulanmaktadır. Bu çerçevede Suriye Türkleri'nin, 1936'dan beri Türkmence konuşmaları ve Türkçe yayın yapmaları yasaklanmıştır. Suriye yönetimi tarafından Türkmenlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde Türkçe okullar açtırılmayıp, Türk çocukları Arapça eğitim veren okullara yönlendirilmiş ve böyle-

²²³ Erciyes, a.g.e., s. 60-61.

²²⁴ Balbay, a.g.e., s. 118.

²²⁵ Erciyes, a.g.e., s. 61.

likle halkın eğitim seviyesi düşürülmüştür. Türkmenlerin örf ve adetler gereği yaptıkları düğün, nişan ve bayramlaşma gibi törenleri Suriye yönetimince yasaklanmıştır²²⁶

Suriyeli Türkmenlerin yeterince örgütlenememesi ve yerleşim olarak dağınık yaşamaları Suriye yönetiminin Türkmenler üzerindeki politikalarını daha da kolaylaştırmıştır. Hayat'ın 1939 yılında Türkiye'ye katılmasıyla birlikte Türkmenlere yönelik baskı daha da arttırılmıştır. Suriye'den Türkiye'ye gitmek isteyen Türkmenlere zorluklar çıkartılarak pasaport verilmemiş, gizli olarak Türkiye'ye gidenler ise vatandaşlıktan çıkartılmış ve malları yönetim tarafından gasp edilmiştir²²⁷.

Suriye yönetimi tarafından Türkmenlerin seçme ve seçilme hakkı çeşitli bahanelerle kısıtlanmıştır ve Suriye parlamentosunda temsil hakları verilmemiştir. Sınır bölgesindeki Türkmen köyleri kamulaştırılarak buralara Arap nüfusu iskân edilmiştir. Ayrıca Türkmen nüfusunun yoğun olduğu bölgelerdeki Türkmen köy isimlerini Arapça olarak değiştirmiştir²²⁸.

1939 yılında Hatay'ın Türkiye'ye bağlanması Suriye Türkmenleri için bir umut ışığı olsa da sonraki dönemlerde Suriye'de kalan Türkmen nüfusunun geleceği konusunda kesin ve kalıcı bir çözüm bulunamadı. Dolayısı ile Suriye Türkmenlerinin siyasi, kültürel ve ekonomik geleceği için hukuki bir zemine oluşturulmadı. Günümüzde Suriye Türkmenleri yoğun olarak Halep, Lazkiye, Hama ve Golan bölgelerinde yaşamaktadırlar.

3.2.4. Suriye Türkmenlerinin Bulunduğu Bölgeler

Bugün Suriye'de yaşayan Türkmenler Halep Bölgesi Türkmenleri, Lazkiye Bölgesi Türkmenleri ve Suriye içerisine dağılmış şekilde üç grupta değerlendirilebilir. Burada şu nokta unutulmamalıdır ki Suriye yönetimi Türkmenleri asimile etmek ve siyasi olarak sindirmek için Türkmenlerin yoğunlukta yaşadığı bölgelerdeki Türkçe yer isimlerinin büyük bir kısmını Arapçayla değiştirilmiştir.

²²⁶ İbaş, a.g.m., s. 83.

²²⁷ Erciyes, a.g.e., s.61.

²²⁸ Kirişçioğlu, a.g.m., s. 275.

3.2.4.1. Halep Türkleri

Halep bölgesi, Türkiye'nin güney sınırları olan Hatay'ın doğusu, Gaziantep ve Kilis'in güneyi, Suriye'nin kuzeyini oluşturan bölgedir. Osmanlı Devleti zamanında Gaziantep, Şanlıurfa, Hatay gibi yoğun Türk nüfusunu içine alan idare merkezi Halep'tir. Bugün de Halep Türkmenlerin yoğunlukta yaşadığı Kurtdağı, Azaz, Bab, Münbiç ve Carablas gibi bölgelerin idare merkezidir. Halep günümüzde de Türk mimarisinin ve sanat eserlerinin bulunduğu, sokaklarında Türkçe konuşan insanların yer aldığı bir şehir görünümündedir²²⁹.

1906 yılında yayınlanmış olan Halep Vilayet Salnamesi'nde şehrin nüfusunun 116.248 olduğu ve bu nüfusun da 80.113'ünde Müslüman olduğu görülmektedir. Bu Müslüman nüfusun en azından yarısının Türk olduğu tahmin edilmektedir. 18 Mayıs 1928'de Nuri Genç tarafından Halep'te Vahdet Gazetesi²³⁰ çıkartılarak Suriye'nin ortasında Türklük davası savunulmuştur²³¹.

Şehirde Türk varlığını gösteren bir diğer delil de Halep Vilayet Salnamesi'nde yer alan Türkçe mahalle isimleridir: Hamidiye, Aziziye, Selimiye, Ağyol, Altunboğaz, Oğulbey, Badıncık, Balıbulgur, Tatarlar, Karaman, Çukurcuk, Çukurestal, Hamzabey, Hansebil, Haraphan, Şakırağa, Şahinbey, Saçlıhan, Farfara, Kazasker, Kilise, Küçükkilise, Mahmutbey, Müstadebey ve Harundede²³².

Halep, Osmanlı Devleti'nden ayrıldıktan sonra önemli ölçüde Türkmen topluluğu bulunmaktadır. Daha sonraları Halep'e Azaz, Bab, Münbiç, Carablas gibi bölgelerdeki köylerden Halep'e gelerek yerleşenler olmuştur.

3.2.4.1.1. Kurtdağı Kazası

Bu bölgedeki Türk köyleri Hatay'ın doğusunda, Gaziantep ve Kilis'in de güneyinde yer alan Türk köyleridir. Buradaki köy isimleri şunlardır: Deliosman,

²²⁹ Kirişçioğlu, a.g.m., s. 277.

²³⁰ Vahdet Gazetesi, 8 Mayıs 1928'de Nuri Genç tarafından Halep'te çıkarılmış ve Suriye'nin ortasında Türklük davasını savunmuştur. Türklüğü ve Türkiye'deki gelişmeleri övecek tarzda yayın yapan gazete, yoğun baskı ve saldırılar üzerine 1936'da İskenderun Sancak'ına taşınmıştır. Vahdet Gazetesi 1938 yılından itibaren Hatay Gazetesi adını alacaktır.

²³¹ Kirişçioğlu, a.g.m., s. 278.

²³² Aynı sayfa.

Bindirek, Velidli, Delioba, Güverde, Tepeköy, Pullu, Solaklı, Atamanlı, Aliviran, Firfirik, Meydanlı, Alemdar, Çakmak, Küçükçakmak, Çobanlı, Mamalı, Çençeli, Çarkıtlı, Çatalkuyu, Küçüksolaklı, Öksüzlü, Göbekköy, Dağobası, Şeyhlerobası, Dikobası, Mağara, Balıköy, Beğobası, Mahmutoba, Kaleköy, Ziyaretköy, Serencik, Aşağı ve Orta Oba, Salkaya, Al,beğ, Karışık, Konak, Hıdırlı, Çıplaklı,, Sağıroba, kurugöl, Kaşuşatı, Bebeuşatı, Kurtuşatı, Alkanlı, Duraklı, Alıcı, Kızılbaş, Küçükkargın, Belen, Nazuşağı, Meydanlık, Çorbacıoğlu, Anbarlı, Dervişoba, Küçukatamanlı, Kadıköy, Mamluşağı, Sarıuşağı, Kantarlı, Birincili, Kantara, Mabedli, Çömezli, Alicura, Hacıkasımlı, Arslanköyü, Satıuşağı, Kışla, Selçuk, Çakallı, İnkale, Aşağıkışla, Dragüney, Subaşı, Çolaklar, Krabaş, Hacıhasanlı, Aşağıçobanlı, Tatarhanlı, Kuranköy, Kocaman, Şeyhabdurrahman, Gazi, Gümüşburç, Yalçingöz, Hacılar, Aceli, Hacıiskender, Kurtkulağı, Karatepe, Kersentaş, Bulut, Burç, Gaziler, Çadirköy, İskanköy, Celeme, Eskiceleme, Gökbayırı, Yukarıdivan, Aşağıdivan, Mollahalil ve Atama köyleri Türkiye-Suriye sınırından başlayarak Halep'e kadar uzanan yolun sağında ve solunda yer almaktadırlar²³³.

3.2.4.1.2. Azaz Kazası

Azaz kazası, Kilis'in güneyinde bulunmaktadır. Bu bölgedeki Türkmen köyleri şunlardır: İktidam, Dam, Kuzucupınar, Umranlı, Büyükkargın, Arpaveren, Dikmetaş, Kuzucupınarı, Alibeğli, Çimenli, Direkli, Aşağıdam, Kastel, Ziyeret, Katma, Metinli, Kozcupınarı, Aliköy, Sucu, Kefer, Parça, Keferduz, İğdeköy, Havar, Hacı, Nasıhiye, Telbattal, Kısacık, Telşahin, Ceke, Dudan, Karamezra, Tuzlu, Kızılmezra, Barak, Keferkani, Telhüseyin, Yelbaba, Elbeğli, Yahmil ve Defterdar köyleridir²³⁴.

3.2.4.1.3. Bab Kazası

Taşlıhorbil, Başköy, Çıldıraba, Şahinmezrası, Rakıplı, Telhamur, Kadılı, Karagöz, Gıdırıç, Türkmenbarkı, Sinsile, Haliloğlu, Ziyaretköy, Kocaali, Taşkapı, Hacıveli, Mamalı, Kanlıkuyu, Kuruca Hüyük, Mollayakup, Ayyaşe, Kersenli, Bozlu-

²³³ Kirişçioğlu, a.g.m., s. 279.

²³⁴ Erciyes, a.g.e., s. 65.

ca, Edaabat, Sekizler, Kalkım, Zülûf, Kapıvıran, Tepeviran, Elçi, Mazıcı, Arapgördük, Hacıköse, Tepecik, Tarhın, Beşicurun, Sapviran, Kanlıkuyu, Körhüyük, Kumru, Ulaşlı, Burgaz, Kendirli, Koçali, Kopviren, Surnabat, Mehmetağa, Acemi, Bayraktar ve Mağara köyleridir²³⁵.

3.2.4.1.4. Münbiç Kazası

Öküzöldüren, Karagöz, Manafı Solak, Acar, Bozhöyük, Belviran, Çukurveren, Göllü, Sabuncu, Karayakup, Koyunlu, Karataşlı, Kadılar, Çörten, Baltacı, Eşekçi, Kubbe Türkmen, Kantara, Mirzaşehid, Memik, Küçük Arap Hasan, Büyük Arap Hasan, Alabaş, Songur, Taşlıhöyük, Kerpiçli, Aktaş, yılanlı, Çoraklı, Akviran, Osmangeldi, Ballı, Beğviran, Ziyarat, Nafak, Helvacı, Bozçeyik Ziyareti Aşağı Kuru Dere, Orta Kuru Dere, Yukarı Kuru Dere, İsmail Efendi, Ömerbeğ, Sıçan, Kazıklı, Küçükçene, Büyükçene, Elbeğli, Küçük Karatepe ve Büyük Karatepe gibi Türk köyleridir²³⁶.

3.2.4.1.5. Carablus Kazası

Keklicek, Döğünük, Karakuyu, Kındıra, Taşatan, Aşağı Talşatan, Çimenli, Yusuf Bey, Kuru Hüyük, Bulduk, Şeyh Ahmetli, Akpınar, Küçük Debis, Tatlı kuyu, Kösecik, Bel Mağara, Kırk Mağara, Balaban, Topar, Dedet, Tokar Selami, Kırata, Avşar bucağı, Küçük Hamam, Büyük Hamam, Tavşan, Keçici, Köpekli Kuyusu, Küçük Yılanlı, Büyük Yılanlı, Kersen, Domuzlu, Mağara, Kara Sofu, Küçük Merkez, Kara Seki, Yusuf Paşa Kışlası, Keçili Kuyu, Nafi Paşa Bahçesi, Küçük Sandal, Büyük Sandak, Şaşı Köy, Yukarı Uçkuna, Aşağı Uçkuna, Orta Uçkuna, Zor Mağara, Kuran Hacı İsmail, Kara Kuyu, Doğlu Dağ, Gevrik, Yedi Kuyu, Kör Pınar, Alışar, Kopuz, Boztepe, Kertik, Karakılıç, Arslantaş, Köpeksatan, Aşakan, Harap Beğ, Çelik, Yukarı Taşlık, Aşağı Taşlık, Kankara, Tepe Viran, Uzun Domuz, Domuz, Pendir, Göbelik, Avhan, Derindur, Seyf Ali, Yeni Yapan, Yukarı Şeyhler, Aşağı Şeyhler, Ilıcak, Kur İni, Boyrazoğlu, Kumluk, Zırp Kötep, Meydan Halilcik, Çakal Viran, Toraman, Boğaz, Kuyumcu, Kılınçveren, Arslankuyu, Harabe Köy, Kırat, Kirik,

²³⁵ Aynı eser, s. 66.

²³⁶ Aynı sayfa.

Mağara, Geyikdede, Kula Kara, Kozak, Fıtık, Bucak, Sariç, Başkuşu, Eğerli ve Göllü köyleri'dir²³⁷.

3.2.4.2. Lazkiye Bölgesi Türkmenleri

Lazkiye bölgesi, Suriye'nin en büyük liman kenti olan Lazkiye şehri günümüzde Nusayrilerin kalesi olarak bilinmektedir. Günümüzde Bayır-Bucak Türkmenlerinin önemli bir bölümü de burada yaşamaktadır. Lazkiye, 1950'lerden sonra büyük gelişme kaydederek ülkenin önemli kentleri arasına girmiş, çevresinden önemli ölçüde göç almıştır. Bu göçler esnasında bölgedeki Türkmen köylerinden önemli bir miktarda Türkmen şehre gelerek yerleşmiştir. Lazkiye bölgesindeki 265 adet Türkmen köyü bulunmakta olup, 2012 yılı verilerine göre Lazkiye bölgesinde 225-230 bin arası Türkmen olduğu tahin edilmektedir²³⁸. Bu Türkmen Kazaları şunlardır:

3.2.4.2.1. Kesep Kazası

Hatay iline sınır olan Kesep, Yayladağ'ın güneyinde Lazkiye vilayetine bağlı bir kazadır. Buradaki Türkmen köyleri şunlardır: Çınarcık, İki-Oluk, Karaduran, Kabacık, Eskiören ve Düzağaç köyleridir. Fransız Manda yönetiminin olduğu yıllarda Türklere karşı uygulanan asimilasyon ve parçalamalar sonucunda bölgeye Fransız idaresi tarafından Ermeni nüfusu yerleştirilmiş ve günümüzde nüfus olarak çoğunluğu oluşturmuşlardır²³⁹.

3.2.4.2.2. Bucak Kazası

Bu kazanın yeni ismi Basit'tir. Bu bölgedeki Türkmen köyleri: Karamustafa, Büyükpınar, Çiçekliyazı, Sazak, Bozoğlan, Ağtaş, Zeytuncuk, Kaynarca, Karakoca, Kızanlı, Turunç, Kırcaali, Kığır, Damat, Bodursu, Himmetli, Kızıllı, Bohçaağız, Fakılhasan, Alaca, Karakol, Gümüshort, Eskiuluk, Dikağa, Süleyip, Burç, Saraköy, Gergili, Şeyhveli, Kantara, Millıklı, Kisecik, Çardaklı, Yumurcak, Gökdağ, Mülk Kepir, Kulplueski, Karamanlı, Külahlı, Halitli, Çangaralı, Çalkamalı, Filikli, Kerengül, Karaca, Çamurlu, Camuslu, Baskın, Kıraç, Parmaksız, İskenderli, Zinzif, Bostancı, Meydancık, Avanlık, Acramlı, Çukurveren, Zahreveren, Hamam,

²³⁷ Erciyes, a.g.e., s. 67.

²³⁸ Kirişçioğlu, a.g.m., s. 281.

²³⁹ Aynı eser, s. 282.

Karacüçük, Mallamahmutlu, Yalnızçam, Mülek, Hasancık, Kırsat, Deliköy, Kestel, Seğirtali, Hırbettürk, Hırtestürk, Şiran, Elmalı, Ayvalı, Muran, ve Emlik köyleri yer almaktadır²⁴⁰.

3.2.4.2.3. Bayır Kazası

Bayır kazasının merkezi Gebeli'dir. Bu bölgedeki Türkmen köyleri Yayladağ'a kadar uzanmaktadır. Bu köyler: Karakise, Moruklu, Kelez, Sallur, Karapınar, Yamdı, Zeytuncuk, Dağdağan, Dereyurt, Ablaklı, Dervişhan, Kolçuk, Kabaklı, Civalık, Kanar, Lıcak, Ağağı Karamanlı, Yukarı Karamanlı, Köralı, Kuruca, Başara, Zuveyli, Beytively, Hanköy, Kazancık, Mağara, Karacura, Hanbektaş, Nissibin, Toros, Kametli, Gökdağ, Yumurcak, Çardaklı, Karabacak, Murtlu gibi köylerdir²⁴¹.

3.2.4.3. Suriye'deki Dağınık Türkmen Grupları

Suriye'nin Hama-Humus ve Lübnan sınırı arasında kalan bölgede Tekeli Türkmenleri yaşamaktadır. Tekeli Türkmenleri genellikle Humus şehrinde yaşamaktadırlar. Bu bölgedeki Türkmenlerin çoğunluğu Türkçeyi unutmuş olmakla birlikte sayıları 80 bin civarındadır²⁴².

Suriye'nin İsrail sınırında yer alan Kuneytra Bölgesi'nde, XI. yüzyılda Atsız zamanında gelen Türkmenler ve Golan Tepeleri civarında 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Kafkasya'dan gelen Türkmenlerin ve Çerkezlerin yerleştiği bölgelerdir. Günümüzde sayıları 100.000 civarındadır. Çerkezler, Suriye'nin asimilasyon politikalarına direnerek geleneklerini devam ettirmektedirler. Arap-İsrail Savaşlarının olumsuz etkilerinden dolayı Halep-Şam bölgelerine göç etmişlerdir²⁴³.

Şam şehir merkezinde Türkmenlerin oturduğu bir mahalle yer almaktadır²⁴⁴. Şam'a bağlı Havran ovasında oturmakta olan Türkmenler mevcuttur. Bunlar Havran Türkmenleri olarak tanınmaktadır²⁴⁵.

²⁴⁰ Aynı sayfa.

²⁴¹ Aynı eser, s. 283.

²⁴² Aynı sayfa.

²⁴³ Balbay, a.g.e., s. 126.

²⁴⁴ Kirişçioğlu, a.g.m., s. 284.

²⁴⁵ Erciyes, a.g.e., s. 67.

3.2.5. Suriye Yönetiminin Türkmenlere Yönelik Politikaları

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Suriye'deki Fransız manda yönetimi 1946 yılına kadar devam etmiş ve bu süreç içerisinde Fransızlar tarafından Suriye'de Türk düşmanlığı başlatılmış, Türkler kültürel, ekonomik, siyasal ve idari baskılara maruz kalmışlardır²⁴⁶. Suriye yönetimi, Türkler karşısında sistemli bir şekilde Araplaştırma politikası uygulamış, Türklerin de Suriye içerisinde örgütlenememeleri bu politikayı kolaylaştırmıştır. Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından sonra Suriye yönetimi tarafından Türkmenlere yönelik baskılar daha da artmış, Türkiye'ye gitmek isteyenlere pasaport verilmemiş, gizli olarak Türkiye'ye gidenler ise Suriye vatandaşlığından çıkarılmış ve mallarına el konulmuştur²⁴⁷.

Suriye yönetimi, 1960 sonrasında çıkardığı kanunlarla Türkmenlerin yaşadığı toprakları kamulaştırarak onların maddi olarak güçsüzleşmesini sağlamıştır. Hafız Esad döneminde de toprak reformu adı altında kamulaştırmalar yapılarak Türkmenlere ait topraklara Arap nüfus yerleştirilmiştir. Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Lazkiye bölgesindeki Kaynarca, Çabıtlı, Kandilcik, Belveren, Çanacık, Karaağıl, Gündeşli, Kasap, Çolturman; Halep bölgesindeki Zeyyatlı, Karun, Mahzenli, Yaşlı, Çatalviran, Kurtviran, Medene, Şeyhyahya, Camusviran, Dedenoğlu, Kurudere ve Kırkmağara, gibi köyler önceden Türklerle meskûn iken bugün bu köylerde Araplar oturmaktadır²⁴⁸.

Yine Hafız Esad yönetimi tarafından Türkmenlere yönelik olarak Türkçe köy isimleri Arapça olarak değiştirilmektedir. Bu köy isimlerinden Lazkiye bölgesindeki Türkmen köylerinden İsabeyli (İseviye), Elmalı (Tuhafiye), Turunç (Ummutuyur), Kebeli (Rabia), Gebere (Ravda), Ablaklı (Beytiablak), Saldur (Samire), Ağcabayır (Elbeyda), Kolcuk (Durra), Şeren (Helve), Gökdağ (Elhadra); Halep bölgesindeki köylerden Taşatan (Merma elhacer), Buzluca (Selce), Taşkapı (Babı Ihacar), Mazıcı (Amiriye), Kaklım (Nazha), Sekizler (Musmine), Alıcı (Talatiye), Taşlıhöyük (Telilcema), Çobanbey (Elrai), Devehöyük (Telliha), Kapveren (Eserriye), Kocalı

²⁴⁶ Balbay, a.g.e., s. 121.

²⁴⁷ Kirişçioğlu, a.g.m., s. 275.

²⁴⁸ Aynı sayfa.

(Musinne), Sipahiler (Elfersan), Arapçördük (Eyyubiye), Havahöyük (Telilhacar) diye değiştirilmektedir²⁴⁹.

Hafız Esad yönetiminin Türkmenlere karşı uygulamakta olduğu bir diğer toprak politikası ise Türkiye sınırı bölgesindeki Türkmenleri geri çekerek 10 km.'lik bir kuşak dâhilinde Arapları yerleştirmesidir. Böylelikle Türkmenlerin sınır bölgelerinde toplu halde buldukları mahalle ve köylere Araplar iskân edilmiş, mevcut Türk nüfusun ise Türkiye'den uzaklaştırılarak Suriye içlerinde iskânı ile Türkiye ile bağları engellenmeye çalışılmıştır.

Hafız Esad yönetimi, Türkmenlerin devlet memurluğuna girmeleri ve yüksek öğrenime devam edebilmeleri için Arapça bilme zorunluluğu getirmiş, Türkmenlerin Türk dilini ve Türklük duygularını unutmaları için sistemli bir şekilde baskı uygulamışlar, Türkmenlerin dernek açmaları ve bir araya gelmeleri engellenmiştir²⁵⁰.

Hafız Esad yönetimi tarafından Türkmenlerin kendi dillerinde eğitim yapmaları ve kitap, dergi, gazete gibi yayınlarına izin verilmemiş, siyasal, sosyal, iktisadi ve kültürel faaliyetleri sistemli bir şekilde kısıtlanarak baskı altında tutulmaktadır. Suriye yönetimi, Türkmenlere hiçbir siyasi hak tanımamakta, kendi aralarında toplantılar düzenlemelerine izin verilmemekte ve mahalli seçimlerde kendi adaylarını koymalarına izin verilmemektedir. Suriye'de Türkmenlerin haklarını savunacakları ve seslerini duyurabilecekleri derneklere ve sivil örgütlenmelere izin vermemektedir.

Hafız Esad yönetimi, Türkmenlerin yaşadığı bölgelerde genellikle şiddetli Arap milliyetçiliğine başvurmuş, açılan okullarda Arapça dersini zorunlu hale getirerek Türkmenleri bilgisiz ve cahil bırakmaktadır. Suriye yönetimi, Türkmenlere ana dillerinde eğitim imkânı tanımamış, Arapça derslerini veremeyen Türkmen öğrenciler sınıfta bırakılmıştır. Suriye'nin Türkmenlere karşı uyguladığı bu eğitim politikasıyla Türkmenlerin eğitim seviyeleri düşürülmüş ve yüksek öğretime devam etmeleri engellenmiştir²⁵¹. Ayrıca Türkmenlerin meskûn olduğu bölgelere ateşli Arap milli-

²⁴⁹ Kirişçiöglü, a.g.m., s. 276.

²⁵⁰ Balbay, a.g.e., s. 123- 124.

²⁵¹ Tarık Sulo Cevizci, "Fransa ve Baas Suriye'sinin Türkmenlere Baskıları", (Ed. Ümit Özdağ), *Küçük Ortadoğu Suriye*, Kripto Yayınları, Ankara 2012, s. 294.

yetçisi öğretmenler atanmış ve Türkmen çocuklarını Türkçe konuşmaları halinde şiddetle cezalandırılmış ve devamlı bir şekilde Suriye'ye bağlılıkları istenmiştir.

Türkmenlerin Suriye içerisinde bir araya gelmeleri, dayanışmaları, dernekler ve vakıflar kurmaları engellenmeye çalışılmakta, birlik ve beraberlikleri, Türklük özellikleri unutturularak Arap milliyetçisi olmaları üzerinde çalışılmaktadır. 1969 yılında çıkarılan kanunla diğer Arap ülkelerin vatandaşları kolaylıkla Suriye vatandaşlığına alınmaktadır. Arap olmayanların Suriye vatandaşlığına giriş şartında ise beş sene Suriye'de ikametgâh etmiş olma zorunluluğu ve hükümetin izni gerekmektedir.

Suriye yönetimi izlediği politikalarla Suriye'deki Türkleri bölmek için Kafkaslardan göç ederek gelmiş olan Çerkezlerin Türk olmadığını işlemektedir. Suriye'de 75-80 bin civarında olan Çerkezler, Hafız Esad yönetiminin baskıları altında yaşamaktadırlar. Suriye istihbarat servisi Türkmenlerin Türkiye'ye seyahat etmelerini kısıtlamakta ve Türkmenleri gerektiğinde sebepsizce tutuklayarak siyasi baskılar uygulamaktadır²⁵².

Suriye yönetimi tarafından Türk kültürünün yozlaştırılması için Türkçe yapılan düğünler yasaklanmış, bu düğünlerde Türk bayraklarının asılması suç sayılmış ve köy minibüslerinde Türkçe türkü dinlemek yasak edilmiştir. Ayrıca Suriye yönetimi Türkmenlerin Türklük özelliklerini tamamen yok etmeye çalışmıştır. Türkmenleri soyadlarını değiştirilmeye zorunlu kılarak Araplaştırmaya çalışmıştır²⁵³.

²⁵² Balbay, a.g.e., s. 123-127.

²⁵³ Cevizci, a.g.m., s. 292.

3.3. TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE SU SORUNU

3.3.1. Dünyadaki Su Potansiyeli ve Suyun Önemi

Dünyadaki toplam su miktarı 1,4 milyar km³ tür. Bu suyun % 97'si denizlerde ve okyanuslardaki tuzlu sulardan oluşmaktadır. Geriye kalan yalnızca % 2'si tatlı su kaynağı olup çeşitli amaçlar için kullanılabilir olduğu belirlenmiştir²⁵⁴. Dünyadaki toplam suyun yaklaşık yılda ortalama 500.000 km³'ü denizlerde ve toprak yüzeyinde meydana gelen buharlaşmalar ile hidrolojik çevrim içerisinde yağmur ve kar olarak tekrar yeryüzüne düşmektedir. Dünya yüzeyine yağışla düşen su miktarı yılda ortalama yaklaşık olarak 100.000 km³ olup bunun, 40.000 km³'ü akışa geçerek nehirler vasıtasıyla denizlere ve kapalı havzalardaki göllere ulaşmaktadır. Bu miktarın da 9.000 km³'ü ise teknik ve ekonomik olarak kullanılabilir durumdadır²⁵⁵.

Dünya geneline bakacak olursak kullanılabilir suyun dengeli dağıldığını söylemek çok zordur. Bu nedendir ki günümüzde dünya nüfusunun 1/3'ü yeterli ve sağlıklı su kaynaklarına sahip olamadıkları için su sıkıntıları yaşamaktadır. Bugün pek çok insan tatlı su kaynaklarının, dünyada insanlığın yararına sunulmuş sonsuz bir doğal kaynak olduğunu düşünmektedir. Oysa sonlu bir doğal kaynak olan tatlı su, yaşayan bir gezegen olan dünyamızın vazgeçilmez bir parçasıdır²⁵⁶. Dünya Bankası su kaynakları uzmanı Alfred M. Duda gelecekteki su tehlikesi için şunları söylemektedir; “21. yüzyıl, inanılmaz boyutlardaki su kıtlığı, uluslararası su anlaşmazlıkları ve her kıtada inanılmaz çevre yıkımı ile başlayacak” demektedir.

Uygarlık tarihinde suyun önemine kısaca bakacak olursak bilinen temiz su elde etme girişimleri ve bu uğurda savaşlar M.Ö. 3000'li yıllara kadar dayanmaktadır. Tarihin köklü uygarlıklarından olan Eski Mısırlıların doğal kaynaklardan elde ettikleri suyu içilebilir kılmak amacıyla şap kullandığı bilinmektedir. Temiz su elde ede-

²⁵⁴ Timuçin Kodaman, *Fırat-Dicle Meselesi ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi*, Asil Yayınları, Ankara 2007, s.7-8; <http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari> (12.12.2015).

²⁵⁵ Dursun Yıldız, *Savaşlar*, Truva Yayınları, İstanbul 2010, s. 28-29.

²⁵⁶ Selim Kılıç, “Küresel İklim Değişikliği Sürecinde Su Yönetimi”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 39, İstanbul 2008, s. 164.

bilmek üzere geliştirilen teknolojiler Eski Yunan ve Roma medeniyetlerinden Osmanlı Devleti'ne kadar birçok büyük topluluğun tarihe bıraktığı izler arasında görülmektedir. İnsanın suyla kurduğu ilişki, yüzyıllarca savaflara konu olan, onun çevresinde hayat bulan, tarlalarda yeni yaşamların ortaya çıkmasına vesile olan bir biçimde ilerlemiştir. Bilinen ilk yerleşim yerleri su kaynaklarının yanına kurulmuş, Sümerlerden bu yana dünya tarihinde su için yüzlerce savaş yapılmış, su konulu binlerce uluslararası anlaşma imzalanmıştır²⁵⁷. Yaşamın temeli olması nedeniyle stratejik bir öneme sahip olan suyu kontrol etme çabası, bugün daha önemli hale gelmiştir. Dünya tarihi içinde de su, egemen güçler tarafından kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Batılı devletler, XIX. yüzyılda sanayi devrimi sonrasında hızla gelişen sanayileri sonucunda içilebilir temiz sularını kaybettiklerini keşfetmişler ve suyu temiz ve içilebilir tutmanın yollarını aramaya başlamışlardır.

Kuzey yarım kürede yer alan ülkeler su konusunda şanslıyken güney yarım kürede yer alan ülkeler için bu durum tam tersidir. Başta Ortadoğu ve Afrika ülkeleri sınırlı olan su kaynakları nedeniyle çarpık ilişkiler yumağında olmakta veya savaş durumundadırlar. Yakın zamanda ikiye ayrılan Sudan bu duruma iyi bir örnektir²⁵⁸. Ortadoğu ve Afrika ülkelerindeki sınırlı su sıkıntısı pek ciddiyetle okunmasa da yüzyılın ortalarından itibaren su ve türevi sıkıntılar ekstrem seviyelere ulaşacaktır. Bu durumun başlıca nedeni de petrol ve doğalgaz dağılımına benzer oluşumun su dağılımında da görülmesidir

Türkiye ve Suriye özelinde su sorununa geçmeden önce suyun stratejik bir madde olmasının üzerine değinmek gerekmektedir. Kullanım değeri yüksek olan su gibi bir malın değişim değerinin çok az olmasına karşılık, kullanım değeri çok az olan elmas gibi bir malın değişim değerinin çok yüksek olması elmas-su paradoksu denilmektedir. Kullanım değeri olarak yüksek değere sahip olan, fakat değişim değeri olmayan bir emtia olarak değerlendirilen su özellikle Ortadoğuda içinde bulunduğumuz yüzyılda savaflara gebe konumundadır. Başlıca görülen nedenler ise bölgenin kurak olması, hatalı su kullanımı ve hızla artan nüfus etmenleridir. Dünya ve bölge ölçeğinde birçok ülkenin su sorunu üzerine çeşitli planlar yapılmasına neden olmaktadır.

²⁵⁷ <http://docplayer.biz.tr/3328037-Su-ve-yasam-ekim-2012.html> (12.12.2515).

²⁵⁸ Kılıç, a.g.m., s. 165.

Dünyada su sıkıntısı çeken ülkelerin başında, Ortadoğu ve Afrika ülkeleri görülmektedir. Bölgenin diğer yer altı kaynakları yönünde zenginliği ise (petrol-doğalgaz gibi) birçok oyunu beraberinde getirmektedir. Bu da bölge ülkelerinin bire bir ilişkilerinin yanın da diğer bir üçüncü ülke de benzer konular da müdahil olmaktadır. Çözülecek sorunlar bile bu yüzden dallanıp budaklanmaktadır. Su meselesinde de girift bir yapı söz konusudur. Türkiye-Suriye su meselesin de dış etmenler her ne kadar göz ardı edilse de problemin temelini oluşturmaktadır. Anlatılmak istenen su sorunu, tek başına bir su meselesi boyutundan daha geniş perspektif içermektedir.

Birleşmiş Milletler (BM)²⁵⁹ Çevre Programı²⁶⁰ (UNEP 2001)²⁶¹ yayınladığı raporda, dünya su çevriminin gelecek yıllarda çıkacak olan su talebini karşılamayacağı, su sıkıntısının halen dünyanın birçok yerinde yaşanmakta olan sorunların başında geldiğini ifade etmektedir. Artan su yetersizliğine bağlı olarak gıda ürünleri üretiminde de ciddi tehlikeler baş göstermesi kaçınılmazdır. Dünya nüfusunun ilerleyen yıllarda artış göstermesi başka sorunlarda domino etkisi yaratacaktır. Artan nüfus için daha fazla gıda üretimi gereksinimi getirdiği gibi, bu tarım alanlarının da sulama ihtiyacı ve su kaynaklarına olan gereksinim aynı ölçütte artacaktır. Her ne kadar içinde bulunduğumuz yüzyılın ilk yarısında su yetersizliği görülmeyeceği öngörülse de bu konuda araştırma yapan birçok uzman, açıklanan verilerin aksine farklı düşünmekte ve klasik komplo teorisyenliği diye sunulsa da “su savaşları” konusunda ciddi emareler öne sürmektedirler. “Su’dan Savaşlar” kitabı analiz edilirken ortaya çıkan önemli zorluklardan biri de bu konuda “ihtilaf”, “fikir ayrılığı”, “anlaşmazlık”, “gerilimli”, “düşmanca davranış”, ve “savaş” gibi kavramların taşıdığı belirsizliktir. Ayrıca suyun, ülkeler arasındaki silahlı çatışmaya neden olan birçok faktörden sadece biri olması nedeniyle bu çatışmanın temel nedeni mi yoksa bahanesi mi olduğu

²⁵⁹ 24 Ekim 1945'te kurulmuş dünya barışını, güvenliğini korumak ve uluslar arasında ekonomik, toplumsal ve kültürel bir iş birliği oluşturmak için kurulan uluslararası bir örgüttür. Uluslararası İlişkilerde, kuvvet kullanılmasını ilk olarak evrensel düzeyde yasaklayan ilk antlaşma Birleşmiş Milletler Antlaşması'dır. Birleşmiş Milletlerin kurucu üyelerinden olan Türkiye, teşkilata 24 Ekim 1945 tarihinde üye olmuştur. Günümüzde teşkilata üye ülke sayısı 193'tür

²⁶⁰ <http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-cevre-programi.tr.mfa> (12.12.2015)

²⁶¹ UNEP, 1972 yılında Kenya Nairobi'de kurulmuştur. Örgütün amacı; Birleşmiş Milletlerde çevre konusunun eşgüdümünü, çevrenin durumunun küresel düzeyde sürekli gözden geçirilmesini, çevre sorunları hakkında uluslararası toplumun dikkatinin çekilmesini ve uluslararası ve ulusal çevre politikasının ve hukukunun gelişiminin sağlanmasını amaçlamaktadır. Türkiye UNEP yönetim konsey üyesi değildir. Örgüt ile ilişkiler Türkiye'nin Nairobi Büyükelçisi ile yürütülmektedir.

çoğu zaman tam olarak tespit edilememektedir²⁶². Bu perspektiften bakıldığında Suriye ve Türkiye arasında yaşananlar yukarıdaki açıklamalara uygun koşullar içermektedir.

3.3.2. Türkiye'nin Su Potansiyeli

Türkiye'de yıllık ortalama yağış yaklaşık 643 mm olup, yılda ortalama 501 milyar m³ suya tekabül etmektedir. Bu suyun 274 milyar m³ toprak ve su yüzeyleri ile bitkilerden olan buharlaşmalar yoluyla atmosfere geri dönmekte, 69 milyar m³ lük kısmı yeraltı suyunu beslemekte, 158 milyar m³'lük kısmı ise akışa geçerek çeşitli büyüklükteki akarsular vasıtasıyla denizlere ve kapalı havzalardaki göllere boşalmaktadır.

Yeraltı suyunu besleyen 69 milyar m³'lük suyun 28 milyar m³'ü pınarlar vasıtasıyla yerüstü suyuna tekrar katılmaktadır. Ayrıca, komşu ülkelerden ülkemize gelen yılda ortalama 7 milyar m³ su bulunmaktadır. Böylece ülkemizin brüt yerüstü suyu potansiyeli 193 (158+28+7) milyar m³ olmaktadır²⁶³.

Yeraltı suyunu besleyen 41 (69-28) milyar m³'de dikkate alındığında, ülkemizin toplam yenilenebilir su potansiyeli brüt 234 (193+41) milyar m³ olarak hesaplanmıştır. Ancak, günümüz teknik ve ekonomik şartları çerçevesinde, çeşitli amaçlara yönelik olarak tüketilebilecek yerüstü suyu potansiyeli yurt içindeki akarsulardan 95 milyar m³, komşu ülkelerden yurdumuza gelen akarsulardan 3 milyar m³ olmak üzere yılda ortalama toplam 98 milyar m³ tür. 14 milyar m³ olarak belirlenen yeraltı suyu potansiyeli ile birlikte ülkemizin tüketilebilir yerüstü ve yeraltı su potansiyeli yılda ortalama toplam 112 milyar m³ olmaktadır²⁶⁴.

Türkiye, coğrafi açıdan ve iklimsel olarak güney sınır komşuları olan Ortadoğu devletleri açısından genel itibari ile su zengini bir ülke konumunda görülmektedir. Dünyadaki su zengini ülkeler açısından düşünüldüğünde Türkiye'nin aslında su zengini bir ülke olmadığı görülmektedir. Türkiye, bugün su kaynakları kendisine yeten ve su sıkıntısı çeken bir ülke olmamakla birlikte 2020'den sonraki yıllarda mevcut

²⁶² Yıldız, a.g.e., s. 94-95.

²⁶³ <http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari> (12.12.2015).

²⁶⁴ <http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari> (12.12.2015).

durumunda değişmeler başlayacak ve önlem alınmadığı takdirde su sıkıntısı yaşayan ülkeler kategorisine girecektir²⁶⁵.

Türkiye’de kullanılabilir suyun önemli bir miktarı zirai amaçlı kullanılmakta olup ekonomik ve teknik açıdan Türkiye’nin sulamaya uygun alanı 8.500.000 hektardır, sulanan alanlar ise 4.270.000 hektardır. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ile Türkiye’nin toplam sulanabilir alanı 7.000.000 hektara kadar çıkacaktır. Ayrıca GAP, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin ekonomik, sosyal, kültürel açılardan gelişmesini sağlayacak ve bölgede geri kalmışlığın önüne geçilecektir. Fırat ve Dicle nehirleri Türkiye’nin toplam akarsu potansiyelinin % 28’ini karşılarken, bu nehirler üzerine kurulacak hidroelektrik gücü ile önemli ölçüde elektrik ihtiyacımızı karşılayacaktır²⁶⁶.

3.3.2.1. Türkiye’nin Su Projeleri

1995 yılının Dünya Gıda Günü için FAO’nun “Hayat İçin Su” başlığını seçmiş olması önemlidir. Su stratejik bir madde olarak ilerleyen yıllar da, petrolünde kaynağının sona ermesi ile meta değeri olan bir konuma gelecektir. Artık su da petrol gibi stratejik bir kaynaktır, kullanılmasına dikkat edilmeli ve ekonomik olarak yaklaşmak gerekmektedir. Kişi başına düşen su miktarı gün geçtikçe azalmakta ve buna bağlı olarak israf olan suyun sağlıksız kullanımı ciddi oranda çevresel tehlikeler doğurmaktadır. Aslında FAO’nun 1995’de yapmış olduğu açıklamada; “dünyada mevcut bulunan suyun dünya nüfusunu karşılayacak potansiyelde olduğu vurgulanmakta; ancak birbirinden farklı olarak suyun dağılımı, yağışlar, nüfus yoğunluğu, arazi seviyesi gibi faktörler birçok ülkede su kıtlığına neden olduğu için suyun muhafazasının en iyi çözüm olacağı”²⁶⁷ dile getirilmektedir. FAO’nun yapmış olduğu bu açıklamalar Türkiye’ye komşu ülkelerle (Suriye, İsrail, Irak) yaşamış olduğu sınıraşan sular konusunda elini güçlendirecek veriler sunmaktadır.

Türkiye’nin teknik ve ekonomik ölçeklerde kullanabileceği su miktarı 112 milyar m³ tür. Biz bunun henüz % 38’lik kesimini yani yılda 43 milyar m³ kullan-

²⁶⁵ Kodaman, a.g.e., s. 40.

²⁶⁶ Aynı eser, s. 41.

²⁶⁷ Lütfü Şehsuvaroğlu, **Su Barışı, Türkiye ve Ortadoğu Su Politikaları**, Gümüşmotif Yayınları, İstanbul, 1997, s. 74.

maktayız. Bunu sektörlere göre analiz ettiğimiz de 31 milyar m³ tarımda, 7 milyar m³ içme ve kullanım suyu, 5 milyar m³ de sanayide kullanılmaktadır. Suyun en fazla kullanıldığı sektöre baktığımızda tarım sektörü görülmektedir. Tarım sektöründe su kullanımında biz hala % 92 oranında suyun bol miktarda kullanıldığı yüzey sulama yöntemi kullanılmaktadır. Tasarruflu sistemler olan yağmurlama sulama % 7 ve damla sulama % 1 oranında kullanılmaktadır. % 92 oranında kullandığımız yüzey sulama yönteminde sulama randımanımız % 45 civarındadır. Gelişmekte olan bitkinin ihtiyacı olan bir tonluk suyu bitkiye verebilmemiz için iki tonun üzerinde su kullanmak zorunda kalınmaktadır²⁶⁸.

Suyun fazla ve lüzumsuz kullanılmasının yanında, bitki su köklerinden bitki besin maddelerinin aşağılara doğru yıkanarak toprağın verimsizleşmesine ve su kaynaklarının kirlenmesine sebep olmaktadır. Ayrıca bol su kullanılması erozyona ve toprağın verimsizleşmesine yol açmaktadır. Toprakta ticari gübre sürekli kullanıldığında toprağın su hareketlerini bozmakta ve olumsuzluklar ortaya çımaya başlamaktadır. Yağmurlama-sulamada randıman % 70 ve damla sulama tekniğinde % 80 hatta % 90'lara kadar çıkmaktadır. Tarımda yöntem değişikliği yapmak suretiyle şu andaki ölçülerde yaklaşık % 30 kadar su tasarrufu sağlanabilir ki bu da yaklaşık 10 milyar m³ su demektir. Bu miktar bizim içme ve sanayide kullandığımız suya yakın bir suya eşdeğerdir²⁶⁹.

Başta güney komşularımız olmak üzere Ortadoğu ülkelerinin tamamının ciddi su sıkıntıları çekiyor olmaları tüm gözlerin su kaynakları açısından kendine yetebilen Türkiye'nin üzerine çevrilmesine neden olmaktadır. Fırat ve Dicle nehirleri kaynağının Türkiye'den başlamasından dolayı Ortadoğu bölgesindeki tüm su sorunlarının merkezinde Türkiye yer almaktadır. Gerek su kaynaklarının bolluğu gerekse sınıraşan sularının varlığı nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir ayrıca gelecek yıllarda su sıkıntısı çekecek olan Ortadoğu ülkeleri üzerinden milli güvenliğini tehdit edecek hamleler gelebilecektir²⁷⁰.

²⁶⁸ Kodaman, a.g.e, s. 40-41.

²⁶⁹ Aynı eser, s. 41-42.

²⁷⁰ Erdal Şimşek, **Türkiye'nin Ortadoğu Politikası**, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2005, 109.

Dünyanın birçok bölgesinde olduğu gibi ülkemizde de nüfusun dengesiz dağılımı söz konusudur²⁷¹. Bu dağılıma bakacak olursak Doğu Karadeniz, Dicle, Fırat ve Doğu Akdeniz havzalarımız su kaynaklarımızın % 60'ını oluştururken, nüfusun bu ralarda düşük yoğunlukta olduğunu görmektedir. Nüfus yoğunluğunun aşırı olduğu Marmara Bölgesi ise su kaynaklarının % 4.5'ine sahiptir. Yani ülkede su kaynaklarının en az olduğu yerde nüfus yoğunluğu yaratılmıştır. Diğer başlıca iki faktör, buharlaşmayı önlememiz ve sanayide atıklarının nehirleri ve gölleri bir hayli kirletiyor olmasıdır.

Türkiye'nin su konusunda yapması gerekenler şu şekilde özetlenmektedir:

- Yerüstü ve yer altı kaynaklarını çok iyi değerlendirmek ve korumak zorundadır.
- Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) başarısını artırmak ve gerekli önlemleri almalıdır.
- Su kaynaklarının korunması için gerekli olan kamusal ve toplumsal bilinç oluşturulmalıdır.
- Bölgede çıkabilecek su savaşları veya çatışmalarını önleyici ittifaklar oluşturmalı, Türkiye bu konuya öncülük etmelidir.
- Türkiye, bölgenin ve kendi ihtiyaçlarını belirleyerek projeler sunmalı bu doğrultu da uluslararası kamuoyu bilgilendirilmelidir.
- Su konusunda uluslararası konferanslar ve zirveler yapılmalı, bu konferanslar da Türkiye üstünlüğü almalıdır.
- Su konusunda, uluslararası veya BM çevresinde kendi lehine kamuoyu oluşturmalıdır.

3.3.3. Suriye'nin Su Potansiyeli

Suriye, Fırat ve Dicle havzası içerisinde yer alan ülkeler arasında su kaynakları bakımından en az potansiyele sahip ülke konumunda yer almaktadır. Suriye'nin yer üstü su kaynaklarını, Fırat ve kolları, Asi ve kolları, Yarmuk, Barada, Awaj, Kuveik, Dicle nehri ve Akdeniz kıyı suları oluşturmaktadır. Tüm bu yer üstü suların toplam rezervi ise 30.489 milyar m³'tür. Suriye yer üstü su kaynaklarının toplamı

²⁷¹ Kılıç, a.g.m., s. 171.

içinde Fırat nehrinin payı ise % 89 kısmı oluşturmaktadır. 1987 yılındaki Suriye-Türkiye protokolü ile Türkiye, Fırat'a saniyede 500 m³ üzerinden yıllık 15.75 milyar m³ su bırakmayı taahhüt etmiştir²⁷². Keza aynı dönemde Suriye, 1990 yılında Irak ile yaptığı anlaşma ile bu miktarın % 58'ini Irak'a bırakmayı taahhüt etmiş ve suyun geri kalanını da ülkesi içinde kullanmıştır. Suriye tarafından Fırat nehri üzerine inşa edilen barajların toplam hacmi 14 milyar m³ tür²⁷³.

Suriye ekonomisinin tarıma dayalı olması ve tarımsal üretimin kendine ülkeye yetecek düzeyde olması hasebiyle su, en çok tarımsal alanlarda kullanılmaktadır. Kullanılan toplam suyun % 87'si tarımsal, % 9'u evsel ve % 4'ü sanayi amacıyla tüketilmektedir. Yıllık % 3,7'lik hızlı nüfus artışı sebebiyle şehir suyu talebi gün geçtikçe artmaktadır. Suriye'de ekilebilir tarım alanı miktarı 5,5 milyon hektardır ve bu rakam toplam ülke alanının % 30'una tekabül etmektedir. Sulanan alanlarda en büyük pay % 63'lük oran ile Fırat ve % 17'lik oran ile Asi havzalarındadır. Sulanan alan miktarı 1985 yılında 650 bin hektardır²⁷⁴.

Suriye ile diğer komşu Ortadoğu ülkeleri arasında yer alan Yarmuk nehri sularının tahsisine ilişkin olarak Suriye ve Ürdün arasında 1955 yılında imzalanan anlaşma 1987'de revize edilmiştir. 1994'te Suriye ile Lübnan arasında Asi nehri sularının tahsisine ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre Lübnan'a 80 milyon m³/yıl su bırakılacak, Suriye'ye ise 335 milyon m³/yıl su verilecektir²⁷⁵.

İsrail'in 1967 savaşı ile Suriye'den işgal ettiği Golan Tepeleri ile başlayan sorunlar devletlerin güvenlik stratejinin yanında her iki devlet açısından da mühim su sorunlarını gündeme getirmiştir. İsrail, Filistin ve diğer Arap ülkeleriyle olan ilişkilerinde su kaynakları bakımından kıt olan bölgeleri terk etmeye yumuşak yaklaşırken; kendisi için hayati bir öneme sahip su kaynakları bakımından zengin Golan Tepeleri'nden geri çekilmeyi kabul etmemiştir. İsrail bu tutumundan dolayı Suriye ile karşı

²⁷² Sabri Cumhuriyet Oğuzay, Türkiye-Suriye İlişkilerinde Su ve Terör Sorunu, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 37.

²⁷³ Kodaman, a.g.e., s. 37 ; http://www.fao.org/nr/water/aquastat/countries_regions/syr/index.stm (15.12.2015).

²⁷⁴ Kodaman, a.g.e., s. 38.

²⁷⁵ Erciyes, a.g.e., s. 97.

karşıya gelmiş ve sahip olduğu askeri gücün etkisiyle Golan Tepeleri'ni elinde tutmuştur²⁷⁶.

Suriye'nin su potansiyeli kendine yetecek oranda değildir. İsrail Devleti'nin yaptığı gibi deniz suyundan temiz su elde etme teknolojisine de sahip bir ülke değildir. Bu nedenle Suriye daha çok yeraltı suları projeleri ile kendine yeni kaynaklar elde etmektedir. Bu yeraltı suları içme suyu ihtiyacını karşılıyor olsa da tarımda yeterli sulama yapabilecek kapasitede değildir. Suriye bu minvalde projeler üretmektedir. Suriye'nin en büyük endişesi ise GAP dâhilinde yapılmaya başlayan hidroelektrik ve sulama projelerinin devreye sokulmasıdır. Fırat'tan yararlanma oranının % 40 oranında düşeceği'dir. Türkiye, Suriye'nin bu görüşünün aksine kendi projelerini gerçekleştirmiş ve gerekli barajları inşa etmiştir²⁷⁷.

3.3.4. Türkiye-Suriye İlişkilerinde Su Stratejisi

Türkiye-Suriye ilişkileri üzerinde durulurken öncelikli olarak iki ülkenin birbirlerine karşı olan bakışları ve algıları üzerinde durulmalıdır. Türkiye ile Suriye'nin birbirlerini algılayış biçimlerine bakıldığında, Suriye'nin Türkiye'yi algılayışı; Suriye'ye dört yüzyıl egemen olan Türkler, Suriye'yi sömürmüşler ve Suriye'nin geri kalmasına sebep olmuşlardır. Türkiye, çeşitli politik oyunlarla bir Arap toprağı olan Hatay'ı ülkesine katmıştır. Ayrıca Türkiye, Suriye'nin düşmanı olan İsrail ile yakın siyasi, ekonomik ve askeri işbirliği içine girmektedir. Türkiye, kendini yüzyıllarca sömürmüş olan ABD ve Batı ile yakın işbirliği içine girmiştir. Türkiye, Suriye ile Irak arasındaki anlaşmazlıklarda hep Irak'tan yana tavır takınmıştır. Türkiye'nin Suriye'den kaynaklanan rahatsızlıkları ise şöyle sıralanabilmektedir; Suriye, geniş bir ifade ile Arap toplumu Birinci Dünya Savaşı'nda Türkleri arkadan vurmuştur. Suriye'nin, nüfusunun büyük bir kısmı Türk olan ve tarihten beridir bir Türk toprağı olan Hatay'da gözü vardır. Suriye'nin, soğuk savaş döneminde SSCB ile kurduğu yakın ilişki ve çevresini sarma korkusu ile Rusya ile yakın işbirliği Türkiye'yi çok rahatsız

²⁷⁶ Şehsuvaroğlu, a.g.e., s. 12-13.

²⁷⁷ Kodaman, a.g.e., s. 39.

etmiştir. Ayrıca Suriye'nin Kıbrıs ve Ege meselelerinde hep Yunanistan'ın yanında yer alması Türkiye'yi rahatsız etmiştir²⁷⁸.

Suriye, Anadolu, Ortadoğu ve Mısır gibi uygarlıklar arasında tarih boyunca bu bölgeye sahip olabilmek için sürekli mücadele alanı olmuştur. Bölgede bu mücadelelerin yaşanmasında bölgenin sahip olduğu su kaynakları, ticari durumu ve stratejik yapısı son derece etkili olmuştur. İlk çağlardan başlayan bu mücadele günümüz yüzyılına kadar süre gelmiştir. XIX. yüzyılda Suriye ve civarını mandasına alan Fransa, 1946 yılında Suriye'den çekilmesiyle birlikte günümüze kadar sürecek olan Türkiye-Suriye ilişkilerinde çeşitli çekişmeler ve sorunlar başlamıştır. Türkiye'nin Fırat nehri üzerine 1974 yılında Keban Barajı'nın yapımına başlaması ile su ihtiyacının yaklaşık % 40'nı Fırat üzerinden sağlayan Suriye bu konuda çekincelerini dile getirmiştir²⁷⁹. Türkiye'nin bu politikalarına Suriye, terör meselesinde aktif rol üstlenerek karşılık vermiştir. 1970'li yılların sonlarına doğru PKK terörünün Suriye'ye yerleşmesi, su konusuyla paralellik göstermektedir.

Türkiye'nin Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde 1970'li yıllardan itibaren baraj yapımına başlanması ile birlikte su sorunu ortaya çıkmayı başlamıştır²⁸⁰. Suriye ile su sorunu 1974 yılında Keban Barajının yapımı ile başlamış, asıl Keban ve Karakaya barajlarının faaliyete geçmesi ile su sorunu; iki ülke arasında önemli mesele haline gelmiştir. Su sorunu tek başına değerlendirilecek bir sorun olmaktan çok güvenlik ve strateji ile iç içe geçmiş girift bir yapı oluşturmaktadır. Türkiye'nin hem enerji üretimi hem de sulama yönünden büyük bir getirisi olacak olan GAP'ı başlatması ile buna paralel olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde PKK terör örgütü faaliyetlerini arttırmıştır. Bu durum Türkiye'nin milli güvenliğini tehdit etmektedir. 22 Temmuz 1992 yılında Atatürk Barajı'nın açılış törenleri sırasında Cizre'de PKK saldırısı gerçekleşmiştir²⁸¹. Terör örgütünün sınırdaş ülkelerden rahatlıkla giriş-çıkış yapması ve Türkiye'ye yönelik terör eylemlerini gerçekleştirmesi, güvenlik ve su sorunlarının paralellliğini göstermektedir. Suriye'nin bu paravan örgütleri

²⁷⁸ Serkan Gündoğdu, Türkiye-Suriye İlişkilerinde Su Sorunu ve Terörizme Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2011, s. 55.

²⁷⁹ Erciyes, a.g.e., s. 84-85.

²⁸⁰ Kodaman, a.g.e., s. 75.

²⁸¹ Aynı sayfa.

desteklemesi mali olarak fazla kayıp yaratmayacaktır. Bunun yanında asıl belirleyici olan unsur bu devleti direkt hedef olmaktan kurtarmasıdır.

3.3.5. Suriye-PKK İlişkisi ve Su Sorunu

Suriye yönetimi, Türkiye'nin Ortadoğu'da siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan zayıf düşürülmesi yönünde yürütülen faaliyetlere bu paravan terör örgütünü kullanarak siyasi menfaat sağlamaya çalışmış ve Fırat-Dicle nehirlerinin paylaşımı konusunda Türkiye'yi zor duruma sokarak isteklerini gerçekleştirme yoluna gitmiştir. Fırat ve Dicle nehirlerinin Türkiye sınırları içerisinde doğmasına rağmen bu suların uluslararası sular olduğunu ileri sürerek suyun kaynağında paylaşılması gerektiğini ileri süren Hafız Esad öncülüğünde Suriye yönetimi, Türkiye'nin aleyhine faaliyet gösteren tüm terör örgütlerine destek vermeye başlayarak içeriden ve dışarıdan Türkiye'yi zayıflatmayı ve hedeflerini gerçekleştirmeyi düşünmektedir²⁸².

Suriye yönetimi, 1970'li yıllardan bu yana Türkiye'ye karşı faaliyet gösteren yasadışı terör örgütlerinden ASALA örgütüne, 1980'li yıllardan itibaren de PKK'ya destek olmaya başlamıştır²⁸³. Nihai olarak Suriye'nin Türkiye üzerindeki emelleri sadece Fırat nehri sularının kullanımı olmayıp aynı zamanda tarihsel açıdan Türkiye'ye karşı hasmane tutum sergilemektedir. Hafız Esad yönetiminin özellikle 1970'li yıllardan itibaren terör örgütlerine destek vermesini şu başlıklar altında sınıflandırabilmektedir.

- 1939 yılında Türkiye'nin lehine çözümlenen Hatay meselesi; Suriye'nin Hatay'ı kendi toprağı olarak görerek geri almaya çalışması.
- Türkiye'nin İsrail ile olan yakın ilişkisi.
- Barış Suyu Projesi gibi benzer projelerin İsrail düşünülerek ileri sürülmesi fikri; Suriye'nin 1948'de İsrail'in kurulması ile başlayan savaş halinin devam etmesi. İsrail su sıkıntısı çeken bir ülke olarak bu projeler ile Türkiye-İsrail yakınlaşması, bu yakınlaşmaya bağlı farklı ittifakların da beraberinde oluşulma riskidir²⁸⁴.

²⁸² Erciyes, a.g.e., s. 88.

²⁸³ Balbay, a.g.e., s. 230.

²⁸⁴ Bozkurt, a.g.m., s. 234.

Hafız Esad yönetimi tarafından bu gerekçelere dayanılarak terör örgütüne verilen destek 1990 yılı itibari ile artıracaktır. Prof. Dr. Ümit Özdağ, Suriye'nin Türkiye'ye karşı yürüttüğü siyaseti üç stratejik hedefe dayandırmaktadır. Bunlar:

- Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını önleyerek, politik ve askeri bir güç olmasını engelleme.
- Diğer Suriye yurttaşları gibi ezilen Kürt kökenli Suriye yurttaşlarını istismar ederek, kendi Kürt sorununu dışarıya ihraç etme.
- Türkiye'ye karşı bölücü çeteyi kullanarak su kaynaklarımız üzerinde baskı oluşturmak ve bölgeye zenginlik getirecek olan GAP'ın gerçekleşmesini engelleme şeklindedir²⁸⁵.

Dönemin Türk yetkilileri, PKK'nın Suriye'deki faaliyetlerinden rahatsız olduğunu defalarca Suriye'ye iletmiştir. 1986 yılında Suriye Başbakanı'nın Ankara'ya ve daha sonra 1987 yılında Türkiye Başbakanı Turgut Özal'ın Suriye'ye yaptığı ziyaretler sonucu, su sorunun ele alındığı üst düzey görüşmeler gerçekleşmiştir. Bu ziyaret sırasında imzalanan ve Türkiye sınırından en az 500 m³/saniye de, su bırakacağını taahhüt eden "Ekonomik İşbirliği Protokolü" Fırat'a ilişkin ilk yapılan yasal düzenlemedir. Aynı gezi sırasında, Türkiye, PKK'nın Beka Vadisi'ndeki üstlerinin ve Suriye topraklarındaki faaliyetlerinin denetim altına almasını amaçlayan güvenlik protokolü de imzalanmıştır²⁸⁶. Protokol ile Suriye, PKK'nın kendi sınırları içerisinde faaliyet göstermeyeceğini taahhüt etse de örgüt bu kampları kullanmaya ve Türkiye üzerine faaliyetlerine devam etmiştir.

3.3.6. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı, 27 Ekim 1989 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ve 6 Kasım 1989 tarih ve 20334 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki 388 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuştur²⁸⁷.

²⁸⁵ Aynı sayfa.

²⁸⁶ Kodaman, a.g.e., s. 64.

²⁸⁷ <http://www.gap.gov.tr/gap-in-tarihcesi-sayfa-14.html> (16.12.2015).

Cumhuriyet tarihinin en büyük projeleri arasında yer alan GAP, ülkemizin güneydoğusunda yer alan Adıyaman, Batman, Şanlıurfa, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt ve Şırnak illerini kapsamaktadır²⁸⁸. Temel hedefi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde halkın gelir düzeyini ve hayat standardını yükselterek, bu bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak, kırsal alandaki verimliliği ve istihdam imkânlarını artırarak, sosyal istikrar, ekonomik büyüme gibi milli kalkınma hedeflerine katkıda bulunmaktır. GAP, çok sektörlü, entegre ve sürdürülebilir bir kalkınma anlayışı ile ele alınan bir bölgesel kalkınma projesidir. Proje alanı Fırat ve Dicle havzaları ile yukarı Mezopotamya ovalarında yer alan dokuz ili kapsamaktadır²⁸⁹.

Cumhuriyet tarihi içerisinde bölge üzerindeki projeler ve yapılmak istenilenlere bakıldığında GAP düşüncesinin ortaya çıkışı 1936'lı yıllara kadar dayanmaktadır. Atatürk döneminden itibaren başlatılan çalışmalar neticesinde başta Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde akım ölçme istasyonları kurulmaya başlanmıştır. 1962 yılında Fırat nehri üzerinde Keban Barajı'nın inşa edilmesiyle birlikte GAP'ın temelleri ortaya atılmıştır. Proje başlangıç aşamasında (1970) sulama ve elektrik enerjisi amaçlı tasarlanmış daha sonra (1980) sosyo-ekonomik bölgesel kalkınmaya yönelik bir projeye dönüştürülmüştür²⁹⁰.

GAP sulama, elektrik, enerji, tarım, kırsal ve kentsel altyapı, ormancılık, eğitim ve sağlık gibi alanları kapsamaktadır. Proje kapsamında 22 baraj, 19 hidroelektrik santralının inşası ve 1.7 milyon hektar alanın sulu tarıma kavuşturulması planlanmaktadır. Toplam maliyeti 32 milyar dolar olan projenin, enerji santrallerinin toplam kurulu gücü 7476 mw olup yılda 27 milyar kw/h enerji üretimi öngörülmektedir (Kodaman, 2007: 43). Ayrıca proje tamamlandığında yılda 52.9 milyar m³'ten fazla su akıtan Fırat ve Dicle nehirleri üzerine inşa edilen tesislerle Türkiye'nin toplam su potansiyelinin %29'u kontrol altına alınmış olacaktır²⁹¹.

Türkiye ile Suriye arasındaki sorunların en önemlisini "su" oluşturmaktadır. 1980'li yıllardan itibaren GAP'ın şekillenmeye başlaması ve barajlarda su tutulma-

²⁸⁸ M. Selim Akdoğan, **36. Paralel ve Ortadoğu**, Nübihar Yayınevi, İstanbul 1995, s. 53.

²⁸⁹ <http://www.gap.gov.tr/gap-nedir-sayfa-1.html> (16.12.2015).

²⁹⁰ Akdoğan, a.g.e., s. 55.

²⁹¹ <http://www.gap.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari-sayfa-22.html> (16.12.2015).

sıyla birlikte Suriye yönetimi Türkiye'ye karşı tutumunda PKK terör örgütüne desteğini arttırdı. Suriye açısından bakıldığında bu desteğin artmasındaki temel neden olarak GAP'ın amacının bölgedeki diğer ülkeleri kontrol etmek olduğunu ve Türkiye'nin Ortadoğu'nun liderliğine aday olduğunu düşünmeleridir²⁹².

Ortadoğu coğrafyasının iklimsel olarak kurak olması, her geçen gün nüfusun daha hızlı artması, buna bağlı olarak kısıtlı su kaynakları ve su arzının giderek azalmasından dolayı Ortadoğu'daki devletler arasında bu yüzden gerginlikler ve çatışmalar yaşanacak gibi gözükmektedir. Güvenliğini ve hayatını Nil'e bağlayan Mısır, Nil nehrine komşu ülkeler tarafından yapılacak her türlü müdahaleyi savaş nedeni olarak görmektedir. Keza aynı şekilde Suriye-İsrail arasında tampon bölge konumundaki Golan Tepeleri, her iki ülke açısından hem stratejik hem güvenlik hem de yaşamsal olarak su kaynaklarının varlığı açısından son derece önemlidir. İsrail yönetimi Golan Tepelerindeki Galila gölünün sularını azaltacak uygulamaları veya müdahaleleri savaş nedeni olarak görmektedir²⁹³.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin 73.000 km² yüz ölçümünün % 42'si ekili alan, % 33.3 otlak, % 20.5'i orman ve çalılıktır. Bölgenin ekilen alanları da, Türkiye'nin tarım alanlarının % 12'sini ve tarım nüfusunun % 18'ini barındırırken, tarımsal verimlilik anlamında % 8.7 katkı sağlamaktadır²⁹⁴.

GAP'ın tamamlanması için ön görülen tahmini miktar 30 milyar dolar olarak hesaplanmıştır. Projenin, planlanması, inşası, Türk mühendisler ve işçiler tarafından yapılmıştır. Yüksek bütçesinden dolayı projeyi yapmak için dış finansmanlara başvurulmuş ise de başta komşu ülkeler (Suriye ve Irak) olmak üzere istenilen parasal kaynakların oluşturulmasını engellemişlerdir. Ekonomik finansman sağlayabilecek resmi veya özel yabancı kurumlara baskılamalar olmuştur²⁹⁵.

Bölge açısından bakıldığında Türkiye'nin jeopolitik konumunun önemi ortaya çıkmaktadır. Türkiye ne zaman ekonomik hamleler yapmaya kalktığı takdirde bölgesel ve uluslararası güç dengeleri devreye girmektedir. İlişkiler her ne kadar Suriye

²⁹² Erciyes, a.g.e., s. 89.

²⁹³ Kodaman, a.g.e., s. 18-19.

²⁹⁴ Aynı eser, s. 42-43.

²⁹⁵ Kodaman, a.g.e., s. 43.

özelinde görünse de bu ülkede kurulan üs edenmiş PKK gibi örgütler süreç içinde batı ülkeleri tarafından, lojistik veya finansman yönünden destek görmüştür.

3.3.7. Suriye'nin İleri Sürdüğü Tezler

Suriye hükümeti tarafından Fırat ve Dicle akarsuları ile ilgili olarak ileri sürülen tezlere bakacak olursak bu suların sınıraşan su değil de uluslararası su olduğu ileri sürülmektedir. Bu bakış açısıyla; uluslararası su olduğu zaman “ortak kaynak” niteliği kazanacaktır²⁹⁶. Suriye'nin bu konuda paylaşımı şu şekilde önermektedir:

- Suriye, Fırat ve Dicle'nin antik çağlardan beri Suriye topraklarından geçtiğini ileri sürerek, bu konuda “kazanılmış haklar”ının olduğunu iddia etmektedir.
- Fırat ve Dicle'nin “uluslararası sular” olduğunu belirterek, Suriye'ye bu nehirlerin sularının matematiksel bir yöntemle kıyıdaş devletlerarasında paylaşılmasını istemektedir.
- Her kıyıdaş ülke, her nehir için taleplerini kendisi belirlemelidir. Her nehir için toplam potansiyel su arzı hesaplanmalıdır.
- Eğer toplam talep toplam arzdan fazla olmazsa, su belirlenen isteğe göre paylaşılmalıdır.
- Kıyıdaş ülkeler tarafından talep edilen su miktarının nehirlerin su potansiyelini aşması durumunda, fazla miktar her kıyıdaş ülkenin isteğinden azaltılmaktadır.
- Atatürk Barajı'nın dolumu sırasında, Türkiye Suriye'ye iyi niyetle yaklaşmamıştır ve Türkiye, Suriye'nin tarımsal ve enerji üretimine zarar vermiştir. Türkiye böyle oldu-bittilerle, suyu kullanarak politik baskı uygulamak niyetindedir.
- Suriye resmi yetkilerine göre, Türkiye “Barış Suyu Projesi” ve diğer satış su projeleriyle Ortadoğu'da lider bir konuma gelmek istemektedir. Ayrıca, Türkiye suyu kullanarak bölge ülkelerini hem ekonomik hem de politik olarak etki altına almak istemektedir.
- Suriye bu nehirlerle ilgili olarak nihai bir anlaşma yapılmasını istemektedir.

²⁹⁶ Aynı eser, s. 71-72.

- Aşağı kıyıdaş ülkeler olarak Irak ve Suriye'nin Fırat ve Dicle nehirleri konusundaki yaklaşımları benzerlik göstermektedir. Bu durum, her iki ülkenin de aşağı kıyıdaş olmalarının doğal bir sonucudur²⁹⁷.

Suriye yönetimi tarafından, su paylaşımına ilişkin ileri sürülen tezlerde Türkiye'nin, GAP adı altında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yapılan veya yapılmakta olan barajlar yolu ile Ortadoğu ülkelerini kontrol altına almak gibi stratejik bir plan içerisinde. Türkiye, böylece suyu ve suyollarının denetimini sağlayarak, bölge ülkeleri üzerinde hegomonig bir konum elde edecektir²⁹⁸.

Suriye yönetimince, Türkiye'nin ileri sürdüğü başta "Barış Suyu Projesi" olmak üzere diğer benzer projelerde siyasi olarak ortaya atılmış bu hegomonig durumunu güçlendirmek için yaptığı politik tutumdan başka bir şey değildir. Havza ülkeleri arasındaki "uluslararası gözlemciler" bulunmalı ve yapılacak paylaşımlar sonucunda bu paylaşım engelleyici hareketlerde bulunan ülke veya ülkelere BM söz konusu gözlemcilerin doğrultusunda yaptırımlar uygulamalıdır²⁹⁹. Diğer kıyıdaş ülke olan Irak da benzer tezler ileri sürmektedir. Türkiye'nin yapmış olduğu barajlar vasıtasıyla aşağı kıyıdaş ülkelerin aleyhine davranışlar da bulunduğunu söylemektedir. Irak'ın Fırat ve Dicle üzerinde tarihten gelen beri gelen hakları vardır. Türkiye yapmakta olduğu projeler ile Irak'ın sahip olduğu bu tarihi haklara aykırı hareket etmektedir. Irak da Suriye gibi Atatürk Barajı'nın dolumunda Türkiye'nin uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde davranmadığını ileri sürmektedir³⁰⁰. Dolayısı ile Türkiye, Suriye ve Suriye'nin haklarını gasp etmektedir.

3.3.8. Türkiye'nin İleri Sürdüğü Tezler

Türkiye, su konusunda Ortadoğu ülkelerine nazaran kendi ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir ülke konumundadır. Diğer taraftan sulamaya elverişli tarım alanları çok ve enerji sıkıntısı çeken bir ülke konumundadır. Türkiye, Fırat ve Dicle nehirlerini uluslararası bir su olarak değil de; sınıraşan su olarak kabul etmektedir. Bundan

²⁹⁷ Mehmet Şahin, "Türkiye'nin Su Sorunu", *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, (Ed. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin), Platin Yayınları, Ankara 2004, s. 105-106.

²⁹⁸ Erciyes, a.g.e., s. 89.

²⁹⁹ Tuğba Evrim Maden, "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Asi Nehri", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt 3, Sayı 31-32, Temmuz-Ağustos 2011, s.41-49.

³⁰⁰ Kodaman, a.g.e., s. 74.

dolayı Türkiye, Suriye'nin Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde kazanılmış haklar tezine karşı çıkmaktadır³⁰¹.

BM komisyonunca sınıraşan sular ile ilgili "Uluslararası Su Yolları Ulaşım Dışı Kullanımına İlişkin Hukuk Sözleşmesi" adı altında ortaya atılan sözleşme Türkiye tarafından aleyhine sonuçlar doğurduğu için imzalanmamıştır. Bu sözleşme daha çok Fırat ve Dicle nehirlerinin devam ettiği Suriye ve Irak gibi güney komşumuz olan ülkelerin lehine kararlar içermektedir³⁰². Türkiye'nin bu anlaşmadaki en önemli itirazı ise "uluslararası akarsu" kavramının belirsizliği konusudur. Uluslararası hukuka göre bazı akarsular iki ülke arasında sınır oluştururken, bazı akarsular ise bir ülkeden doğup başka bir ülkeye akmaktadır³⁰³.

Türkiye, Fırat ve Dicle Nehirlerinin birleşerek Şatt-ül Arap Nehri'ni meydana getirdiğini, bu nedenle bu su sorununun tek bir havza olarak ele alınması gerektiğini ifade etmektedir. Türkiye yukarı havza ülke konumuyla, doğal kaynaklarından biri olan su üzerinde mülkiyet hakkına sahip olmakla birlikte, uluslararası platformlarda bu kaynakların uygun değerinin, hakça ve akılcı kullanımından yana olduğunu açıklamaktadır³⁰⁴.

Türkiye, Fırat ve Dicle sularının paylaşımı konusunda pratikte de uygulanabilir olacak üç aşamalı bir plan sunmaktadır:

Birinci Aşama: Su kaynakları üzerinde envanter çalışmalarının yapılması öngörülmüştür. Üç ülkenin araştırma ekipleri (Irak, üçüncü ülke) Fırat-Dicle üzerinde seçilen meteoroloji istasyonlarında akarsuların; akım, buharlaşma, sıcaklık, yağış gibi etmenleri yıllık temelde ölçümünün yapılması. Ülkelere ait su tüketim miktarlarının çıkartılması, doğal akımların hesaplanması gibi çeşitli ölçüm ve tetkikleri içermektedir.

İkinci Aşama: Toprak kaynakları envanter çalışmalarının yapılmasından oluşmaktadır. Her ülkede yapılan toprak sınıflandırma ve drenaj kriterleri hakkında

³⁰¹ Erciyes, a.g.e., s. 87.

³⁰² Kodaman, a.g.e., s. 67.

³⁰³ Özhan Uluatam, **Damlaya Damlaya Ortadoğu'nun Su Sorunu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998, s. 166-167.

³⁰⁴ Gündoğdu, a.g.t., s. 143.

bilgi alışverişinde bulunma, mevcut olan ve planlama aşamasındaki tüm tarımsal projelerin toprak sınıflarının tespit ve kontrolü; bu projelerin çerçevesinde bitki örtüsünün değerlendirilmesi ve bütün bu projelerin sulama suyu ihtiyaçlarını hesaplamaktır.

Üçüncü Aşama: Su ve toprak kaynaklarının değerlendirilmesi, su kayıplarının en aza indirilmesi, Türkiye bu planlar ile ileri sürdüğü, Fırat ve Dicle akarsularının tek bir sınıraşan su olarak kabul ettirmek istemesidir³⁰⁵.

Karşılıklı farklı görüşlerin olması hasebiyle Türkiye'nin ileri sürmüş olduğu bu tezler Suriye'nin ve bölge ülkelerinin politik çıkarlarına ters düşmesinden dolayı bir türlü istenilen anlaşmalar yapılamamakta, dolayısıyla bu sorunlar silsilesi devam etmektedir ve ileriki yıllarda da devam edeceğe benzemektedir. Türkiye, sınıraşan sularla ilgili olarak çözümü suların paylaşımında değil, sulardan yararlanmanın ortak düzenlemesinde olduğunu ileri sürmektedir³⁰⁶.

3.3.9. Türkiye'nin Oluşturmak İstedığı Su Projeleri

3.3.9.1. Barış Suyu Projesi:

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Turgut Özal tarafından 1986 yılında 21 milyar dolarlık bir maliyeti olan ve kullanıcılara 0,87-1,07 dolar maliyetle taze su ulaştıracağı hesaplanmış bu proje, Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin kullanım fazlası sularının, biri Suriye, Ürdün üzerinden Mekke ve Cidde'ye, diğeri ise, yine aynı ülkeleri geçerek Kuveyt, Bahreyn, Katar ve Umman'a uzanacak iki boru hattı ile Ortadoğu'nun su sıkıntısı çeken bölgelerine ulaştırılmasını öngörmektedir³⁰⁷. Türkiye, bu "Barış Suyu Projesi" ile Suriye ve Irak tarafından kendisine yöneltilen su emperyalistti suçlamalarına ve Fırat ve Dicle nehirleri meselesinde Türkiye'ye karşı cephe oluşturan Arap dünyasına karşı cevap olarak ve bu konudaki iyi niyetini göstermek amacıyla Barış Suyu Projesini Ortadoğu devletlerine önermiştir.

Barış Suyu Projesi, Seyhan ve Ceyhan nehirlerinden başlayarak Ortadoğu'ya doğru 6000 kilometreyi bulan bir sutaşıma şebekesini öngörmektedir. Bu projenin

³⁰⁵ Kodaman, a.g.e., s. 68-70.

³⁰⁶ Erciyes, a.g.e., s. 88.

³⁰⁷ Kodaman, a.g.e., s. 45.

maliyeti o günün ekonomik şartlarında 20-21 milyar dolar olarak öngörülmüştür. Barış Suyu Projesi iki güzergâh üzerinden boru hatları ile taşınması taşınacaktır.

- **Batı Hattı**

Batı hattı olarak isimlendirilen ve günde 2.5 milyom m³ su taşınması planlanan bu hat 2700 kilometre uzunluğundadır. Güzergahı Seyhan ve Ceyhan nehirlerinden başlayarak Halep'ten Şam'a, Amman, Yanbu üzerinden Mekke'ye kadar uzanmaktadır. Kısaca Türkiye'den başlayarak Suriye ve Ürdün üzerinden Arabistan'ın batısına kadar uzanmaktadır. Bu hattaki suyun m³ maliyeti ise 0.84 dolar olarak hesaplanmıştır. Bu hattın yapım maliyeti ise 8 milyar dolar olarak hesaplanmıştır.

- **Doğu Hattı**

Doğu hattı ise yine Türkiye'den başlayarak Suriye üzerinden geçerek Körfez ülkeleri olan Kuveyt, Bahreyn, Katar ve Birleşik Arap Emirliklerine kadar uzanmaktadır. Bu hattın uzunluğu 3900 kilometre boyutunda olup toplam maliyeti 12 milyar dolardır. Bu boru hattı ile günlük 2.5 milyon m³ su taşınacak olup hattaki suyun m³ maliyeti 1.07 dolar olarak hesaplanmaktadır³⁰⁸.

Barış Suyu Projesine İsrail olumlu yaklaşmış; ancak Suriye, Suudi Arabistan başta olmak üzere diğer Ortadoğu ülkeleri karşı çıkmışlardır. Suriye başta olmak üzere, Ortadoğu ülkeleri Türkiye'nin bu su projesi ile hem İsrail'e su götürmeyi hem de Türkiye'nin bu yolla Ortadoğu ülkeleri üzerinde siyasi hâkimiyet kurma gibi benzer düşünceler içinde olduğunu ileri sürmüştür. Diğer bir olumsuz değerlendirme ise projenin sadece kentlere su getirmeyi öngörüyor olmasıdır. Dolayısıyla bu ülkeler için öncelik olarak tarım da sulama gereksinimi ve sanayi de olmak üzere iki önemli konuda gereksinimini karşılamamaktadır. Bu proje de siyasi tartışmalar çerçevesinde devam ettiği için uygulama safhasına geçilememiştir.

3.3.9.2. Manavgat Çayı Projesi

Manavgat Çayı Projesi, başta İsrail, Ürdün, Filistin ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti olmak üzere Ortadoğu ülkelerinin ve Akdeniz'deki adaların su ihtiyacını karşılamak ve barış sürecine katkı sağlamak üzere gündeme getirilmiştir. Manav-

³⁰⁸ Aynı eser, s. 45-46.

gat Çayı üzerinde DSİ tarafından 1984 ve 1987 yıllarında elektrik üretimi ve sulama amacı ile Oymapınar ve Manavgat Barajları inşa edilmiştir. İki baraj toplam 1840 GW güçle elektrik üretmekte ve 10.600 hektar alanın sulaması gerçekleştirilmektedir. Kullanım fazlası 180 milyon m³ su, yine DSİ tarafından yapılan taşıma birimleri ile deniz kıyısına aktarılacak ve isteyen ülkelere satılabilecektir. Günde 500.000 m³ suyun Manavgat Barajı'ndan alınarak satılabileceği ve bu miktarın yarısının içme suyu kalitesinde olacağı diğer yarısının da sulama suyu olarak değerlendirilebileceği belirtilmektedir³⁰⁹. Bu projenin fikir babalığını 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın yaptığı ve kamuoyunda "Manavgat Barış Suyu Projesi" olarak bilinen Manavgat Çayı Su Temini Projesi 3 Eylül 1991 yılında ihale edilmiştir. Bu projeye göre Manavgat Çayının suları tanklar ya da dev balonlar ile Ortadoğu ülkelerine nakledilecektir

İnşaatına 10 Nisan 1992'de başlanan proje 129 milyon dolara mal oldu. Tesisler 18 Aralık 1998'de 55. Hükümet'in Başbakanı Mesut Yılmaz ve dönemin Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit tarafından törenle açılmıştır. 13 yıl önce hizmete açılan projenin temel amacı, başta İsrail olmak üzere Ortadoğu ülkelerinin su ihtiyacını karşılamaktır. 250 bin m³ arıtılmış, 250 bin m³ ham su olmak üzere 500 bin m³ suyun pazarlanması öngörülen projede geçen 13 yılda bir adım atılamamıştır. Proje, İsrail, Ürdün ve Filistin'i öncelikli olarak ilgilendirmektedir³¹⁰. İsrail ile yapılan görüşmeler uzun yıllar devam etmiş ancak bu su projesi üzerinde anlaşma sağlanamadan taraflar arasındaki iş birliği 2006 yılı içerisinde olumsuz sonuçlanmıştır. Başta Suriye olmak üzere birçok Arap ülkesi de bu projeye, İsrail ile Türkiye arasında stratejik bir işbirliği ve dostluk geliştirebileceği endişesi ile karşı çıkmışlardır. Arap devletleri dışişleri bakanları için hazırlanan bir raporda bu işbirliği kapsamında Dicle ve Fırat Nehirleri'nin suyunun kasıtlı olarak azaltıldığı ve bu nehirlerden Suriye ve Irak'a daha fazla su bırakılması gerektiği öne sürülmüştür³¹¹.

Türkiye yapmış olduğu bu projelerle suyun da petrol gibi satılabilir bir meta olduğu öngörüsündedir. Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in tabiriyle;

³⁰⁹ Mustafa Yahya Yavuz, Cumhuriyet Döneminde Türkiye, Irak ve Suriye Arasındaki Sınırşan Suların Yönetimi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2009, 115-116.

³¹⁰ Kodaman, a.g.e., s. 47-48.

³¹¹ Yavuz, a.g.t., s. 116.

“petrol onlarınsa su bizimdir” stratejik bakış açısı ile ülkenin doğal kaynaklarına farklı bir bakış açısı getirilmiş, böylece Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerde Türkiye de kendi lehine bir kart kullanmayı yeğlemiştir. Buna mukabil Ortadoğu ülkeleri de Türkiye'nin ileri sürdüğü bu projelere temkinli yaklaşmışlardır. Bu ülkeleri tedirgin eden asıl unsur projenin her ne kadar iyi niyetli olsa da altında farklı amaçlar gütmesi endişesidir.

3.3.10. Bölgesel Sorun Olarak Fırat, Dicle ve Asi Nehirleri

3.3.10.1. Fırat Nehri

Erzurum yakınlarından doğan Karasu nehri ile Ağrı Dağı yöresinden doğan Murat ırmağının Elazığ'ın Keban ilçesi sınırlarında birleşmesiyle Fırat Nehri oluşmaktadır. Fırat Nehri, Asya'nın güneybatısındaki en uzun nehirdir. 3.000 kilometre olan Fırat Nehri'nin toplam uzunluğu, kimi kaynaklarda 2800–2935 kilometre olarak belirtilmektedir. Büyük ölçüde Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki karlarla beslenen Fırat'a, Keban Barajı'nın güneyinde Tohma ve Göksu Nehirleri katılmaktadır. Fırat Nehri, daha sonra, Siverek ilçesi yakınındaki Maktalan civarında Şanlıurfa topraklarına girerek Adıyaman ve Gaziantep il sınırını belirledikten sonra Türk sınırını terk ettiği noktaya kadar 1170 kilometre ülkemiz sınırları içerisinde kalmaktadır. Nehrin en önemli kolları Murat, Karasu, Tohma, Peri, Çaltı ve Munzur Çayları'dır. Fırat Nehri daha sonra, 710 kilometre yol kat edeceği Suriye'ye girerek 320 kilometre uzunluğundaki Habur Irmağı ile birleşmektedir. Daha sonra girdiği Irak'ta da 1060 kilometre yol almaktadır. Nasriye'de birkaç kanala bölünen Fırat'ın bir kısmı Hamar Gölü'ne katılırken diğer kısmı Irak'ta denize uzak olmayan bir noktada Dicle Nehri ile birleşerek Şattül-Arab'ı oluşturur ve Basra Körfezi'ne dökülmektedir³¹².

444.000 kilometre²'lik Fırat Nehir Havzası'nın % 28'i Türkiye'de, % 17'si Suriye'de, % 40'ı Irak'ta ve % 15'i Suudi Arabistan'da yer almaktadır³¹³. 1937–1993 yıllarını kapsayan ölçümlere göre, Fırat Nehri'nin ortalama yıllık su miktarı, sınırlarımızı terk ettiği noktada 31,6 milyar m³'tür. % 90'ı Türkiye'den kaynaklanan nehrin yıllık toplam su miktarı 35 milyar m³ kadardır. Kalan % 10'luk oranı Suriye'nin

³¹² Erciyes, a.g.e., s. 90-91.

³¹³ Kodaman, a.g.e., s. 32.

katkıları oluştururken Irak'ın katkısı yoktur. Suyun kullanımına yönelik isteklere bakılırsa katkıların aksine Irak, Fırat'ın % 65'ini (23 milyar m³), Suriye ise % 32'sini (11,5 milyar m³) kullanmak istemekte, Türkiye ise % 52'sini (18,42 milyar m³) kullanmayı planlamaktadır. Bu durumda üç ülkenin kullanmayı planladığı su miktarı, Fırat Nehri'nin toplam su miktarından 17,3 milyar m³ daha fazladır³¹⁴.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde GAP doğrultusunda Fırat Nehri çok önemli bir yer tutmaktadır. Bölge ekonomisinde tarım önemli bir sektör olup mevcut istihdamın % 70'ini karşılamaktadır. Bölge ekonomisine büyük faydalar sağlayan tarım ürünlerinin yetiştirilmesinde Fırat Nehri hayati önem taşımaktadır³¹⁵.

Fırat Nehri akımları, yıllardan yıllara ve mevsimden mevsime büyük değişimler göstermektedir. Fırat Nehri üzerinde, Suriye sınırı yakınlarındaki Birecik akım gözlem istasyonunun verilerine göre sınırda ortalama yıllık akım 31,6 milyar m³ ise de, 1937–1993 yılları arasında, Keban Barajı devreye girmeden önce, Suriye ve Irak'ı da etkileyen iki önemli kurak dönem yer almaktadır. Birinci kurak dönem 1958–1962 yıllarını kapsamaktadır. 1961 yılında sınırda yıllık akım uzun yıllar ortalamasının % 47'si olan 14,9 milyar m³'e kadar düşmüştür. İkinci kurak dönem ise, 1970–1975 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönemin en kurak yılı olan 1973'te de yıllık akım değeri uzun yıllar ortalamasının % 59'u olan 18,8 milyar m³'e kadar azalmıştır. Keban Barajı'nın tamamlanmasıyla birlikte Türkiye'de olduğu kadar Suriye ve Irak'ta kurak yılların etkisi azalmıştır³¹⁶.

3.3.10.2. Dicle Nehri

Dicle Nehri'nin ismi, Batı dillerinde “Tigris” olarak geçmektedir. Arapça Dijla, eski Farsça Tigra olarak adlandırılmıştır³¹⁷. Dicle Nehri, Türkiye'de doğup birçok kolları olan ve Irak topraklarına geçip orada Fırat Nehri ile birleşerek Basra Körfezi'ne dökülen bir nehirdir. Uzunluğu 1990 kilometre olan Dicle Nehri, Güneydoğu Toroslarda Maden Dağları kesiminde, Hazar Baba Dağı'nın güney tarafında, Yıldızhan Köyü yakınındaki bir kaynaktan doğmaktadır. Deniz seviyesinin yaklaşık

³¹⁴ Yavuz, a.g.t., s. 80.

³¹⁵ Erciyes, a.g.e., s. 92.

³¹⁶ Yavuz, a.g.t., s. 80.

³¹⁷ Aynı eser, s. 81.

2000 m üzerinde bir kaynaktan doğan Dicle Nehri'nin denizden yüksekliği, Ergani'de 1000, Diyarbakır'da 600, Cizre'de 350 ve Musul'da 210 metredir³¹⁸.

Dicle Nehri'ne ülkemiz sınırları içerisinde katılan suların en önemlileri, Dankıran Çayı, Yenice Suyu, Karasu, Kuruçay, Batman, Garzan ve Botan'dır. Dicle Nehri, Irak topraklarında Büyük ve Küçük Zap ile Diyala sularıyla birleşerek Tikrit ve Samarra arasında Mezopotamya ovasına inmekte, bundan sonra Bağdat yakınlarında Fırat'a 35 kilometre yaklaşmaktadır. Burada yine İran'dan gelen Piyale Nehri'nin katıldığı Dicle Nehri, Kurna yakınında Basra'nın 64 kilometre kuzeyinde Fırat Nehri ile birleşerek Şattül-Arap ismini almakta ve Basra Körfezi'ne dökülmektedir³¹⁹.

Dicle Nehir Havzası 111.655 kilometre²lik bir alanı kapsamaktadır. Bu alanın % 12'si Türkiye'de, % 0,2'si Suriye'de, % 34'ü İran'da ve kalan kısmı Irak'ta yer almaktadır (Kodaman, 2007: 34). Dicle Nehri'nin sularına kaynak oluşturan alanların % 21'i Türkiye'de, % 0,3'ü Suriye'de, % 31'i Irak'ta ve % 48' i İran'dadır. Dicle Nehri'nin yıllık su hacmine Türkiye'nin katkısı % 51, Irak'ın %39 ve İran'ın katkısı % 10 olmaktadır³²⁰. Dicle Nehri'nin Türkiye sınırlarını terk etmeden önce Cizre Akım Gözlem İstasyonu'nda Dicle Nehri'nin Türkiye sınırları içinde yıllık ortalama doğal akım miktarı 16,2 milyar m³ olarak hesaplanmıştır.

Fırat havzasında olduğu gibi, burada da Suriye ve Irak'ın öne sürdükleri tüketim istemleri, havzanın kendi ülkelerinde oluşturulan potansiyelinin çok üstündedir. Bununla beraber Irak bu nehrin % 92,5'ini (45 milyar m³), Suriye % 5,4'ünü (2,6 milyar m³) kullanmayı istemekte, Türkiye ise % 14,1'ini (6,87 milyar m³) kullanmayı planlamaktadır. Böylelikle üç ülkenin kullanmak istedikleri su miktarı Dicle Nehri'nin toplamından 5,8 milyar m³ daha fazla olmaktadır³²¹.

³¹⁸ Erciyes, a.g.e., s. 93-94.

³¹⁹ Yavuz, a.g.e., s. 81.

³²⁰ Gündoğdu, a.g.t., s. 98.

³²¹ Aynı eser, s. 98-99.

3.3.10.3. Asi Nehri

Orontes olarak da adlandırılan Asi Nehri, Lübnan sınırları içindeki Bekaa Vadisi'nde bulunan Labweh kaynaklarından³²² doğarak kuzeye doğru akarak, Suriye'nin Hama ve Humus kentlerinden geçmektedir. Hama yakınlarında ırmağa güçlü bir akarsu karışmakta ve batıda Sarul deresi ile birleşmektedir. Asi Nehri, Ensariye Dağları'nın doğusunda bataklık çukur bir bölge olan verimli el-Glab (Gab'da olabilir)'ı suladıktan sonra Türkiye topraklarına Hatay'da girmekte, batıya doğru kıvrılarak Antakya kentinden geçmekte ve Amanos Dağları'nın güneyinde Akdeniz'e dökülmektedir³²³. Nehrin kat ettiği mesafe Lübnan'da 40 km, Suriye'de 120 km, Türkiye'de ise 88 kilometre'dir. Veriler incelendiğinde nehrin uzunluğunun 571 kilometre, yıllık su hacminin ise yıllık 2470 milyon m³ olduğu ileri sürülmektedir. Yaz aylarında suyun debisi saniyede 3 m³ kadar düşmektedir. Türkiye bu kaynağın ancak % 2'sinden yani yılda 24 milyon m³'ünden yararlanabilmektedir³²⁴.

Asi Nehri, ülkemizin güneyinde yer alan diğer nehirlerin tam tersine bir akış yönünde akmaktadır. Ayrıca kaynağı Türkiye'de olmayıp, döküldüğü yer Türkiye'de olan tek nehir Asi Nehri'dir. Türkiye ile Suriye arasında Fırat-Dicle suları sorunu görüşülürken Hatay meselesi nedeniyle Asi nehri görüşülmemiştir. Türkiye, Asi Nehrinin kullanımında Suriye'nin % 90 bir paya sahip olduğunu belirtmiş, yapılacak olan projelerle bu oranın yükseleceği öngörülmüştür. Suriye'nin yoğun kullanımı nedeniyle Türkiye'ye ulaşan su miktarı saniyede 3 m³ yani yılda 94,6 milyon m³'tür ve bu miktar Türkiye Amik ovası sulamaları için yeterli olmadığı belirtilmektedir.

Asi nehri Suriye ve Lübnan'da sulama suyu ihtiyacı, su şebekelerine verilmesi ve elektrik üretimi olmak üzere çeşitli alanlarda kullanılmaktadır. Nehrin çevresinde kurulan sanayi oluşumları nehrin kirletilmesine yol açmakta Suriye hükümetinin aldığı önlemlere rağmen bu durum devam etmektedir.

³²² Maden, a.g.m., s. 41.

³²³ Erciyes, a.g.e., s. 96.

³²⁴ Alper Turhan, Türkiye Suriye İlişkilerinde Süreklilik: Çatışma-Yumuşama Dönemleri ve Arap Baharı Süreci, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2012, s. 34.

Asi nehri havzasında kalkınmaya yönelik projeler 1950 yılına dayanmaktadır³²⁵. İlk büyük proje olan Ghap vadisi projesini yapabilmek için Suriye Dünya bankasından kredi talebinde bulunmuştur. Asi Nehri üzerinde inşa edilen barajlarda Türkiye'nin Asi nehri üzerindeki hakları göz ardı edilmiştir. Suriye, Fırat-Dicle nehirleri konusunda göstermiş olduğu hassasiyeti ve uluslararası hukuk kurallarını, söz konusu Asi nehri olduğunda sessiz kalmaktadır. Suriye'nin bu iki yönlü tutarsız politikası su meselesi çözümünü sonuçsuz bırakmaktadır. Sınır aşan sular, geçmişten günümüze Türkiye ve Suriye ilişkileri içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur. Türkiye ve Suriye'nin kıyıdaş olduğu su kaynakları, Orta Doğu'nun denge değişimlerinden ve Türkiye-Suriye ilişkilerinden doğrudan ilgili bir konu olmuş ve ona göre de şekillenmiştir.

³²⁵ Maden, a.g.em., s. 42.

3.4. TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE TERÖR FAALİYETLERİNİN ROLÜ

3.4.1. Kavram Olarak Terörizm

Terör kavramının uluslararası alanda tanımlanması veya ortak bir tanım konusunda uzlaşma konusunda karşılaşılan zorlukların başında birbiriyle çatışma halinde olan devletlerin çıkarları gelmektedir. Günümüzde çokça kullanılan bir terim olmasına rağmen terörün ortak kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır. Konu ile ilgili birçok tanım yapılmış, ancak uluslararası arenada ortak bir kavram üzerinde mutabık kalınamamıştır. Bunun nedeni de bir tarafın terörist ilan ettiğini, diğer tarafın özgürlük savaşçısı olarak nitelemesidir³²⁶. Bu konuda böyle bir problemin yaşanmasının en büyük sebebi ise, meydana gelen bir olayın taraflarının olaya ve olayı meydana getiren kişilere bakış açısıdır³²⁷. Bu durum terörizmle mücadelenin önündeki en büyük engellerden biridir.

Terörizm kavramının tanımı yapılırken uluslararası kuruluşların ve güçlü devletlerin üzerinde mutabık kaldığı bir tanımın yapılması terörizme destek veren ülkelerin de işlerini zorlaştıracaktır. Herkesin üzerinde anlaşabildiği bir terörizm tanımı yapılmadan, terörizmin önlenmesi için alınacak tedbirlerin saptanması olanaksızdır. Bu nedenle terörizmin tanım sorununu çözmeden, kimin terörist olduğuna karar vermeden, terörizm sorununa çözüm bulmak zorlaşmaktadır³²⁸. Uluslararası hukuk açısından değerlendirdiğimizde terörizmin, insan haklarını ihlal eden ve temel hak ve özgürlüklere karşı gerçekleştirilen yasadışı bir eylem olduğu söylenebilmektedir³²⁹.

3.4.2. Terör ve Terörizm

Genel olarak aynı anlamda kullanılan bu iki kavram aslında içerisinde farklı manaları barındırmaktadır. Terör; Latince “bilinmeyen ve öngörülemeyen bir tehlike karşısında duyulan aşırı korku ve endişe, dehşet” anlamına gelen “terror” kelimesin-

³²⁶ Kılıç, a.g.t., s. 4.

³²⁷ Beyhan Gürbüz, Dini Motifli ve Uluslararası Bir Terör Örgütü Olarak El-Kaide, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s. 15.

³²⁸ Ünal Acar, **A'dan Z'ye Terörizm**, Kripto Basım Yay., Ankara 2012, s. 97.

³²⁹ Gürbüz, a.g.t., s. 15-16.

den türemiştir³³⁰. Bu doğrultuda bireylerin sebep olduğu ve toplumda endişe ve korkuya yol açan faaliyetlerin tümü terör kavramının karşılığını vermektedir. Terörizm ise bireylerin veya belli bir grubun, şahıs, kurum ya da doğrudan siyasi otoriteye karşı planlı-örgütlü şiddet eylemlerini kapsamaktadır. Terörizm kavramı ile ilgili çalışma yapan bazı araştırmacılar da bu konuyla ilgili kendi tanımlamalarını yapmışlardır. Yonah Alexander terörizmi “gerçek veya hayali hedefleri ele geçirmek üzere geniş bir korku iklimi oluşturmak amacı ile organize bir grubun şiddet kullanmasıdır”³³¹ diye tanımlamıştır. Yine ülkemizde bu konu ile ilgili çalışmaları olan araştırmacılarından Doğu Ergil ise “terörizm, saldırılan veya korkutulan sivil ve masum kurbanlar aracılığı ile hedeflenenden daha büyük bir kitleyi yıldırıp korkutarak yasadışı stratejik ve siyasal amaçlarını gerçekleştirmek için bir grubun veya devletin, bilinçli ve planlı bir biçimde şiddet kullanması veya şiddet kullanma tehdidinde bulunmasıdır”³³² demiştir.

Bir olayın terör ya da terörizm olarak nitelendirilmesi için temel kıstas amacın siyasi boyutunun olup olmamasıdır. Bireylerin sebep olduğu ve toplumda korkuya sebebiyet veren bir trafik kazası “trafik terörü” olarak nitelendiği gibi küçük çaplı bir kap kaç eylemi de terör faaliyeti olarak tanımlanabilmektedir.

3.4.3. Terörizmin Nedenleri

Terörizm, ulusal ve uluslararası platformda bir güvenlik sorunu olmasının ötesinde siyasi, iktisadi, sosyal, kültürel ve kişisel nedenlere dayanan bir şiddet aracıdır. Terörizmin nedenleri zaman ve mekâna göre değişiklik gösterebildiği gibi terör örgütünün ideolojik yapısı veya örgüt liderinin kişisel özelliklerine göre de farklılıklar gözlenebilmektedir³³³. Terörizm, ülke içerisindeki mevcut sorunların çözülmesi veya daha önce sorun olmamasına karşın özellikle dış güçlerin, etnik, ekonomik ve mezhepsel farklılıkları gündeme getirmesi sonucu belli şartların oluşması halinde

³³⁰ Acar, a.g.e., s. 110; Şenol Aydın, Türkiye’de Sosyal Politikalar ve Terör, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2002, s. 128.

³³¹ Yıldızhan Yayla, Terör Suçlarının Yargılanmasında Karşılaşılan Sorunlar ve İfade Özgürlüğü, Metis Yayınları, İstanbul 1996, s. 337.

³³² Doğu Ergil, “Terörizmin Mantığı ve Hedefi” *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 46, Ocak-Haziran, No:1-2, Erzurum 1991, s. 171.

³³³ Ahmet Hamdi Topal, Uluslararası Hukukta Devlet Destekli Terörizme Karşı Kuvvet Kullanma, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara 2004, s. 56.

ortaya çıkarmaktadır³³⁴. Bu açıdan terörizm bazen toplumda yaşanan sorunların nedeni olduğu gibi bazen de sıkıntıların sonucu olarak ortaya çıkabilmektedir.

Terörizmin yaygınlaşmasını kolaylaştıran birçok etken vardır. Bu etkenlerin başında siyasal istikrarsızlık, eğitim seviyesi, kültürel birikim, ekonomik nedenler ve medya etkisi gelmektedir.

3.4.3.1. Siyasal İstikrarsızlık

Terörizm kavramının uluslararası platformda kavramsal olarak tanımlanmasında karşılaşılan sorun, devletlerin yönetim anlayışlarının farklılığından ve kendi siyasal yönetim anlayışını karşı tarafa kabul ettirme düşüncesi üzerinde ortaya çıkan kavramsal sorunlardan biridir³³⁵. Bir ülkede güçlü bir siyasal yapının varlığı ekonomik, kültürel ve sosyal anlamda gelişmeyi sağladığı gibi, siyasal bir boşluk yaşandığı esnada meydana gelebilecek terör faaliyetlerinin de önünü kesmektedir. Siyasal yapının zayıf olduğu ve iktidar ile muhalefetin karşılıklı olarak birbirini yıpratıcı faaliyetlerde bulunduğu ülkelerde istikrardan bahsetmek mümkün olmayacaktır. Bu durum ülkenin genel durumunu etkileyeceği gibi oluşacak siyasal boşluk ve kaos ortamı terör faaliyetlerinin yaşanmasına ortam hazırlayacaktır.

3.4.3.2. Eğitim Seviyesi

Gelişmiş toplumlarda eğitim, üretimin de temel taşlarından biridir. Gelişmiş bir eğitim sistemine sahip ülkelerde özellikle yüksek öğrenim kurumlarında teknoloji üretimine yönelik yapılan çalışmalar toplumun eğitim seviyesini yükselttiği gibi, özellikle gençler için yeni istihdam alanları açılmasını da sağlamaktadır. Eğitime yapılan yatırımlar bilgi üretimini sağladığı gibi, genç nüfusunda ülke faydasına yapılan çalışmalara ortak olmasına yardımcı olmaktadır. Böyle bir durum topluma olan aidiyet duygularını da arttıracaktır. Dolayısıyla iyi bir eğitim almış bireyler üretimin bir parçası olarak ferdi olduğu topluma fayda sağlamak için mücadele etmekle birlikte terör faaliyetleri gibi gayri meşru hareketlerden de uzak duracaktır. Ancak iyi eği-

³³⁴ Acar, a.g.e., s.168.

³³⁵ Topal, a.g.t., s. 27.

tilmemiş ve topluma uyum sağlayamamış olması bireylerin terörün ağına daha kolay düşmektedir³³⁶.

3.4.3.3. Dini-Kültürel Birikim

İnsanların eğitim seviyelerinin yanında devletlerin ekonomik güçlerin terörü etkilediği gibi insanların dini farklılıkları ve kültürel birikimleri de terörü etkilemektedir. İnsanın yetiştiği toplum, dolayısıyla ait olduğu kültür, bireysel yönelimlerini ve karakterini oldukça etkilemektedir. Şiddetin yaygın olduğu ve normal karşılandığı çevrelerde yetişen bireylerde bu yönde bir eğilimin olması doğaldır. Kendi ülkemizden örnek verecek olursak, özellikle kırsal bölgelerde, düğün ve eğlencelerde silah kullanılması, erkek çocuğa silah hediye edilmesi, kadına yönelik şiddetin ve töre cinayetlerinin normal karşılanması ve özellikle aile içi eğitimde dayanın gerekliliğine inanılması gibi etkenler doğal olarak bireyin şiddet eğilimini artırıcı etkenlerdir³³⁷.

Bu tarz şiddet olaylarının sıkça yaşandığı ortamlarda yetişen bireyler ilerleyen dönemlerde bu şiddet eğilimlerini tatmin edici terör faaliyetlerinin içerisine kolayca katılabilmektedir.

3.4.3.4. Ekonomik Sebepler

Ekonomik ve toplumsal geri kalmışlık teröre alt yapı oluşturan önemli bir etken olmuştur³³⁸. Konuyla ilgili yapılan araştırmalar terörizmin yaygınlaşması konusunda ekonomik anlamda yaşanan olumsuzlukların rolünün büyük olduğunu gözler önüne sermektedir. Toplumun ekonomik anlamdaki refah seviyesi halkın psikolojik durumunu da doğrudan ilgilendirmektedir. Kişi başına düşen ulusal gelirin yüksekliği veya düşüklüğü kişilerin şiddet eylemlerine katılım oranını etkilemektedir³³⁹. Güçlü bir ekonomiye sahip olan ülkelerde halkın devlete olan bağlılığı artacağı gibi, tam tersi bir durumda ise bunun sorumlusu olarak iktidarı hedef alan bir takım şiddet ve terör faaliyetlerinin içerisinde kolayca bulunabilirler. Ekonomik ve sosyal olarak sömürülmüş ya da geri kalmış ülkelerde yoksulluğun terörü körüklediği ve hayatla-

³³⁶ Türkiye Boralar Birliği, **Türkiye ve Terörizm (Rapor)**, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 107, Akara 2006, s. 157.

³³⁷ Topal, a.g.t., s. 56-57.

³³⁸ Acar, a.g.e., s. 185.

³³⁹ Keleş-Ünsal, "Kent ve Siyasal Şiddet", A.Ü. *Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları*, Ankara 1982, s. 124.

rından memnun olmayan insanların terör örgütlerine katılması ve bu yoksul insanların terör örgütlerce kolaylıkla kullanılması aşîkârdır³⁴⁰.

3.4.3.5. Medya Etkisi

Terör faaliyetlerinin yaygınlaşmasında ve terörist grupların taraftar bulmasında en etkili araç, medya dediğimiz özellikle yazılı ve görsel basın yayın organlarıdır. Terörist eylemlerin amacı fiziksel zararın yanı sıra, toplum üzerinde korku ve endişe duygularını arttırarak psikolojik bir baskı oluşturmaktır. Bu baskı terörist yapılanmanın maddi anlamda kaynak bulmasını kolaylaştıracağı gibi, şiddet yanlısı bireylerin bu gücün bir parçası olma isteklerini de arttıracığı için taraftar bulmasına yardımcı olacaktır. Bu doğrultuda bazen terörist oluşumlar kendi medya organlarını bile kurmaya başlamış ve bu organları birer propaganda aracı olarak kullanmaktan çekinmemişlerdir. Bu grupların propagandasını sadece kendi organları değil ayrıca, bilinçli ya da bilinçsiz olarak diğer ulusal ve uluslararası medya kuruluşları da yapmaktadır. Bu durumun düzeltilmesi için, gerçekleştirilen terör olaylarının medyaya yansımaları minimum düzeyde olmalıdır. Aksi takdirde yapılan yoğun haberler toplum içerisinde şiddete meyilli, ekonomik ve sosyal açıdan sıkıntılı bireylerin bu gruplara ilgi duymasını hatta bu oluşumlara katılmasına ön ayak olacaktır.

3.4.4. Terörizmin Amaçları

Terör faaliyetlerini birden fazla nedene bağlamak mümkün olduğu gibi terörist metotlara başvuranların amaçları ve yapıları ideolojilerine göre farklılık arz etmektedir. Ancak en belirgin özelliği şiddet unsurunu kullanarak toplumda korku, panik ve endişe duygularını yaygınlaştırıp hedefi doğrultusunda ilerlemektir. Diğer bir anlamda terör belirlenen hedeflere ulaşmak için bir korku iklimi yaratmak, toplumda ve kişilerde korku, panik ve ümitsizlik duygusu yaratarak devlete olan güveni ortadan kaldırmak, sosyal bütünlüğü bozmak ve bu yolla toplumsal düzeni bozarak istediği hedeflere ulaşmaktır³⁴¹.

Terörün örgütleri, ideolojileri doğrultusunda veya tamamen maddi çıkarlar dâhilinde çeşitli amaçlara hizmet etmektedirler. Bu doğrultuda devlet otoritesine

³⁴⁰ Topal, a.g.t., s. 57.

³⁴¹ Abdülkadir Baharççek, "Etnik Terör ve Etnik Terörle Mücadele Sorunu" *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10 Sayı: 1, Elazığ 2000, s. 13.

başkaldırıp kendi oluşturdukları ya da benimsedikleri sistemi getirme amacıyla ola- bildiği gibi, tamamen ekonomik menfaatler karşılığında bir devletin ya da şahsın taşeronluğunu da yapabilmektedir. Genel anlamda terörizm, bir örgütün içinde bu- lunduğu ortamda beğenmediği, eksik gördüğü, değişmesini istediği ya da başka bir güç tarafından değiştirilmesinin talimatını aldığı, durum, sistem ve anlayışın yeniden ve kendi çıkarları doğrultusunda dizayn edilmesini amaçlamaktadır³⁴².

3.4.5. Uluslararası Terörizm

Tarihin ilk dönemlerinden itibaren insanlar ve toplumlar arasında mücadele ve rekabet yoluyla birbirlerine karşı üstünlük kurma çabaları görülmüştür. Özellikle mesafe bakımından birbirlerine yakın toplumlar arasında kültürel, ekonomik ve aske- ri açıdan sürekli bir rekabet durumu söz konusudur. Günümüze gelindiğinde ise, tek- nolojik gelişmelerin ve toplumlar arası etkileşimin zirve noktasına ulaşmasıyla, reka- bet başka bir boyut kazanmıştır. Bugünün dünyasında, özellikle güçlü devletlerin çıkarları doğrultusunda, kendi sınırlarından binlerce kilometre uzaklıktaki bölgelere bile müdahale çabasına giriştikleri görülmektedir. Bu müdahaleler bazen kendisine tehdit olarak gördüğü bölgelere yapılırken, bazı zamanlarda ise tamamen maddi çı- karlar ön planda tutularak gerçekleştirilmiştir. Günümüzde bazı devletlerin ekonomik veya politik çıkarları gereği, bazı devletlerin ise, uluslararası alanda kendi milli poli- tikaları ile çatışan diğer devletlere karşı dolaylı yıpratma ve dayatma yöntemi olarak terörizmi bir maşa olarak kullanmaları ve desteklemeleri sonucu terörizmin boyutları genişlemiş ve uluslararası bir nitelik kazanmıştır³⁴³. Devletler askeri ya da diplomatik yoldan çözemedikleri meseleleri terörizm aracılığı ile çözümlenerek adeta bir dış politika aracı olarak kullanmışlardır. Uluslararası terörizm de denilen sınır aşan terörizm, terör örgütleri amaçlarını dünya kamuoyuna duyurmak için seçtikleri ülkelerde ger- çekleştirdikleri şiddet eylemleridir. Bu tür eylemlerde bütün ülkeler terör örgütünün hedefi konumundadır³⁴⁴. Devlet ve terörün uluslararası arenada yan yana gelmesi ve dolayısıyla “uluslararası terörizm” kavramının ortaya çıkışı da bu şekilde olmuştur.

³⁴² Topal, a.g.t., s. 61.

³⁴³ Tuğçe Gençtürk, “Terör Kavramı ve Uluslararası Terörizme Farklı Yaklaşımlar”, *Başkent Üniver- sitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Ankara 2012, s. 6.

³⁴⁴ B. Zakir Avşar, *Kitle İletişim Araçları ve Terör*, Kamer Yayınları, İstanbul 1992, s. 30.

Günümüz koşullarında terör örgütleri yerel olmaktan çok bölgesel ve küresel olarak varlıklarını sürdürmektedirler. İspanya’da varlık gösteren ETA³⁴⁵ İspanya ve Fransa sınırları içerisinde yaşayan Bask kökenli topluluğa ait bağımsız bir devlet kurma amacı ile uzun yıllar kanlı eylemler gerçekleştirmiştir³⁴⁶. Kuzey İrlanda’yı İngiltere’nin egemenliğinden kurtarmak ve bağımsızlığını savunmak için mücadele veren IRA³⁴⁷ İngilizlere karşı otuz yılı aşkın silahlı mücadele vermiş ve birçok kanlı eylemde bulunmuştur. İran’da ve Irak’ta faaliyet gösteren PJAK³⁴⁸ Kürt milliyetçisi silahlı bir örgüt olarak askeri ve sivil hedeflere saldırılar düzenlemiştir. Suriye’nin kuzeyinde PYD adıyla Türkiye’deki PKK’nın bir uzantısı şeklinde silahlı terör örgütü yer almaktadır. Bu örgüt 2003 yılında Suriyeli Kürtler tarafından kurulmuş siyasi bir parti olmakla birlikte örgütün silahlı gücünü de teşkil etmektedir³⁴⁹.

Terör örgütleri uluslararası arenada, hiçbir destek almadan tek başlarına etkin bir varlık gösteremeyeceğinden gerek fikriyat gerekse lojistik destek bakımından sınır dışı örgütlenmelere yönelmiş ve bir nevi himayesine girebilecekleri devletler ile dirsek temasına girmişlerdir. Diğer taraftan amaçlarına daha az riskli yoldan ulaşmak isteyen bazı devletlerin doğrudan ya da dolaylı olarak terör örgütlerini kullandıkları bilinmektedir³⁵⁰. Karşılıklı çıkar ilişkisi içerisinde bu iki yapı uluslararası alanda işbirliği içerisinde bazı eylemlerin müsebbibi olmuşlardır.

Devletler kendi çıkarları doğrultusunda zaman zaman, derin devlet denilen istihbarat kanalıyla bazen de taşeron örgütler vasıtasıyla terör faaliyetlerini desteklemişlerdir. Uluslararası teröre destek veren ülkeler çoğu zaman dış siyasetlerini belirlerken stratejik yönden önemli merkezleri kontrol altında tutmak amacıyla, o bölgedeki mevcut bir örgütle iş birliği içerisine girmiş ya da kendi yeni bir terörist oluşum meydana getirmiştir.

³⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Rıza Halil Kınalı, Terörizmin Dil Politikası: ETA Örneği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Ankara 2015.; Caner Akkaya, “Doğuştan Günümüze ETA Terör Örgütü”, Akademik Perspektif <http://akademikperspektif.com/2014/11/11/dogusundan-gunumuze-eta-terror-orgutu/>

³⁴⁶ <http://akademikperspektif.com/2014/11/11/dogusundan-gunumuze-eta-terror-orgutu/> (30.12.2015).

³⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ergün Deligöz, IRA Terör Örgütünün Dil Politikası, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2015.

³⁴⁸ PJAK için ayrıca bakınız: http://dispolitikaforumu.com/wp-content/uploads/2013/05/Turkiye-ABD-Iran-ucgeni_1.pdf

³⁴⁹ Bozkurt, a.g.m., s. 322.

³⁵⁰ Acar, a.g.e. s. 124.

Ülkemizde faaliyet gösteren terör örgütlerinin de birçoğu yurt dışında teşkilatlanmalara girişmiş tıpkı bir siyasi parti gibi temsilcilikler açmış ya da direkt olarak yurt dışında kurulmuştur. Başka bir devletin siyasi, ekonomik ve askeri desteğini almadan, bir ülke içerisinde varlığını sürdürmeyeceğini bilen terör örgütleri, kendilerine bir hami bulabilmek için destek aramışlardır. Örneğin A. Öcalan'ın Papa'nın desteğini almak amacıyla Papa'ya yazdığı ve 23 Kasım 1988 tarihli La Republica'da (İtalya'nın yüksek tirajlı gazetelerinden) yayınlanan mektubunda "... Aziz Peder, Hıristiyanlığa çok yakınım. Sizin şahsınıza ve dininize duyduğum saygı benim savaşımın ve düşüncelerimin merkezindedir.." diyerek Vatikan'ın desteğini almak arayışındadır³⁵¹. Görüldüğü üzere terörizm yanlısı her örgüt, kendisini askeri, lojistik ve manevi anlamda destekleyecek bir hami bulmak amacıyla.

Uluslararası terörizm ile mücadelede yetersiz kalınmasının en büyük nedeni, bazı devletlerin bizzat işlerini yaptırdığı örgütlenmeleri "terör örgütü" kapsamında değerlendirmemesi ve buna yönelik mücadelede tepkisiz kalmasıdır. Diğer bir deyişle, terörizm faaliyetleri ile gerçek anlamda mücadele edebilmenin yolu, bu konun üzerine samimiyetle gidilmesinden geçmektedir. Aslında terörün sona erdirilmesi konusunda tam bir başarı elde edilememesinin nedenlerinden birisi de, ortak bir terör eylemi tanımının yapılamamış olmasıdır ve bu durum, ülkelerin bu konuda çıkarlarını gözetmeye devam ettikleri sürece değişmeyecektir. Uluslararası terörün son bulması, meselenin bütün paydaşları tarafından samimi bir şekilde değerlendirilip ortak tavır alınması ve teröre destek veren tüm ülkelerle, diplomatik, ekonomik hatta askeri anlamda sert ve caydırıcı mücadeleye girişmekle olacaktır.

3.4.6. Türkiye'de Yaşanan Terör faaliyetlerinin Sebepleri

3.4.6.1. Türkiye'nin Jeopolitik Konumu

Türkiye'nin stratejik konumu, Osmanlı Devleti gibi yoğun bir kültür ve tarihin mirasçısı olması, dinler tarihi açısından ehemmiyeti ve yine jeopolitik ve jeostratejik anlamda özgün bir coğrafyada bulunması dolayısıyla tarihin her döneminde cazibe merkezi olmuştur. Bu durum her ne kadar Türkiye'nin diplomatik ve ekonomik yönden değerini arttırmış olsa da, aynı zamanda tehlikeli gözlerin de bu

³⁵¹ Acar, a.g.e., s. 124.

tarafa doğru kaymasına neden olmuştur. Türkiye'nin yerleşim alanını oluşturan ve bugün Anadolu diye tabir ettiğimiz topraklar geçmişte büyük askeri mücadelelere ve savaflara tanıklık etmiştir. Yaşanan istila, yağma ve saldırılar neticesinde tabir yerinde ise birçok kez yıkılıp yeniden inşa edilmiştir. Böylesine cazibe merkezi olmuş bir coğrafyanın üzerine planlar yapılması ve özellikle bölgesel hamlelerin, bu ülkenin duruşuna göre belirlenmesi de kaçınılmaz olmuştur.

Türkiye, bulunduğu coğrafi bölgede dünyadaki güç merkezlerinin arasındaki dengeyi etkileyecek şekilde, sürekli ve çok yönlü çıkar ve güç çatışmalarının yaşandığı, kritik bir coğrafi konuma sahiptir. Bu konumu ile Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının kesiştiği bir düğüm noktası, bir köprü durumundadır. Türkiye, fiziki ve beşeri anlamda üretme ve gelişme anlamında büyük bir potansiyele sahip olduğu gibi, bu durumun bir sonucu olarak zaman zaman uluslararası alanda tehlikeli oyunların oynandığı bir satranç tahtasına da dönüşebilmektedir. Bu durumla ilgili olarak, Ahmet Davutoğlu 2001 yılında yayınladığı “Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu” isimli kitabında; kalıcı ve kapsamlı bir stratejik yaklaşımın geçmiş-konjonktür-gelecek bağlantısını kurabilen bir tarihi derinlik ile iç-bölgesel-uluslararası parametreler arasında sağlıklı bir geçişkenlik kurabilen coğrafi derinlik analizlerine dayanması gerektiğini vurgulamaktadır. Davutoğlu, bir ülkenin stratejik derinliğinin jeopolitik, jeokültürel ve jeoekonomik unsurların kesişim alanı içinde anlamlılık kazandığını söylemektedir. Türkiye'nin tarih, coğrafya, nüfus ve kültür gibi sabit veriler açısından total güç kapasitesini reel güce dönüştürebilecek köklü bir altyapıya sahip olduğunu, ancak stratejik anlamda büyük avantajlar sağlayan bu durumun aynı zamanda ciddi riskleri de bünyesinde barındırdığını belirtmektedir³⁵². Bu tespitten de anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin bulunduğu coğrafya, içerisinde birçok avantajı bulundurmakla beraber, iyi bir güvenlik stratejisi ve aynı zamanda sağlam bir kalkınma planlaması yapılmadığı takdirde kendisini tehlikenin tam ortasında bulacaktır.

Türkiye'nin konumu dolayısıyla elde ettiği avantajları, güçlü ekonomi, sağlam diplomasi ve güçlü ordu gibi, stratejik gerekliliklerle desteklemesi zorunluluğu

³⁵² Atilla Sandıklı, “Teoriler Işığında Türk-Yunan İlişkilerinde Ege Sorunu”, *Bilgesam Yayınları*, İstanbul 2011, s. 17.

bulunmaktadır. Türkiye doğu- batı, kuzey-güney arasında sadece jeolojik anlamda değil ticari ve kültürel manada da bir köprü vazifesi görmektedir. Öyle ki yakın zamanda özellikle Rusya ve Türk Cumhuriyetleri kanalıyla Avrupa'ya taşınan doğalgaz için en uygun yol Türkiye olmuştur. Yine Irak petrolünün, dış dünyaya açılması en kolay şekilde Türkiye üzerinden gerçekleşmektedir. Bu durum elbette ki Türkiye açısından sadece bir sevkiyat gelirinden ibaret değildir. Özellikle yakın tarihte Rusya ve Irak ile imzalanan ekonomik işbirliği protokolleriyle, enerji alımı ile ilgili meselelerde büyük imtiyazlar elde edilmiştir. Türkiye bu avantajlarının yanında turistik faaliyetler açısından da oldukça ayrıcalıklı iklim şartlarına sahiptir. Ülkemizin üç tarafının denizlerle çevrili olması ve yıl içinde güneşli gün sayısının fazla olması nedeniyle turistik faaliyetlerin de uzun ve yoğun yapıldığı merkezlerden biri konumundadır. Yine iklim şartlarına bağlı olarak, tarım çeşitliliğinin fazlalığı ve nerdeyse her mevsimde farklı bir ürün hasadının yapıldığı bu coğrafya, tarımsal ekonomi açısından da önemli bir bölgedir. Türkiye yeraltı kaynakları bakımından da zengin bir bölgedir. Özellikle geleceğin madeni olarak adlandırılan Bor minerallerinin dünyadaki toplam rezervinin % 72'si Türkiye'de bulunmaktadır³⁵³.

Ülkemizin jeopolitik önemi sadece ekonomik nedenlerle açıklanamaz. Tarihin akışı içerisinde üç büyük dinin temsilcilerine ev sahipliği etmesi dolayısıyla da uluslararası alanda önemli bir yere sahiptir. Türkiye dini turizm potansiyeli bakımından dünya çapında önemli merkezlerdendir. Ülkemizde yılın belli dönemlerinde dini temelli karnavallar ve çeşitli ayinler gerçekleştirilmektedir. Bu etkinlikler çerçevesinde Türkiye, inanç turizminin yoğun yaşandığı bir coğrafyadır.

Türkiye, bulunduğu konum itibari ile güvenlik ve askeri stratejiler açısından da kritik bir bölgedir. Rusya ile önemli bir deniz sınırimızın olması ve Rusya'nın özellikle Afrika ve Ortadoğu'ya yönelik askeri girişimlerinin yanı sıra deniz ticaretinin de büyük bölümünün boğazlar aracılığı ile yapılıyor olması ve olası bir askeri müdahale halinde özellikle Akdeniz'de başarının sağlanmasının boğazlara bağlı olması, Rusya açısından Türkiye'yi son derece önemli kılmaktadır. Türkiye dünyanın en büyük petrol rezervlerinin bulunduğu Ortadoğu'ya ve stratejik açıdan önemli

³⁵³ Ayrıntılı olarak bkz. Suat İlhan, Türklerin Jeopolitiği.

maddelere sahip olan Orta Asya'ya olan yakınlığı nedeniyle uluslararası güç dengeleri açısından kritik öneme sahiptir.

Türkiye, askeri üs kurmak için de son derece önemli bir coğrafyadır. Sadece sınırı olan devletler için değil, dünyada söz sahibi olmak isteyen her devlet için stratejik öneme sahip olan Ortadoğu'nun batıya açılan penceresi konumundaki Türkiye, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin bu coğrafyadaki en güvenilir askeri üssü durumundadır. Amerika Birleşik Devletleri özellikle Irak'a karşı düzenlediği askeri müdahale esnasında Adana'da bulunan İncirlik Üssünü etkin bir şekilde kullanmıştır. Ayrıca Kafkaslara komşu durumunda olan ülkemiz aynı zamanda Kıbrıs Adası'na olan yakınlığı nedeniyle de, askeri strateji açısından kritik bir öneme sahiptir.

Bütün bu nedenlerden ötürü Türkiye, bulunduğu konum açısından uluslararası alanda son derece kıymetli olması ile birlikte, karşılaşacağı tehlikelere karşıda sürekli hazırlıklı olmalıdır.

3.4.6.2. Devletlerin Tarihi Geçmişinden Kaynaklanan Sebepler

Türkiye'nin bölgede çektiği sıkıntıları ve özellikle güvenlik anlamında karşılaştığı tehlikeleri geçmişten bağımsız bir şekilde değerlendirmemiz doğru olmayacaktır. Öyle ki tarihin akışı içerisinde çeşitli nedenlerden ötürü mücadele içerisine girilen devletlerle yaşanan sıkıntıların bir kısmı günümüze kadar taşınmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin ve Selçuklu Devletleri'nin tarihi ve kültürel mirasını taşıyan Türkiye'nin, daha önce imparatorluk bünyesinde olup tarihi süreç içerisinde bağımsızlığını ilan eden Ortadoğu halkları üzerinde bir takım tasarruflarının olması ya da oradaki insanların Türkiye'ye olan gönül bağları, bölgede rüştünü ispat edip etkin bir konuma gelmek isteyen devletleri sürekli rahatsız etmiştir. Türkiye ile geçmişte yaşadığı sorunlar nedeniyle, ulusal güvenliğimizi tehdit edebilecek bazı ülkelere ayrıca değinmekte, meselenin tam olarak anlaşılması noktasında fayda olacaktır.

3.4.6.2.1. İran

İran ile geçmişte, Özellikle mezhepsel anlamda yapılan mücadeleler neticesinde günümüze kadar taşınan, İslam dünyasının liderliğinin kimin elinde olduğu tartışması noktasında açık bir şekilde olmasa da gizliden gizliye bir mücadele söz

konusudur. XVI. yüzyılın ilk yıllarında Şah İsmail ve Safeviler'in Anadolu'da Şiilik propagandası yapmaları ve bu topraklara göz koymaları ile başlayan Türk-İran mücadeleleri yaklaşık 4 yüzyıl sürmüş ve büyük savaşlara sahne olmuştur³⁵⁴. Aynı dinin mensubu olmalarına rağmen, mezhep farklılığı dolayısıyla yaşanan derin mücadelelerde on binlerce insan hayatını kaybetmiş ve iki millet maddi ve manevi büyük kayıplar yaşamışlardır. Her iki taraf zaman zaman birbirlerine karşı galip gelmişlerse de, bu mücadelenin tam anlamıyla bir kazananı olduğunu söylemek çok güç olacaktır. 4 asır gibi uzun bir müddet yaşanan mücadelelerin ardından 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması ve devamında 1746'daki ve Karden Antlaşması ve 1823 yılında imzalanan Erzurum Antlaşmaları ile bugünkü sınır ve egemenlik şartlarında mutabakata varılmıştır. İmzalanan bu antlaşmalar kâğıt üzerinde bir takım sıkıntıların üstünü örtmüş olsa da, zihinlerdeki mücadele günümüze kadar devam etmiştir³⁵⁵.

İran'ın Türkiye'den toprak ve su gibi talepleri olmakla birlikte, Kuzey İran'da yaşayan Azeri Türklerinin varlığı, hakları ve özgürlükleri konusunda iki ülke arasında sorunlar söz konusudur³⁵⁶.

İran ile geçmişte yaşanan bu mücadelelerle doğru orantılı olarak, günümüzde özellikle uluslararası diplomaside iki ülkenin dış işleri yetkilileri arasında zaman zaman tansiyon yükselmekte bazen de her iki tarafın çıkarları doğrultusunda aynı tarafta görüş bildirmektedir. İran, topraklarında bulunan ve PKK'nın uzantısı olan PJAK'ın faaliyetlerini, kendi egemenliklerini de tehdit etmesi nedeniyle genel olarak önlemeye çalışan İran yönetimi, Türkiye ile siyasi anlamda ters düştüğü zamanlarda, bu örgütü desteklemese bile, onları durdurma noktasında ağır davranmışlardır. İki ülke arasında geçmişten gelen sıkıntıların bugünkü diplomatik ilişkileri şekillendiren temel unsurlardan biri olduğu dikkate alındığı takdirde, ilişkilerdeki gerginliğin sebebi de daha net bir şekilde anlaşılacaktır³⁵⁷.

İki ülke arasında terörün bitirilmesi hususunda çeşitli işbirliği antlaşmaları imzalanmıştır. Bunlardan ilki 1989 yılında imza edilen Türkiye Cumhuriyeti ile İran

³⁵⁴ Aydın, a.g.t., s. 24.

³⁵⁵ İltar Türkmen, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası", (Ed.,Atilla Sandıklı, Erdem Kaya), *Ortadoğu'da Değişim ve Türkiye*, Bilgesam Yayınları, İstanbul 2014, s. 6.

³⁵⁶ Aydın, a.g.t., s. 24.

³⁵⁷ <http://www.bilgesam.org/incele/1155/-iran'in-pjak-operasyonlarinin-kuzey-irak'taki-yansimalari/#.Vq6AzbKLTIU> (28.01.2016).

İslam Cumhuriyeti arasında Uyuşturucu ve Psikotrop Maddeler Kaçakçılığına Karşı İşbirliği Protokolü'dür³⁵⁸. Atılan bu imzalar ile iki ülke arasında terör ile mücadele konusunda 1989 yılından itibaren Yüksek Güvenlik Komisyonu toplantıları yapılmaktadır. Bu girişimler neticesinde, terör konusunda gerek istihbarat gerekse ortak askeri operasyon noktasında Türkiye ile İran'ın işbirliğini geliştirmek amacıyla zaman zaman Güvenlik Alt Komite toplantıları da yapılmaktadır. İki ülke arasındaki işbirliği anlaşmaları bu protokol ile sınırlı değildir. 2008 yılının Ağustos ayı içerisinde Türkiye ile İran arasında "Uyuşturucu Kaçakçılığı, Organize Suçlar ve Terörizmle Mücadelede İşbirliği Anlaşması" imzalanmış ve bu konudaki işbirliği geliştirilmiştir. Terörle mücadele konusunda atılan bu adımlar son dönemlerde iki ülkenin siyaseten yakınlaşmasını da beraberinde getirmiştir. İran, Türkiye'deki terör faaliyetlerine kayıtsız kalmamış, geçtiğimiz günlerde Ankara'da yaşanan terör eyleminin ardından, İran Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı İshak Cihangiri, Türkiye'de son günlerde meydana gelen terör saldırılarını kınayarak, ülkesinin Ankara ile ilişkilerini güçlendirmek istediğini söylemiştir.

3.4.6.2.2. Yunanistan

Türk-Yunan ilişkileri tarihsel süreç içinde iki ülke arasındaki çatışmaların (1897, 1912, 1917-1922) bıraktığı izlerin etkisiyle güvensizlik temeli üzerine gelişme göstermiştir. Bu durum iki ülke arasında zaman zaman gergin diplomasi trafiğine bazen de askeri krizlere sebebiyet vermiştir. Yunanistan, Megali İdea (Büyük Ülkü) hedefi doğrultusunda değişik dönemlerde İstanbul başkent olmak üzere Makedonya, Kıbrıs, Trakya, Batı Anadolu, Marmara civarı ve Trabzon bölgelerini de içeren büyük Yunanistan'ı kurma girişimlerinde bulunmuştur³⁵⁹. Bu idealin gereği olarak Yunanistan, her fırsatta Türkiye'nin toprak bütünlüğüne karşı büyük bir tehdit unsuru olduğunu göstermiştir.

Türkiye'nin dış politikasında temel taşlardan birisi de Yunanistan ile olan ilişkilidir. İki ülke arasındaki ilişkiler genel olarak dalgalı bir seyirde devam etmiştir. Yunanistan, Türkiye ile Kıbrıs meselesinden dolayı yaşadığı olumsuzluklardan

³⁵⁸ (<http://www.bilgesam.org/incele/1165/-turkiye-iran-terorle-mucadelede-isbirligi-olanaklari/#.Vq5xhrKLTIU>) (28.01.2016).

³⁵⁹ Sandıklı, a.g.m., s. 211.

dolayı dış politikada Türkiye ile sorunlar yaşayan Suriye yönetimini desteklemiştir. Ayrıca Suriye yönetimi tarafından himaye edilen terör örgütlerini de bu bağlamda desteklemeye çalışmıştır. Yunan Hükümetinin 1999 yılında Türkiye'nin hava sahalarını ihlal ettiği gerekçesiyle NATO ve AB'ye şikâyet etmesiyle farklı bir sürece girmiştir. İki ülke ilişkilerini üç temel sebebe dayandırmamız mümkündür. Bunlardan birincisi Batı Trakya'daki Müslüman Türk azınlığın durumudur.

İki ülke arasındaki diğer bir sorun Ege Adalarının paylaşımı mevzusudur. Bu meseledeki temel sorun Yunanistan'ın yayılmacı politikası ve Türkiye'nin haklarını gözetmeden Ege Denizi'ni bir Yunan gölü olarak görmesidir. Bununla birlikte BM Deniz Hukuku Sözleşmesi kapsamında belirlenen 6 mil olan karasu genişliğini 12 mile çıkarmak isteyen Yunanistan'a, Türkiye'nin bunun savaş sebebi olacağını açıkça deklare etmiştir. Yine Doğu Ege Adaları için belirlenen "silahsızlanma" kararına da Yunanistan riayet etmemiş ve Kıbrıs olaylarından sonra buraları silahlandırmıştır. Kıbrıs olayının patlak verdiği yıllarda başta E.O.K.A (1955 yılında Grivas'ın Başkanlığında, adayı Türklere temizlemek ve Enosis'i gerçekleştirmek amacıyla Kurulan Rum terör örgütü) olmak üzere birçok silahlı çete ortaya çıkmış ve adadaki Türklere karşı saldırgan eylemlerde bulunmuşlardır. Türkiye'nin Kıbrıs çıkarması ile buradaki Türklere verdiği destek ve ada halkının Enosis'e karşı verdiği mücadele sonrasında, adanın Yunanistan'a bağlanma ihtimali ortadan kalkmış olmuştur. Ancak adadaki sorun sona ermemiştir. Enosis fikrinin çökmesi ile Kıbrıs'ın bağımsızlığı gündeme gelmiş ve bu fikir İngiltere, ABD, Yunanistan ve Türkiye tarafından benimsenmiştir. Bu ülkelerin girişimleri sonucunda 11 Şubat 1959'da Zürih Anlaşması ve 19 Şubat 1959'da da Londra Anlaşması imzalanmış ve böylece Kıbrıs, iki halkın ortak egemenliğinde ve yönetiminde, iki toplumlu bir Cumhuriyet olarak doğdu³⁶⁰.

Bu netice ile Rumların, Yunan hükümetinin desteğini alarak gerçekleştirdiği terör olayları nispeten azalmıştır. Ancak Kıbrıs sorunu günümüzde dahi iki devlet arasında zaman zaman krize sebep olmaktadır. Yunanistan'ın bölücü terör örgütü PKK'ya verdiği destekler de göz ardı edilmemelidir. Özellikle Suriye'de zor duruma

³⁶⁰ Bahadır Bumin Özarlan, Uluslararası Hukuk Açısından Kıbrıs Sorunu ve Avrupa Birliğinin Yaklaşımı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı Avrupa Birliği Hukuku Bölümü, İzmir 2007, s. 44.

düşüp kamplarını boşaltmak zorunda kalan PKK'lı militanlar deniz yoluyla Yunanistan'a geçmiş ve buradaki kamplarda patlayıcı madde konusunda eğitilmişlerdir. Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı terörü desteklemesinin iki temel sebebi vardır. Bunlardan birincisi, yukarıda belirttiğimiz üzere, iki ülke arasındaki nüfus mübadelesi, Kıbrıs ve Ege adaları meseleleridir³⁶¹. Bu meseleler uluslararası girişimler sonucunda kısmen sonuca ulaştırılmıştır. İkinci bir neden ise, Yunanistan'ın Avrupa kamuoyunu etkilemeye ve Türk turizmini baltalamaya çalışmasıdır. Bu çerçevede özellikle Türkiye'deki turistik bölgelere bombalama ve sabotaj eylemleri gerçekleştirilmek üzere PKK'lı militanlara Yunanistan'daki kamplarda eğitim verilmiştir.

Bu girişimlerin dışında Amiral Naksakis ve beraberindeki iki subayın 24 Nisan 1997'de Zap bölgesine gelerek buradaki kampta teröristlere eğitim verdiği bilinmektedir. Bunun dışında Yunan milletvekillerinin ve bazı eski generallerin Lübnan'daki Bekaa Vadisi'nde³⁶² bulunan kamplara gidip burada bulunan örgüt militanlarına psikolojik ve siyasi destek vermeleri de Yunanistan-PKK ilişkisinin derinliğini gözler önüne sermektedir. Bu işbirliğinin en büyük kanıtı ise, Abdullah Öcalan'ın İtalya'da bulunduğu sırada, Yunan Parlamento'sunun 157 imzalı mektupla, onu ülkelere davet etmesidir. Abdullah Öcalan'ın yakalandığı esnada Kenya'daki Yunanistan Büyükelçiliğinde bulunması ve üzerinden, Güney Kıbrıs Cumhuriyeti tarafından verilen gazeteci Lazaros Mavros ismine düzenlenen sahte bir pasaport çıkması durumu açıkça özetlemektedir³⁶³.

3.4.6.2.3. Ermenistan

Köken olarak bakıldığında, Ermeni olarak değil daha çok kendilerini "Haikhlar" olarak niteledikleri görülmektedir³⁶⁴. Ermeni ismi daha sonraki süreçte

³⁶¹ Türkiye Barolar Birliği, a.g.e., s. 185.

³⁶² Bekaa Vadisi, Orantes olarak da atlandırılan Asi Nehri'nin doğduğu Lübnan'ın doğu kısmındaki bir vadinin adıdır. Beyrut'un 30 kilometre kadar doğusunda bulunmaktadır. Türkiye dâhil birçok ülkeyi rahatsız eden terörist eğitim kamplarının olduğu vadidir. Ancak bu vadinin terörle anılmasının asıl sebebi Suriye denetiminde olduğu dönemlerde bilerek denetimsiz bırakılmasıdır. Buradaki terörist örgütlere kimlik kartı bile çıkarılmıştır. Suriye gizli servisi tarafından bu terör örgütlerinden biri de bilindiği gibi PKK'dır. Kuzey Irak'ta tutunamadığı ilk kuruluş döneminde tüm eğitimini burada yapmış ve Türkiye'ye sızlamalarını genellikle Suriye üzerinden yapmışlardır. Ayrıca Lübnan ve İsrail arasında büyük gerilimlere neden olmaktadır.

³⁶³ Aydın, a.g.t., s. 23-24.

³⁶⁴ Ekrem Memiş, "Ermenilerin Kökeni ve Geçmişten Günümüze Türk-Ermeni İlişkileri", *Afyon Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.7, Afyon 2006, s. 4.

yaşadıkları bölgeye atfen, Pers Kralı tarafından kullanılmıştır. Bulunan çivi yazılı tabletlerde Haikhların yaşadıkları Doğu Anadolu Bölgesi ve civarının adı “Armanu” ya da “Armenia” olarak tabir edilmemektedir. Bu tabir daha sonraki süreçte literatürde yer edinmiş ve yaygın olarak bu tabir kullanılmıştır. Bu nedenle günümüzde uluslararası alanda kullanılmasına alışılmış olan Ermeni tabiri kullanılmaktadır.

Türkler ile Ermeniler arasındaki ilişkiler IX. yüzyılda başlamıştır. 851-852 yıllarında Abbasi ordusunda komutan olan Boğa el-Kebir et-Turkî Ermenilerin çoğunluk olarak yaşadıkları toprakları hâkimiyet altına almıştır³⁶⁵. Bu durum iki millet arasında zorunlu bir ilişkiyi doğurmuştur. Burada yaşayan Ermenilerin isyan girişimlerini önlemek ve Bizans’la olan yakınlıklarını bozmak amacıyla Abbasiler, bölgede 882 yılında Aşot bin Smbt’in liderliğinde, aslında valilikten farksız bir krallık kurmalarına izin vermişlerdir. Bir müddet burada siyasi varlıklarını sürdüren Ermeniler, Çağrı Bey önderliğinde bölgeye akınlar düzenleyen Türk unsurların etkisiyle, Abbasilerin de bulunduğu iç sıkıntılardan yararlanıp, Bizans’a yaklaşmışlar ve yine Bizans İmparatoru IX. Konstantin’in 1045 yılında Ani’yi ele geçirmesiyle egemenlikleri sona ermiştir. Malazgirt Zaferi’nin ardından, bölgedeki Türk hâkimiyeti neticesinde, Ermeni topraklarının sınır bölgesi olmaktan çıkması onları rahatlatmış ve bölgede bir müddet daha varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Türk-Ermeni ilişkilerinin geçmişi elbette ki çok eskilere dayanmaktadır. Fakat gözle görülür elle tutulur bir şekilde ilişkilerin uluslararası bir boyut kazanması Osmanlı Devleti’nin zayıflamaya başladığı dönemden itibaren başlamaktadır. Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan Ermenilerin, imtiyazlı konumları ve devletin üst kademelerinde görev alabilmeleri, Avrupalı devletlerin dikkatlerinden kaçmamıştır. Bu durumu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak isteyen başta İngiltere, Fransa ve Rusya, Ermeni meselesinin uluslararası bir statü kazanması için çaba harcamışlardır. Bu devletler Osmanlı Devleti’nin gayrimüslim tebaası ile her zaman yakından ilgilenmişler, kendilerine arzu ettikleri menfaati sağlayacak topluluk olarak Ermenileri görmüşlerdir³⁶⁶.

³⁶⁵ Nejat Göyünç- Kemal Çiçek, **Türkler ve Ermeniler**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2005, s. 35.

³⁶⁶ Yılmaz, a.g.e., s. 57.

Batılı devletlerin kışkırtmaları ve kendilerine Doğu Anadolu'da vaat edilen Ermeni Devleti kurulacağı sözünün cazibesıyla, Birinci Dünya Savaşı esnasında özellikle doğu vilayetlerinde Rusya ile birlikte Osmanlı Devleti'ne karşı savaşan Ermeni çeteleri, asırlar boyunca beraber yaşadıkları ve devletin en üst makamlarında kendilerini temsil hakkını aldıkları bir millete, tabir yerinde ise ihanet etmişlerdir. Ermeniler önceleri ihtilalcı olmayan sosyal birlik ve dayanışma amaçlı cemiyetler kurmuşlar daha sonraki süreçte ise Hınçak Komitesi, Armenekan Komitesi, Taşnaksutyun Komitesi gibi Büyük Ermenistan Devleti ideallerine hizmet eden silahlı oluşumlar da ortaya çıkmıştır. Bu örgütler silahlı mücadeleyi ve doğrudan doğruya Osmanlı Devleti'ni bölüp bağımsızlıklarını ilan etme amaçlıydılar. Bu amaçlarına ulaşmak için her türlü yola başvurmuşlar ve özellikle doğu bölgelerindeki köy ve kasabalarda katliamlara girişmişlerdir³⁶⁷. Bu olaylar neticesinde Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne yönelik faaliyetlerinden ve daha fazla ölümün önüne geçilmesi adına 27 Mayıs 1915 tarihinde düzenlenen yasa 30 Mayıs 1915 tarihinde İçişleri Bakanlığı tarafından uygulamaya konulan ve Sevk ve İskân (Geçici Tehcir) Kanunu olarak bilinen kararla, asayışı bozan, silahlı saldırılar yapan ya da yapma ihtimali bulunan isyancıların, casusların ve vatana ihanet edenlerin, etmeleri muhtemel olanların yerleşim birimlerinden toplu olarak veya tek tek meskûn bulunduğu bölgelerden Diyarbakır Vilayeti güneyine, Fırat Nehri kıyılarına, Urfa ve Süleymaniye dolaylarına sevk edilmeleri kararlaştırılmıştır³⁶⁸. Bu kanunla mevcut sıkıntılar biraz hafiflemiş gibi görünse de Ermeniler Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra bile bu topraklardaki emellerinden vazgeçmemişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan antlaşmalarla ülkelerin sınırları belirlenmiş olmasına rağmen, Ermeniler "Sözde Soykırım" iddiasıyla Türkiye'yi uluslararası alanda sürekli köşeye sıkıştırmak adına lobiler oluşturmuş ve toplu tazminat ve hatta toprak talebi iddialarından geri adım atmamışlardır. Bu bağlamda, kurdukları ya da destekledikleri terör örgütleri eliyle de Türkiye için sürekli bir tehdit unsuru olmuşlardır. Bu örgütlerin en tehlikelisi ASALA örgütüdür. ASALA'nın yanı

³⁶⁷ Aydın, a.g.t., s. 21.

³⁶⁸ Ahmet Altıntaş, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Tehcir Kararı Alması ve Uygulaması", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, C. VII, Sayı: 1, s.84; Berna Türkdogan, Türk-Ermeni İlişkileri (Tehcirden Günümüze), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara 2006, s. 64-65.

sıra JCAG, ASALA-MR, ARA, NAR gibi Ermeni örgütleri de önemli terör gruplarıdır³⁶⁹.

3.4.6.2.3.1. ASALA

ASALA, Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu³⁷⁰ anlamına gelmekte olup, Ermenice “Hayastani Azatagrut'yan Hay Gaghtni Banak” şeklindedir³⁷¹. Agop Agopyan'ın liderliğinde 20 Ocak 1975'de Lübnan'ın Beyrut şehrinde kurulmuştur³⁷². Marsist-Leninist bir örgütlenmedir. İlk kurulduğu dönemde, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nden askeri ve lojistik destek aldığı bilinmektedir. İlk terör eylemlerini Avusturya Büyükelçimiz Daniş Tunalıgil'in 22 Ekim 1975'te Viyana'da öldürülmesi ile gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca 24 Ekim 1975'te Paris Büyükelçimiz, İsmail Erez ve makam şoförü Talip Şener'in öldürülmesi olayını da ASALA örgütü üstlenmiştir³⁷³.

ASALA da diğer Ermeni terör örgütlerinin geneli gibi, 1915 “Geçici Tehcir” olayının “Soykırım” olarak tanınmasını ve bu çerçevede Ermenilerin gasp edilen haklarının geri iadesini amaçlamaktadır. Bu taleplerini uluslararası alanda sürekli canlı tutmak ve dikkat çekmek adına sürekli şiddet ve terör olaylarına başvurmuşlardır.

ASALA, 1981 yılı sonunda açıkladığı “siyasi programıyla” amaçlarını ve hedeflerini dünya kamuoyuna yayınlamıştır. Buna göre, ASALA'nın amacı “Demokratik, sosyalist ve devrimci bir hükümetin önderliğinde birleşmiş bir Ermenistan'ın kurulmasıdır”³⁷⁴. ASALA bu amaca ulaşmanın tek ve en etkili yolunun silahlı mücadele olduğuna inanmaktadır. ASALA ekonomik yönden gelir elde etmek adına, kadın ticareti, silah ve uyuşturucu madde kaçakçılığı, kara para aklama gibi faaliyetlere de girişmiştir. ASALA'nın, 1975 yılından 12 Eylül 1980 tarihine kadar Türkiye'ye

³⁶⁹ Aydın, a.g.t., s. 21.

³⁷⁰ Güvenlik ve Yargı Muhabirleri Derneği Yayınları, 1990, “Türkiye ve Terör”, *Yarı Açık Cezaevi Matbaası*, s. 12.

³⁷¹ Zeynep Kardeş, Ermen Terör Örgütü: Asala, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 42.

³⁷² Mehmet Bicik, 2014, “Ermeni Terör Örgütlerinin Türkiye'deki Terör Örgütleriyle İlişkileri”, *Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi* 60, Ankara 2014, s. 8.

³⁷³ Türkdoğan, a.g.t., s. 207.

³⁷⁴ Kardeş, a.g.t., s. 44.

400 milyar değerinde silah ve kaçak eşya soktuğu tespit edilmiştir³⁷⁵ ASALA lideri Agop Agopyan'ın 28 Aralık 1988 tarihinde Atina'da öldürülmesinden sonra örgüt, ASALA-MR (DEVRİMCİ HAREKET), ASALA-PMLA (HALK KAREKETİ) ve SASSOON diye üç gruba bölünmüştür³⁷⁶.

Ermeni terör örgütlerinin ilk başlarda silahlı mücadele ile elde etmek istedikleri kazanımlara bu yolla ulaşamayacağı, özellikle 90'lı yıllardan sonra diplomatik yollarla ulaşma yolunu tercih etmişlerdir. Bu girişimler uluslararası kamuoyunda "Ermeni Lobisi" tabirini meydana getirmiştir. Özellikle Avrupa ve ABD'de güçlü olarak hissedilen bu lobiler, yürüttükleri diplomatik girişimler neticesinde haklı olduklarını düşündükleri davalarında kendilerine destek aramaktadırlar. Bu konuda en büyük desteği de Fransa'dan almışlardır. Fransa Parlamentosu 12 Ekim 2006 tarihinde "Ermeni Soykırımını İnkârını Cezalandıran Yasa Tasarısı"nı 19 oya karşılık 106 oyla kabul etmiştir. Ancak bu yasa ifade özgürlüğüne doğrudan müdahale olarak değerlendirildiğinden Fransa Anayasa Mahkemesi tarafından 2011 yılında iptal edilmiştir. Uluslararası terör faaliyetlerinin ve bu faaliyetlerin Türkiye'ye genel olarak yansımalarını anlattığımız göre, asıl konumuz olan "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Terör Faaliyetlerinin Rolü" bahsini açmamızda fayda olacaktır.

3.4.7. Suriye'nin Uluslararası Terörizm Faaliyetlerindeki Rolü

Demokratik niteliği olmayan ve uluslararası siyasi müzakerelerden kaçan bir ülkenin bulduğu en kolay çözüm gayri resmi nüfuz araçları bulmak olacaktır. Suriye örneğinde de böyle olmuştur³⁷⁷.

Uluslararası terör faaliyetlerinin en yaygın olarak görüldüğü ve aslında bizzat kaynağı olarak nitelendirebileceğimiz bölge Ortadoğu'dur. Doğal kaynakları, stratejik ve politik önemi, diğer bölgelere göre daha fazla olan bu bölge; tarihsel geçmişi, dinler tarihi açısından önemi ve sosyo-politik dinamiklerden dolayı siyasi mücadele ve çalkantılara açık olmuştur. Bu durum 1948 yılında İsrail Devleti'nin kuruluşu ile daha yoğun bir hale gelmiştir. Bu mücadelede askeri ve diplomatik yollarla elde

³⁷⁵ Cemal Anadol – Nazile Abbash, **100 Soruda Ermeni Meselesi**, Kuvayı Milliye Yayınları, İstanbul 2000, s. 170.

³⁷⁶ Bıcık, a.g.m., s. 9.

³⁷⁷ Türk Demokrasi Vakfı, a.g.m., s. 8.

edemediği üstünlüğü, terör örgütleri vasıtasıyla gerçekleştirmek gayesinde olan devletler vardır. Bunlardan birisi de Suriye'dir. Özellikle Hafız Esad dönemi ve Baas Partisi iktidarı döneminde terörizme verilen destek, bir nevi dış politika haline gelmiştir. Suriye'nin bölgede etkin bir konuma gelme arzusu ve dış tehlikelere karşı alternatif bir savunma mekanizmasına duyduğu ihtiyaç neticesinde, özellikle bahsi geçen rejim döneminde terör gruplarıyla olan ilişkiler zirve noktasına ulaşmıştır³⁷⁸.

Bu rejim döneminde Suriye'nin, özellikle dinsel, ırksal ve mezhepsel anlamda verdikleri mücadelede bir destek arayışında olan terörist gruplara, kendi güvenlik stratejileri doğrultusunda siyasi, ekonomik ve lojistik destek vermekten kaçınmadıklarını görmekteyiz. Bu destek çabalarının altında yatan çeşitli nedenler vardır. Bölgede etkin bir devlet olma arzusunun yanı sıra, Türkiye gibi özellikle su paylaşımı konusunda ciddi sıkıntılar yaşadığı sınır komşuları ile diplomasi yoluyla çözemediği meseleleri, destek verdiği terör örgütleri kanalıyla tehdit oluşturarak gerçekleştirme niyeti de önde gelen faktörlerdendir. Suriye yönetimi, "terörizm"i düşmanlarına karşı bir silah ve Ortadoğu'da yayılmaya yönelik bir güç olarak kullanılmıştır³⁷⁹. Ancak bu konuda dünya kamuoyunda da kirli bir sicile sahip olan Suriye, her defasında bu tür faaliyetlerin içinde bulunduğu dair iddiaları reddetmeye devam etmiştir. Suriye özellikle istihbarat birimleri vasıtasıyla el altında bulundurduğu taşeron örgütlerin giriştiği, bombalama, suikast ve rehin alma eylemleriyle batılı devletlere, komşu Arap ülkelerine ve kendisine muhalif gruplara yönelik terör faaliyetlerinin her zaman destekçisi olmuştur. Üstelik bu eylemlerin bizzat müsebbibi olduğu halde, diplomatik bir iki yüzlülükle ABD'nin Ortadoğu'daki barış girişimlerini destekliyormuş gibi bir algı oluşturmaya çalışmaktadır. Bu ikiyüzlülüğün en belirgin örneği, İsrail ile anlaşmaya hazır bir söylem geliştirip dünya kamuoyuna barışçıl bir tutum sergilediğini anlatmaya çalışırken, bizzat destekçisi olduğu Şii Hizbullah oluşumu vasıtasıyla özellikle Güney Lübnan'da İsraililere karşı yürütülen saldırıları organize etmesidir.

Suriye'nin bu tutumu sadece Müslüman olmayan ülkelere karşı değildir. İktidara geldikleri ilk günden itibaren, parti siyasetleri gereği Arap milliyetçiliğini savunan Baas Yönetimi, özellikle 1967-1973 Arap-İsrail savaşlarında aldığı yenilgi neti-

³⁷⁸ Cem, Başar, **Terör Dosyası ve Suriye**, INAF, Lefkoşa 1996, s. 3-5.

³⁷⁹ Aynı sayfa.

cesinde yeni bir politika izlemeye başlamıştır. Şam yönetimi, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nün ılımlı kanadını parçalayarak, radikallere terör örgütleri kurduğunu ve FKÖ örtüsü altında onları kullandığı için, Yaser Arafat ile ilişkileri bozulmuştur. Suriye, ilk zamanlarda söz konusu olan “Arap toplumunu kalkındırmak ve Atlas Okyanusundan Basra Körfezine kadar bütün Arap milletini birleştirmek” fikrinin içerisine, “Lübnan, Ürdün, Filistin ve Türkiye’den Kahraman Maraş, Bingöl, Adıyaman, Diyarbakır’ın kuzeyine kadar ulaşan Toros’un güneyinde kalan alanı kapsayan, Büyük Suriye’nin oluşturulması” idealini de eklemiştir. Suriye bu ideali doğrultusunda hedefe giden her yol mubahtır anlayışıyla her türlü meşru- gayrı meşru faaliyetin destekçisi olmuştur³⁸⁰.

Ortadoğu’daki egemenlik kontrolünü genellikle Lübnan’da Ebu Nidal ve Filistin’de kullandığı Filistin Kurtuluş Örgütü üzerinden gerçekleştiren Suriye, batılı devletlere karşı ASALA’yı Türkiye’ye karşı ise ilk dönemlerde ASALA daha sonrasında ise PKK’yı kullanmıştır. Bu örgütlerin yanı sıra Japon “Kızıl Ordu” suna kadar el atan Suriye’nin, 1980’li yılların başında “Çakal Carlos” (asıl ismi Illych Ramirez Sanchez)’u kendi istihbarat birimlerinin bünyesine aldıkları ve bu vasıta ile özellikle Avrupa’da birçok kanlı eylemi gerçekleştirdikleri tespit edilmiştir. Uluslararası kamuoyunda Suriye’nin adı daima terör ile beraber anılmıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı’nın “terörizme devlet desteği sağlayan ülkeler” listesinde Suriye adı 1970’li yıllardan itibaren daima ilk sıralarda yer almıştır³⁸¹.

Terör örgütleri ile işbirliğini bir dış siyaset aracı olarak kullanmaktan hiç bir zaman vazgeçmeyen Suriye, kendisi için tehlike arz ettiğini düşündüğü devletlerde, ya bizzat kurduğu ya da çıkarları doğrultusunda taşeron olarak kullandığı terör örgütleri vasıtasıyla bir nevi kontrol mekanizması geliştirmiştir. Bu durum çoğu zaman dünya kamuoyunda isminin terör ile anılmasına neden olsa da, stratejileri pek değişmemekle beraber bölgede kendisi ile işbirliği içinde olan devletlerin de çıkarları doğrultusunda hareket etmelerinden dolayı, Suriye ile bu manada tam olarak mücadele edilememiştir.

³⁸⁰ Türk Demokrasi Vakfı, a.g.m., s. 8.

³⁸¹ Başar, a.g.e., s. 3.

Suriye'nin Türkiye ile olan ilişkilerinde terörizmin ne boyutlarda etkili olduğunu anlamak adına, Suriye Devleti'nin hangi terörist oluşumlarla ilişki içerisinde olduğu konusuna ayrı bir parantez açmakta yarar vardır.

3.4.7.1. Suriye-ASALA İlişkisi

ASALA'nın kurulduğu ilk zamanlardan itibaren, askeri ve lojistik her türlü desteği aldığı ülke Suriye'dir. Suriye işbirliği içinde olduğu birçok terör örgütü gibi, ASALA'yı da kurmuş, örgütlemiş, Türk ve yabancı hedeflere saldırarak uluslararası terörizmin hizmetine sunmuştur³⁸². 250.000 den fazla Ermeni'nin yaşadığı Suriye'de Ermeniler, her türlü yasadışı faaliyetlerde kullanılmakta ve bu faaliyetlere itilmektedirler³⁸³. Suriye Hükümeti, Ermenilerin Türkiye ile yaşadıkları sorunları sürekli gündemde tutarak onların Türkiye'ye karşı duydukları kını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır.

Suriye'nin kontrolü altında bulunan Lübnan'ın Bekaa Vadisi'ndeki Bar Elias ve Anjer kasabaları arasındaki İstabır Gandur Çiftliği'nde kurulan kampta ASALA üyesi militanlar Muhaberat³⁸⁴ tarafından eğitilmiştir. Londra'da yayınlanan Ekonomist Dergisi'nin bir yan kuruluşu olan ve yalnız abonelerine dağıtılan "Foreing Report" da, 19 Ağustos 1982'de yayınlanan bir yazıda; "ASALA, Ruslar, FKÖ'nün aşırı uçları ve büyük ihtimalle Suriye arasında çok yakın ilişkiler olduğu yolunda pek çok kanıt su yüzüne çıkmaktadır" denilmiştir³⁸⁵.

Ermeni terör örgütü ASALA'nın Suriye ile olan ilişkileri kendisini, İsrail'in 1982 yılında Lübnan'a gerçekleştirdiği saldırısı ile göstermiştir. Bu dönemde çok sayıda ASALA militanı, Suriye askeri üniformalarını giyerek Suriye ordusu ile birlikte ülkeye giriş sağlamışlardır. ASALA, teşkilatının ana karargâhını da Şam'a taşımıştır. ASALA'nın ana karargâhının Bekaa Vadisi'nden Şam'a taşınmasının ardından, Suriye Muhaberatı ile ilişkiler Albay Haitham H. Saad tarafından yürütülmeye başlamıştır. Suriye'de, Şam dışında Lazkiye ve Tartus bölgelerindeki kamplarda da

³⁸² Aynı eser, s. 4.

³⁸³ Türk Demokrasi Vakfı, a.g.m., s. 35.

³⁸⁴ El-Muhaberat, Suriye'nin istihbarat teşkilatı için kullanılan bir tanımlamadır. İlk kurulduğu zamanlarda etkinliği az olmakla birlikte terörist sol örgütleri çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. Hafız Esad zamanında gerek ASALA'ya gerekse PKK'ya Suriye topraklarında kamplar kurmuşlar ve silah yardımı yapmışlardır

³⁸⁵ Karaş, a.g.t., s. 62.

Ermeni militanlarının eğitimleri yapılmakta ve diğer ihtiyaçları karşılanmaktadır. Ayrıca Türkiye’de 1977-1985 yılları arasında yaşanan terör olaylarını gerçekleştiren Ermeni militanların hemen hepsinin, Suriye vatandaşı oldukları yahut Türkiye’ye bu ülke üzerinden geldikleri bilinmektedir³⁸⁶.

3.4.7.2. Suriye- PKK İlişkisi

Suriye özellikle ASALA ile başlayan Türkiye’ye yönelik terör tehdidini PKK ile daha da arttırarak sürdürmüştür³⁸⁷. Suriye, Ortadoğu’da ve özellikle komşuları üzerinde etkinliğin arttırmak ve siyasi kazanımlar sağlamak amacıyla terörü ve terör örgütlerini bir silah olarak kullanmıştır. PKK’nın kurulduğu ilk günden itibaren Suriye ile iyi ilişkiler içerisinde oldukları bilinmektedir. Hatta Suriye’nin PKK’ya verdiği destek iki ülkeyi sıcak savaşın eşiğine getirmiş, Türkiye, PKK ile mücadelesinde 1998 yılı sonlarına kadar aradığı uluslararası desteği bulamamıştır³⁸⁸.

PKK, 1998’e kadar Suriye adına Türkiye’ye karşı “Vekâleten Savaş” yürütmüştür. Suriye, terör faaliyetlerini bir dış politika ve güvenlik stratejisi gibi kullanmaktadır. Suriye’nin İstihbarat birimleri Muhaberat, Batı ülkelerine, İsrail’e, Ortadoğu’da barış isteyen Arap ülkelerine ve Hafız Esad yönetimine ters düşen gruplara yönelik terör eylemlerini gizlice destekledikleri terör örgütlerine yaptırmıştır³⁸⁹. Suriye yönetimi terör örgütlerini yalnız yurt dışında değil ülke içerisindeki muhalif çevrelere karşı da kullanmıştır. PKK’nın tarihindeki en önemli olay Abdullah Öcalan’ın 7 Temmuz 1979’da Suriye’ye geçmesidir³⁹⁰. Öcalan Suriye’de bir müddet kaldıktan sonra buradan Lübnan’a geçerek Beyrut’un 30 kilometre doğusundaki Bekaa Vadisi’nde askeri ve siyasi amaçlı bir eğitim kampı kurma şansını yakalamıştır. Bu gelişmenin ardından 12 Eylül 1980 tarihindeki askeri müdahale sonrasında, Türkiye topraklarında barınma imkânı bulamayan örgüt militanları da Bekaa Vadisine kaçmaya başlamışlardır. Öcalan’ın bu bölgedeki kamplarda PKK militanlarına ideolojik, aske-

³⁸⁶ Başar, a.g.e., s. 5-6.

³⁸⁷ Erciyas, a.g.e., s. 100.

³⁸⁸ Sencer Ayata-Ayşe Ayata, “Türkiye’de Güvenlik Sorunları”, (Der., Augustus Richard Norton), *Ortadoğu Politikaları ve Güvenlik: Yen Yönelimler*, Buke Yayınları, İstanbul 200, s. 83-88.

³⁸⁹ Kaan Gaytancıoğlu, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politika-sına Etkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2008, s. 60.

³⁹⁰ Türk Demokrasi Vakfı, a.g.m., s. 37.

ri ve lojistik eğitim verme imkânı bulması ve bu konuda Suriye'den sınırsız destek almaları, örgütün adeta yeniden doğuşu anlamına gelmektedir³⁹¹.

Bölücü Marksist-Leninist terör örgütü PKK, 1980-1984 yılları arasında Suriye ve Suriye denetimindeki bölgeleri muazzam bir arka plan olarak kullanmıştır. 1980'li yıllarda örgüt Lübnan ve Suriye'deki faaliyetlerini yoğunlaştırmaya başlamıştır. Bu faaliyetler, Celal Talabani liderliğindeki, Irak'ta örgütlü Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB)'nin desteği ile gerçekleşmişti. Ayrıca gerçekleştirecekleri eylemlerden önce Suriye istihbarat teşkilatı El Muhaberat'tan da onay almaktaydılar. Suriye, bu dönemlerde birçok Kürt örgütlenmesine destek teklifinde bulunmuş, ancak aralarından sadece PKK yapılan teklifi kabul etmiştir³⁹².

Suriye'nin Türkiye üzerinde terör merkezli kurguladığı bu senaryoların en önemli nedenlerinden biri hiç şüphe yok ki, Fırat ve Dicle nehirlerinin paylaşım sorunudur. Çalışmamızda ayrı bir bölümde değerlendirdiğimiz “Su Sorunu” iki ülke arasındaki sıkıntıların temel taşlarından birisidir. Bu bağlamda 1960'lı yıllarda çalışmalarına başlanan Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde elektrik ve sulama amaçlı barajların kurulması düşüncesi Suriye'nin su konusundaki kaygılarını arttırmıştır. Bu gelişmeler Suriye'nin PKK'ya verdiği destekte önemli rol oynamış ve Ankara bu süreçte PKK saldırılarından dolayı zor durumda kalmıştır. Suriye'nin Hatay konusundaki beklentileri de Türkiye'ye karşı sürdürdüğü saldırgan tavrın nedenlerinden biridir. Hafız Esad yönetimi, Hatay'ın Suriye topraklarına ait olduğunu düşünmektedir; ancak 1939 yılında yapılan referandum ile bölge Türkiye'ye katılma kararı vermiştir. Bu nedenlerin yanı sıra, Türkiye'deki bazı grupların, Suriye'de aktif Müslüman Kardeşler'e verdiği desteğin yanında, Türkiye-İsrail arasında gelişmekte olan ilişkiler ve iki devletin yaptığı güvenlik ve işbirliği anlaşmaları da Suriye'nin PKK'ya verdiği desteği artırma nedenlerindedir³⁹³.

Hafız Esad yönetimi PKK'ya verdiği destekle, kendine özgü bir güvenlik stratejisi geliştirmiş ve hem PKK terör örgütü aracılığı ile Türkiye'nin uluslararası platformda ve bölgede güçlü olmasının önüne geçmeyi hem de, Türkiye'den gelebile-

³⁹¹ Derupoğlları, a.g.t., s. 78.

³⁹² Bozkurt, a.g.m., s. 323.

³⁹³ Aynı eser, s. 323.324.

cek olası tehdit ve saldırılara karşı bir savunma mekanizması geliştirmeyi hedeflemiştir. Bunun yanı sıra Suriye-PKK ilişkisi sayesinde, uyuşturucu ticaretinden Suriye'nin yıllık elde ettiği gelir iki milyar dolar, PKK'nın ise 900 milyon doları bulmaktadır³⁹⁴. 1998 yılına kadar Türkiye'ye karşı terör kozunu kullanmaktan geri çekilmeyen Suriye, Türkiye'nin siyasi ilişkilerde İsrail ile yakınlaşmasıyla hissettiği güvenlik endişesi ve SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Türkiye'yi hem kuzeyden tehdit eden ve kendisine siyasi ve askeri destek veren Rusya'nın güçsüzleşmesiyle birlikte politikalarını değiştirmeye başlamıştır. Türkiye, Suriye'nin su meselesinden dolayı PKK'ya verdiği desteği 1997 yılında iki devlet arasında imzalanan protokolde suyun yanında dile getirerek verilen desteğin sonlanmasını istemiştir³⁹⁵.

3.4.8. Türkiye'nin Suriye-PKK İlişkisini Kırmaya Yönelik Girişimleri

Türkiye, PKK'ya verdiği destek konusunda Suriye'ye gereğinden fazla müsamaha göstermiştir. Türkiye üzerinde etkili olan terör örgütlerine verdiği destek yalnız ülkemiz tarafından değil uluslararası kamuoyu tarafından da bilinmektedir. Buna karşın 1996 yılına gelinceye dek, Suriye-PKK ilişkisini bitirecek derecede sert bir tutum sergilenememiştir.

Türkiye, hemen yanı başındaki bu tehlikeli yakınlaşmayı bitirmek ve Suriye'nin desteğini kırmak için genellikle diplomatik yollardan çözüm üretmeye çalışmıştır. 1984 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Hafız Esad'la kritik bir görüşme gerçekleştirmiş ve teröre karşı ortak hareket etme konusunda teklifte bulunmuştur. Bu teklifin Hafız Esad tarafından kabul edilmesinin ardından 1985 yılının Mart ayında Şam'da "Sınır Güvenliği Protokolü" imzalanmıştır³⁹⁶. Lakin imzalanan bu protokol beklenen etkiyi göstermemiş, Suriye PKK'ya verdiği desteği sürdürmüştür. Suriye Hükümeti'nin GAP projesini aleyhlerinde görüyor olması bu projeye yönelik PKK saldırılarını arttırmıştır. Türkiye bu durumu değiştirmek adına Suriye'ye verdiği suyun miktarını arttırabileceğinin sinyalini vermiştir. Nitekim 1987 yılında

³⁹⁴ Erciyes, a.g.e., s. 105.

³⁹⁵ Derupoğulları, a.g.t., s. 78-79.

³⁹⁶ Erciyes, a.g.e., s. 105.

iki ülke arasında “Barış Suyu Projesi” adı altında bir protokol imzalanmış ve Türkiye, Suriye’ye yıllık 500m³/sn suyu vermeyi kabul etmiştir³⁹⁷.

Türkiye’nin, Suriye tarafından teröre verilen desteğin sonlandırılması adına takılan bu uzlaşmacı tavır maalesef Şam yönetiminde aynı karşılığı bulmamış ve Suriye terör örgütü PKK’ya verdiği desteği sürdürmüştür.

3.4.9. Suriye- PKK İlişkisi Kriz Dönemi (Gergin Diplomasi)

Suriye’nin bölücü terör örgütüne verdiği desteği devam ettirmesi ve PKK’nın 1995 yılından sonraki süreçte özellikle Hatay çevresinde eylemlerini yoğunlaştırması, Türkiye’nin tutumunun sertleşmesine neden olmuştur. Uzun yıllar Suriye’nin PKK’ya verdiği desteği sürdürmesi, Rusya’nın, PKK’nın üçüncü kongresine ev sahipliği yapıp Rus parlamenterlerden bazılarının bu kongreye iştirakleri ve Yunanistan ile yaptığı antlaşma gereği Yunan savaş uçaklarının Suriye üslerini kullanmaları, Türkiye’nin Şam yönetimine karşı tutumunu sertleştirmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda 23 Ocak 1996 tarihinde Suriye’ye bir memorandum verilmiş, Suriye’nin PKK’ya verdiği desteği sürdürmesi durumunda BM antlaşmasının 51. maddesi gereğince Türkiye’nin kendini savunma yoluna gideceği belirtilmiştir³⁹⁸.

1998 yılı Türkiye’de terör olaylarının yine yükselişe geçtiği ve toplumsal öfkenin üst düzeye ulaştığı bir yıldır. Ülke, 28 Şubat sürecinin ardından muğlak bir dönemden geçmiş, ordunun ön plana çıktığı Türkiye’de sınırlar gerilmiş, siyasal gerginlikler ve PKK terör örgütünün yol açtığı milliyetçi öfke kendini hissettirmiştir. Suriye’nin PKK terör örgütüne uzunca bir süredir destek verdiği de Türk devletince biliniyordu. Böyle bir ortamda, 1998 sonbaharındaki Milli Güvenlik Kurulu toplantısında bu konuda alınan karar gereğince dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Atilla Ateş, Suriye sınırındaki Hatay şehrine giderek bu ülkeye yönelik olarak yaptığı şu açıklama ile gerginlik daha da tırmanmıştır: “Bazı komşularımız, bizim iyi niyetimizi, gösterdiğimiz yakınlığı yanlış değerlendirmişlerdir. Uzun zamandan beri Apo denilen eşkıyayı kendi ülkelerinde barındırıp, onu destekleyerek Türkiye’yi terör belasına bulaştırmışlardır. Şunu açıkça söylemek istiyorum: Türk milleti artık bu

³⁹⁷ Maden, a.g.m., s. 33.

³⁹⁸ Erciyes, a.g.e., s. 105.

konuda göstereceği iyi niyetin sonuna gelmiştir. Sabrımız tükenmek üzeredir. Sabrımızı taşırmamızın³⁹⁹.

Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Atilla Ateş'in yaptığı bu konuşma PKK karar-gâhının ve Abdullah Öcalan'ın Suriye topraklarından çıkarılması sürecini başlatmıştır. Bu konuşmada Türkiye'nin sabrının taşıdığı ve PKK'nın bitirilmesi için Suriye'yle bir savaşın bile göze alındığını belirtti ve Suriye'yi açık şekilde tehdit etti⁴⁰⁰.

Bu dönemde sert bir açıklamada 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'den gelmiştir. "İş ciddiye açıkça söylüyorum. Türkiye bu kadar zaman çok büyük ıstırap çekti. Artık çekmek istemiyor"⁴⁰¹ diyerek meselenin boyutunu Türk ve dünya kamuoyuna açıkça ifade etmiştir. Bu açıklamaları Türkiye'nin sınır bölgesine güçlü askeri sevkیات yapması takip etmiştir. Ayrıca, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, artan askeri hareketliliğe paralel olarak, 1 Ekim'de mecliste yaptığı konuşmada Suriye'yi son bir kez daha ikaz etmiştir⁴⁰².

Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Atilla Ateş'in bu açıklamasının ardından Türk ve dünya kamuoyunda Suriye ile Türkiye arasında savaş çıkma ihtimalinin arttığına yönelik yayınlar Suriye yönetimini endişelendirmiştir. Başta Arap dünyası olmak üzere Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek ve İKÖ Suriye ve Türkiye arasında mekik dokuyarak, savaşı önlemek adına arabulucu bir rol üstlenmiş ve iki ülke arasında ilişkilerin normalleşmesi için arabuluculuk faaliyetlerinde bulunmuşlardır⁴⁰³.

Türkiye, kendisine yönelik faaliyetler yapan bir terör örgütüne destek sağlayan komşusu Suriye'ye yönelik ulusal menfaatleri doğrultusunda bir müdahaleye hazırlanmış ve elini bu anlamda hukuki ve ahlaki olarak son derece kuvvetlendirmiştir. Realizm perspektifiyle hareket eden Türkiye, sert güç kullanma tehdidi ile Suriye'yi caydırmış ve diplomasi ile krizi kan dökülmeden çözmeyi başarmıştır.

³⁹⁹ Bozkurt, a.g.m., s. 328.

⁴⁰⁰ Şen, a.g.e., s. 308.

⁴⁰¹ Erciyes, a.g.e., s. 125

⁴⁰² Robert Olson, **Türkiye'nin Suriye, İsrail ve Rusya ile İlişkileri: 1979-2001**, (Çev., Süleyman Elik), Orient Yayınları, Ankara 2005, s. 4-12.

⁴⁰³ Topur, a.g.e., s. 405.

3.4.10. Krizin Sona Ermesi ve 1998 Adana Mutabakatı

911 kilometrelik kara sınırı bulunan iki komşu ülkenin arası tarihsel süreçte genellikle gergin geçmiştir. Türkiye'ye göre Suriye teröre ev sahipliği yapmış, su kaynaklarının paylaşımında sorun çıkarmış ve coğrafik olarak Türk toprak bütünlüğüne müdahalede bulunduğu için “düşman” ülke olarak değerlendirilmiştir. Suriye'ye göre de Türkiye su kaynaklarını adil paylaşmadığı, batı ülkelerinin destekçisi olduğu, kendi toprakları (Hatay) üzerinde hak iddia ettiği için düşmanlık beslemektedir. İki ülke arasında Suriye'nin PKK terör örgütüne verdiği destek ve Türkiye'nin bu durum karşısında gösterdiği sert tepki ile gerilen ilişkiler, 1998 yılında imzalanan Adana Mutabakatı ile sona ermiştir.

Mısır Arap Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Başkanı Hüsnü Mübarek, İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi ve Mısır Dışişleri Bakanı Amr Musa aracılığı ile Suriye tarafından iletilen mesajlar doğrultusunda, terörizm ile mücadelede işbirliği çerçevesinde görüşmek üzere Türk ve Suriye heyetleri 19-20 Ekim 1998 tarihlerinde Adana'da bir dizi toplantı gerçekleştirmişlerdir⁴⁰⁴.

20 Ekim 1998 tarihinde imzalanan ve iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrini olumlu yönde değiştiren anlaşma “Adana Mutabakatı” olarak bilinmektedir. Bu mutabakat ile özellikle güvenlik konusunda ikili ilişkilerde gelişme kat edilmiştir. Ayrıca Suriye PKK'ya verdiği desteği tamamen sonlandıracağını taahhüt etmiştir. Suriye bu dönemden sonra PKK'ya verdiği lojistik desteğe son vermiş ve mevcut kampları kapatmıştır. Suriye bu mutabakat ile yıllardır sürdürdüğü saldırgan politikasından, Türkiye'nin kararlı tutumu ve güç politikası nedeniyle vazgeçmek durumunda kalmış ve aşağıdaki taahhütlere uyacağını teyit etmiştir.

- Suriye, topraklarından kaynaklanan ve Türkiye'nin güvenlik ve istikrarı bozmaya yönelik hiçbir faaliyete karşılıklılık ilkesi çerçevesinde izin vermeyecektir. Suriye, topraklar üzerinde, özellikle PKK'nın silah, lojistik, malzeme ve parasal destek teminine ve propaganda yapmasına müsaade etmeyecektir.

⁴⁰⁴ Erciyes, a.g.e., s.126.

- Suriye, PKK'nın terörist bir örgüt olduğunu kabul etmiştir. Ülkesinde, diğer terör örgütlerinin, PKK'nın ve tüm yan kuruluşların faaliyetlerini yasaklamıştır.
- Suriye ülkesinde PKK'nın eğitim ve barınma amaçlı kamp ve diğer tesisler oluşturmalarına ve ticari faaliyetlerine izin vermeyecektir.
- Suriye, PKK mensuplarının üçüncü bir ülkeye geçişleri için ülkesini kullanmasına müsaade etmeyecektir.
- PKK terör örgütünün elebaşısının Suriye topraklarına girmemesi için bütün tedbirleri alacak, sınır kapılarını bu yolda talimatlandıracaktır⁴⁰⁵.

Adana Mutabakatının imzalanmasını müteakip mutabakatta yer alan konulara ilişkin detayların tespit edilmesi maksadıyla, heyetler arası birçok görüşme gerçekleştirilmiştir.

Bütün bu yürütülen görüşmeler sonucunda;

Suriye'deki PKK Terör Örgütüne ait kamplar kapatılmış, PKK terör örgütüne ait telsiz istasyonları susturulmuş, PKK terör örgütünün Suriye'deki yürüyüş ve benzeri etkinliklerine izin verilmemesi sağlanmış, Suriye basınında zaman zaman Türkiye aleyhinde yapılan yayınlar kesilmiş, Adana Mutabakatı gereği alınan tedbirlerle sınır geçme olayları eskiye oranla yok denecek kadar azalmış ve terör örgütüne yardım ve yataklık eden ve onun propagandasını yapan bazı kişiler hakkında yasal işlem yapılması temin edilmiştir.

Ayrıca iyi niyet göstergesi olarak 23 Eylül 1999 tarihinde Asi Nehri kıyısında beş teröristin ölü olarak gele geçirilmesi ve bunlardan ele geçirilen silah ve malzemelerin Türkiye'ye teslimi olumlu bir gelişme olarak mütalaa edilmiştir.

Adana Mutabakatı sonrasında iki ülke ilişkileri açısından, bir güven sağlama dönemine girilmiştir. Ekim 1998'de Suriye'nin PKK terör örgütünün lideri Abdullah Öcalan'ı sınırdışı ettiğini duyurması sonrasında iki ülke ilişkilerinde gözle görülür bir düzelme görülmüştür. Türkiye, iki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesi, buzların erimesi ve normalleşmenin en kısa zamanda sağlanması yönünde adımlar atılmıştır. Bu doğrultuda Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in, Hafız Esad için 13 Haziran

⁴⁰⁵ Şahin, a.g.m., s. 113.

2000 tarihinde düzenlenen cenaze törenine katılması ve yine 2000 yılında Suriye Başbakan Yardımcısı Abdülhalim Haddam'ın Ankara'ya gerçekleştirdiği resmi ziyaret ile birlikte iki ülke arasında ilişkilerin olumlu yönde gelişmesine katkıda bulunmuştur⁴⁰⁶.

⁴⁰⁶ Arı, a.g.e., s. 151.

SONUÇ

Suriye, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinden çıkarak Fransız ve İngiliz mandası altına girmiştir. Bu çalışmanın ana konusunu oluşturan Türkiye-Suriye ilişkileri, 1936 yılında Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vermesi ile birlikte ilk sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda iki komşu ülke arasındaki başlıca sorunlar cumhuriyetin ilk yıllarında “Hatay” olarak karşımıza çıkmaktadır. Baas Partisi'nin Suriye'nin iç ve dış siyasetinde etkili olması, parti iç tüzüğünde Arap vatanının siyasi sınırlarının Türkiye coğrafyası içerisindeki Toros dağlarına kadar uzanması, Hatay'ı kendi toprakları olarak kabul ederek Türkiye'nin burayı haksız yere işgal ettiğini ulusal ve uluslararası arenada propaganda faaliyetleri ile gündeme getirmesi Türkiye-Suriye ilişkilerinin olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur. Suriye yönetimi her fırsatta Hatay'ın Suriye'ye ait olduğunu iddia etmiş, Baas Partisi tarafında ise milli bir dava olarak algılanmış, bu algı bir devlet politikası olarak sürdürülüp, ulusal ve uluslararası camiada Arap vatanının bir parçasının Türkiye tarafından gasp edildiğini ve er geç buraların kurtulacağı belirtilmiştir. Hatta Suriye yönetimi Hatay'ın geri alınabilmesi için “İskenderun'u Kurtarma Cemiyeti” adıyla bir teşkilat kurmuş ve bu cemiyet Hafız Esad tarafından doğrudan desteklemiştir. Yine Hafız Esad yönetimi tarafından basılı ve görsel yayınlar başta olmak üzere her türlü haberleşme ve iletişim aracını kullanarak ulusal ve uluslararası platformda Hatay konusundaki haklılığını ispatlamaya çalışmıştır.

Fransa ile imzalanan 1921 Ankara Anlaşması'nın içerisinde Suriye sınırları içerisinde kalan Türklerin durumu ile ilgili herhangi bir duruma değinilmemiş olunması, bölgedeki Türklerin Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından sonraki süreçte buradaki Türk azınlığın Suriye yönetimi tarafından baskılarına maruz kalmasına neden olmuştur. Etnik kimliklerinden dolayı Suriye yönetimi tarafından yıllarca bir

tehdit olarak algılanan Suriye Türkleri, Suriye yönetimi tarafından sistemli bir şekilde asimilasyon politikası uygulanarak sindirilmeye çalışılmıştır. Bunda Suriye'deki Türklerin teşkilatlanmamış olması, dağınık gruplar halinde olmaları ve siyasi bir birlik oluşturamamaları da etkili olmuştur. Türkiye, 1921 Ankara Anlaşmasına dayanarak Hayat üzerinde hak iddia etmiş ve buradaki Türklere destek olmuştur. Ancak bu anlaşma tüm Suriye Türklerini kapsamadığından sonraki süreçte Türkiye'nin eli kolu bağlanmış ve Türklere yönelim yardım faaliyetlerinde yeterince aktif olamamasına neden olmuştur. Hafız Esad döneminden sonraki süreçte Suriye Türkleri ile daha yakından ilgilenilmeye başlanılmış ve iki ülke arasındaki ilişkiler normalleşme sürecine girmiştir.

Fırat ve Dicle Nehirleri Mezopotamya'nın hayat kaynağı olmuş, bu nehirlerle çorak ovalar can bulmuştur. Ana kaynağı Türkiye'nin sınırları içerisinde olmasına rağmen 1970'lerde Türkiye'nin bu nehirler üzerinde baraj inşaatlarına başlaması Suriye yönetimini rahatsız etmiştir. Türkiye'nin bu projesini Ortadoğu ülkelerini kontrol altına alma olarak değerlendirmiş, Fırat ve Dicle Nehirlerini uluslararası sular olduğunu görüşüyle ortak kaynak tezini ileri sürmüş ve nehirler üzerinde doğrudan hak iddia etmiştir. Türkiye ise Suriye'nin bu iddialarını reddederek bu nehirlerin sınıraşan sular olduğu tezini savunmuştur. Ayrıca Türkiye, Fırat ve Dicle sularının paylaşımı konusunda pratikte de uygulanabilir üç aşamalı proje sunarak bu konudaki iyi niyetini göstermiştir. Hafız Esad yönetimi hem Hatay konusunda hem de su konusunda Türkiye ile siyasi arenada başa çıkamayacağını anlayınca bu mücadeleyi Türkiye'yi içerisinden yıpratma süreci içerisinde terör olaylarına destek vermiştir. İlk olarak ASALA, daha sonraki süreçte de PKK'ya her türlü siyasi, ekonomik, eğitim, silah, istihbarat ve kamp gibi desteği vererek Türkiye'yi yıpratmaya ve kazanım sağlamaya çalışmıştır.

Türkiye, Suriye'nin PKK'ya verdiği destek karşısında göstermiş olduğu ılımlı ve uzlaşmacı yaklaşımı ile 1987 "Sınır Güvenliği Protokolü" Anlaşması sorunun çözümünde gereken etkiyi göstermemiş ve Suriye yönetimi terör örgütüne yönelik desteğini sürdürmüştür. Türkiye'nin Milli Güvenliği'nin terör örgütüne tehdit edilmesi, sınır güvenliği sorunun ortaya çıkması ve yaşanan terörist eylemler 1998 yılında dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Atilla Ateş'in yaptığı konuşmayla iki

devlet savaş noktasına gelmiş ve tarafların terör konusunda karşılıklı görüşmesi ile 1998 Anada Mutabakatı imzalanmıştır. Bu mutabakata göre Suriye terör eylemlerine destek vermeyi kesecek ve Abdullah Öcalan Suriye'den çıkarılacaktır. Bu tarih itibari ile iki ÷lke arasındaki gergin ilişkilerde yumuşamalar olmuştur.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Abdullah, Ö.F., **Suriye Dosyası**, Akabe Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1988.

Acar, Ü., **A'dan Z'ye Terörizm**, Kripto Basım Yay., Ankara 2012.

Ada, S., **Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2013.

Akdoğan, M.S., **36. Paralel ve Ortadoğu**, Nûbihar Yayınevi, İstanbul 1995.

Altıloğlu, Y., **Beşşar Esad Suriye'sinde Reform: Demokratikleşme-Güvenlik İkilemi**, Tasam Yayınları, İstanbul 2007.

Anadol, C., Abbaslı, N., **100 Soruda Ermeni Meselesi**, Kuvayı Milliye Yayınları, İstanbul 2000.

Aras, B., Toktaş, Ş., **Güvenlik, Demokrasi ve İstikrar Sarmalında Suriye ve Afganistan**, Pelin Ofset, 1. Baskı, Ankara 2008.

Arı, T., **Yükselen Güç: Türkiye-ABD İlişkileri ve Ortadoğu**, MKM Yayıncılık, Bursa 2010, s.149.

Arı, T., **Geçmişten günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, I. Cilt, 5. Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa 2012.

Atatürk, **Nutuk**, Cilt II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1961.

Avşar, B.Z., **Kitle İletişim Araçları ve Terör**, Kamer Yayınları, İstanbul 1992.

Aydın, N., **Türkiye'nin Milli Güvenlik Stratejisi**, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2008.

Balbay, M., **Suriye Raporu**, Cumhuriyet Kitapları Yayınları, İstanbul 2006.

Başar, C., **Terör Dosyası ve Suriye**, INAF, Lefkoşa 1996.

Bıyıklı, M., **Batı İşgalleri Karşısında Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları (Atatürk Dönemi)**, Gökkuşbu Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007.

Daviş, A., **Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa**, (Çev. Lütfi Yalçın), Literatür Yayıncılık, İstanbul 2004.

Dedeoğlu, B., **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, Derin Yayınları, İstanbul 2003.

Durmuş, Y., **Fransa'nın Türkiye Ermenilerini Katolikleştirme Siyaseti**, Selçuklu Üniversitesi Vakfı Yayınları, Konya 2001.

Erciyes, E., **Türkiye-Suriye İlişkileri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004.

Göyünç, N., ve Çiçek K., **Türkler ve Ermeniler**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2005.

Gürson, P., **Suriye**, Atılım Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

İlhan, S., **Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık**, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2005.

Jean, R., **Suyun Ekonomi Politikası**, (Çev., Metin Duran, Mustafa Erdem Sakıncı), Ütopya Yayınları, Ankara 2003.

Kılınçkaya, M.D., **Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004.

Kodaman, T., **Fırat-Dicle Meselesi ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi**, Asil Yayınları, Ankara 2007.

Koyuncu, A.A., **Arap Baharında Suriye**, Altınpost Yayınları, Ankara 2013.

Kurşun, Z., **Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri**, İrfan Yayınevi, İstanbul 1992.

Melek, A., **Hatay Nasıl Kurtuldu**, Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Mercan, M.H., **Suriye Rejim ve Dış Politika**, Açılım Kitap, İstanbul 2012.

Merçil, E., **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara 2006.

Olson, R., **Türkiye'nin Suriye, İsrail ve Rusya İle İlişkileri:1979-2001**, (Çev.,Süleyman Elik), Orient Yayınları, Ankara 2005.

Özey, R., **Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Türkiye**, Marifet Yayınları, İstanbul 1998.

Özkoç, Ö., **Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943–1991)**, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara 2008.

Pehlivalı, vd., **Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2001.

Sökmen, T., **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1978.

Şehsuvaroğlu, L., **Su Barışı, Türkiye ve Ortadoğu Su Politikaları**, Gümüşmotif Yayınları, İstanbul, 1997.

Şen, S., **Ortadoğu'da İdeolojik Bulanım Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi**, Birey Yayıncılık, İstanbul 2004.

Şentürk, D., **Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası Saddam'ın Baas'ı**, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2003.

Şimşek, E., **Türkiye'nin Ortadoğu Politikası**, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2005.

Tezkan, Y., **Siyaset, Strateji ve Milli Güvenlik**, Ülke Kitapları, İstanbul 2000.

Topur, T., **Dipsiz Kuyu Ortadoğu ve Türkiye**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004.

Türkiye Boralar Birliği, **Türkiye ve Terörizm (Rapor)**, Türkiye Boralar Birliği Yayınları: 107, Akara 2006.

Uluatam, Ö., **Damlaya Damlaya Ortadoğu'nun Su Sorunu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998.

Yayla, Y., **Terör Suçlarının Yargılanmasında Karşılaşılan Sorunlar ve İfade Özgürlüğü**, Metis Yayınları, İstanbul 1996.

Yıldız, D., **Sudan Savaşları**, Truva Yayınları, İstanbul 2010.

Zeine N. Z., **Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu**, (Çev: Emrah Akbaş), Gelenek Yayınevi, İstanbul 2003.

MAKALELER

Akşin, S., 2013, "Siyasal Tarih 1908-1923", (Ed., Sina Akşin), Çağdaş Türkiye 1908-1980, Türkiye Tarihi IV. Cilt, *Cem Yayınevi*, İstanbul, ss. 27-122.

Altıntaş, A., 2005, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Tehcir Kararı Alması ve Uygulaması", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, C. VII, Sayı: 1, ss. 73-94.

Amanov, Ş., 2004, "Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası", (Ed, Türel Yılmaz, Mehmet Şahin), *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Platin Yayınları, Ankara, ss.189-240.

Ayata S., - Ayata A., 2000, “Türkiye’de Güvenlik Sorunları”, (Der., Augustus Richard Norton), *Ortadoğu Politikaları ve Güvenlik: Yen Yönelimler*, Büke Yayınları, İstanbul, 79-88.

Baharçiçek, A., 2000, “Etnik Terör ve Etnik Terörle Mücadele Sorunu” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10 Sayı: 1, Elazığ, ss. 11-27.

Bicik, M., 2014, “Ermeni Terör Örgütlerinin Türkiye’deki Terör Örgütleriyle İlişkileri”, *Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi*, 60, ss. 1-21.

Birdiqli, F., 2011, “Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ss. 149-169.

Bozkurt, C., 2012, “Suriye Kürtleri ve PKK”, (Ed. Ümit Özdağ), *Küçük Ortadoğu Suriye*, Kripto Yayınları, Ankara, s. 313-348.

Cankaya, vd., 2006, “Ermeni Terörü ve Asala Terör Örgütü”, (Ed., İdris Bal, Mustafa Çufalı), *Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri*, Lalezar Kitapevi, Ankara.ss. 681-696.

Cevizci, T.S., 2012, “Fransa ve Baas Suriye’sinin Türkmenlere Baskıları”, (Ed. Ümit Özdağ), *Küçük Ortadoğu Suriye*, Kripto Yayınları, Ankara , ss. 287-296.

Demir, İ., 2004, “Hatay Sorunu”, (Ed, Türel Yılmaz, Mehmet Şahin), *Ortadoğu siyasetinde Suriye*, Platin Yayınları, Ankara, ss. 341-364.

Ekrem, M., 2006, “Ermenilerin Kökeni ve Geçmişten Günümüze Türk-Ermeni İlişkileri”, *Afyon Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.7, Afyon, ss.1-11.

Ergil, D., 1991,“Terörizmin Mantığı ve Hedefi” *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakülte. Dergisi*, Cilt 46, Ocak-Haziran, No:1-2, ss. 171-181.

Gençtürk, T., 2012., “Terör Kavramı ve Uluslararası Terörizme Farklı Yaklaşımlar”, *Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Ankara ss. 1-11.

Güvenlik ve Yargı Muhabirleri Derneği Yayınları, 1990, “Türkiye ve Terör”, *Yarı Açık Cezaevi Matbaası*, Ankara, 1-73.

İbas, S., 2004, “Türkiye Suriye İlişkilerinin Tarihi”, (Ed, Türel Yılmaz, Mehmet Şahin), *Ortadoğu siyasetinde Suriye*, Platin Yayınları, Ankara, ss. 33-94.

Karabulut, Andaç-Değer, Filiz., 2015 “Uluslar arası İlişkilerde Güvenlik Kavramı ve Realist Yaklaşımla Genel Bakış”, *Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Cilt 2, Sayı 2, İstanbul.

Keleş, R., Ünsal, A., 1982, “Kent ve Siyasal Şiddet”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 507, Ankara ss. 1-105.

Kemal, Ç., 2005, “Türk-Ermeni Anlaşmazlığının Siyasi Kökenleri: Tehcir ve Dönüş Üzerine Yaklaşımlar”, *Teori Dergisi*, Sayı: 183, ss. 67-82.

Kılıç, S., 2008, “Küresel İklim Değişikliği Sürecinde Su Yönetimi”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 39, İstanbul, ss. 161-186.

Kirişçioğlu, F., 2012, “Suriye’de İç Savaş Sürerken Suriye Türkleri”, (Ed. Ümit Özdağ), *Küçük Ortadoğu Suriye*, Kripto Yayınları, Ankara, ss. 263-286.

Kuras, F., 2012, “Suriye’de Baas Hareketi”, (Ed. Ümit Özdağ), *Küçük Ortadoğu Suriye*, Kripto Yayınevi, Ankara ss. 39-60.

Maden, T.E., 2011, “Türkiye-Suriye İlişkilerinde Asi Nehri”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt 3, Sayı 31-32, Temmuz-Ağustos, ss. 40-49.

Payaslı, V., 2011, “Hatay’da Harf İnkılâbı’nın Kabulü ve Yeni Alfabenin Uygulanması”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/1 Winter 2011*, ss. 1697-1712.

Sandıklı, A., 2011, “Teoriler Işığında Türk-Yunan İlişkilerinde Ege Sorunu”, *Bilgesam Yayınları*, İstanbul, ss. 211-245.

Sloan, G., S. Gray, C., 2003, “Neden jeopolitik?”, (Ed., Geoffrey Sloan, Colin S. Gray), *Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları*, Ankara, 1-15.

Şahin, M., 2004, “Türkiye’nin Su Sorunu”, *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, (Ed. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin), *Platin Yayınları*, Ankara, ss. 95-122.

Türk Demokrasi Vakfı, 1996, “Suriye ve Uluslararası Terörizm”, *Aşama Matbaacılık*, Ankara, ss. 1-64.

Türkmen, İ., 2014, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Ortadoğu Politikası”, (Ed., Atilla Sandıklı, Erdem Kaya), *Ortadoğu’da Değişim ve Türkiye*, *Bilgesam Yayınları*, İstanbul, ss.1-38.

Yazıcı, N., 2012, “Suriye Siyasi Tarihi”, (Ed. Ümit Özdağ), *Küçük Ortadoğu Suriye*, *Kripto Yayınları*, Ankara, ss. 13-39.

Yazıcı, N., 2012, “Suriye’de Azınlık İktidarı: Nusayriler”, (Ed. Ümit Özdağ), *Küçük Ortadoğu Suriye*, *Kripto Yayınları*, Ankara , ss. 349-402.

TEZLER

Aydın, Ş., *Türkiye’de Sosyal Politikalar ve Terör*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2002.

Deligöz, E., *IRA Terör Örgütünün Dil Politikası*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2015.

Derupoğulları, C., *Suriye’nin İç Politika-Dış Politika İlişkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2012.

Gaytancıoğlu, K., Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2008.

Gündoğdu, S., Türkiye-Suriye İlişkilerinde Su Sorunu ve Terörizme Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2011.

Gürbüz, B., Dini Motifli ve Uluslararası Bir Terör rgt Olarak El-Kaide, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

Karaş, Z., Ermen Terör rgt: Asala, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

Kılıç, Z., Küreselleşme İle İvme Kazanan Uluslararası Terörizm ve Buna Karşı Alınan Tedbirler, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2007.

Kınalı, R. H., Terörizmin Dil Politikası: ETA rneği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2015.

Korbaş, F., Türkiye’de Toplumsal Yapının Dönüşümü ve Arap Milliyetçiliğinin Gelişimi 1860-2000, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları, İstanbul 2009.

Oğuzay, S.C., Türkiye-Suriye İlişkilerinde Su ve Terör Sorunu, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.

zarslan, B. B., Uluslararası Hukuk Açısından Kıbrıs Sorunu ve Avrupa Birliğinin Yaklaşımı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2007.

Topal, A.H., Uluslararası Hukukta Devlet Destekli Terörizme Karşı Kuvvet Kullanma, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara 2004.

Turhan, A., Türkiye Suriye İlişkilerinde Süreklilik: Çatışma-Yumuşama Dönemleri ve Arap Baharı Süreci, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2012.

Türkdoğan, B., Türk-Ermeni İlişkileri (Tehcirden Günümüze), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara 2006.

Yavuz, M.Y., Cumhuriyet Döneminde Türkiye, Irak ve Suriye Arasındaki Sınırşan Suların Yönetimi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2009.

İNTERNET SİTELERİ

- <http://www.bilgesam.org/incele/1165/-turkiye-iran-terorle-mucadelede-isbirligi-olanaklari/#.Vq5xhrKLTIU> 28.01.2016.
- <http://www.bilgesam.org/incele/1155/-iran'in-pjak-operasyonlarinin-kuzey-irak'taki-yansimalari/#.Vq6AzbKLTIU> 28.01.2016.
- http://www.fao.org/nr/water/aquastat/countries_regions/syr/index.stm 15.12.2015.
- <http://docplayer.biz.tr/198279-Su-ve-yasam-ekim-2012.html> 12.12.2015
- <http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari> 12.12.2015.
- <http://docplayer.biz.tr/3328037-Su-ve-yasam-ekim-2012.html> 12.12.2515
- <http://www.gap.gov.tr/gap-in-tarihcesi-sayfa-14.html> 15.12.2015.
- <http://www.gap.gov.tr/gap-nedir-sayfa-1.html> 16.12.2015.
- <http://www.gap.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari-sayfa-22.html> 16.12.2015

- <http://akademikperspektif.com/2014/11/11/dogusundan-gunumuze-eta-teror-orgutu/>
- http://dispolitikaforumu.com/wp-content/uploads/2013/05/Turkiye-ABD-Iran-ucgeni_1.pdf

ÖZGEÇMİŞ

Mehmet Çimen 10.02.1973 tarihinde Hatay/Antakya da doğmuştur. İlk, Orta ve Lise Eğitimini Mersin ilinde tamamlamıştır. Mersin'in en eski Lisesi olan Mersin Tevfik Sırrı Gür Lisesinden mezun olmuştur. İlk Lisans Eğitimini Kamu Yönetimi Bölümünde tamamlamıştır. Askerlik görevini tamamladıktan sonra Yüksek Lisans Eğitimine Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde devam etmiştir. Daha sonra Adalet Önlisans Bölümünden mezun olduktan sonra Makedonya Cumhuriyeti'nde bulunan Fon Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur. Arapça ve İngilizce bilmektedir. Türkiye'de ve Yurtdışında özel ve kamu görevlerinde bulunmuştur.

İletişim: mcimen-@hotmail.com

VITAE

Mehmet Çimen was born on 10.02.1973 in Antioch / Hatay. He completed primary, middle and high school education in the province of Mersin. Mersin is the oldest high school in Mersin Tevfik Sırrı Gür graduated from high school. The first undergraduate education was completed at the Department of Public Administration . After completing his military service, he continued in Ataturk's Principles and History Institute of Graduate Education. Later he graduated from the Faculty of Law Fund in the Republic of Macedonia after graduating from the Department of Justice Associate . He speaks Arabic and English. In Turkey and abroad have been found in the private and public duties.

Contact:

E mail: mcimen-@hotmail.com

